

Микола
РІШКО

КАЇНОВІ

СЛЬОЗИ

Микола РІШКО
КАЇНОВІ СЛЬОЗИ

ПАМФЛЕТИ

Художник
А. Ю. Гойда

УЖГОРОД ВИДАВНИЦТВО «КАРПАТИ» 1987

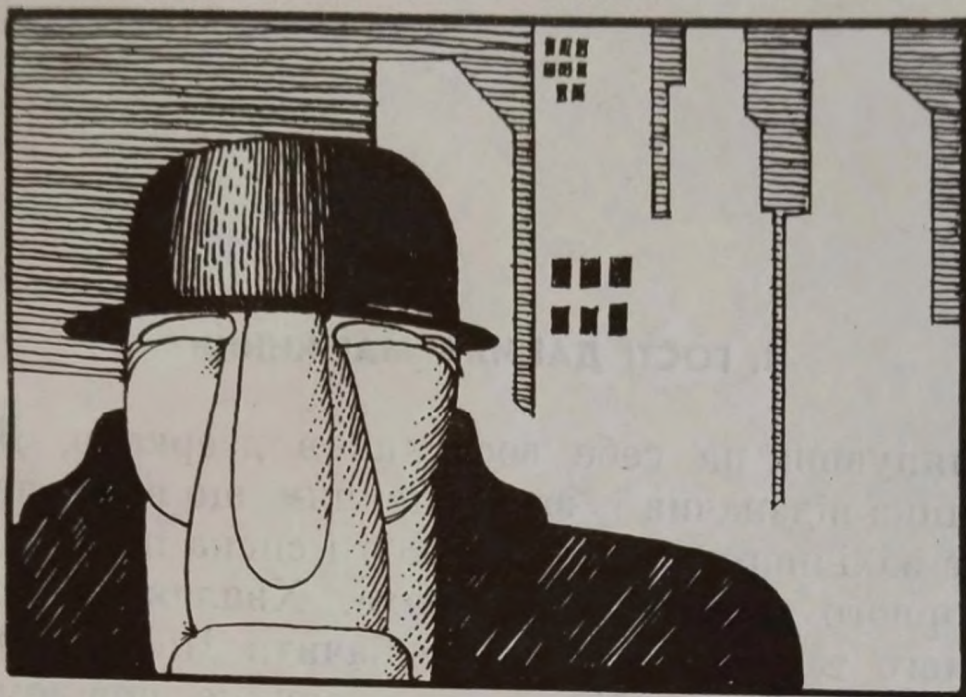
ББК84Ук7-4
Р57

В новую книгу украинского литератора из Закарпатья, лауреата премии им. Я. Галана, вошли памфлеты, в которых разоблачаются новоявленные «рыцари крестовых походов» — империалистические спецслужбы Запада и разного рода отщепенцы, идущие в одной упряжке с ними: бывшие гитлеровские недобитки, украинские буржуазные националисты, клерикалы.

Рецензенты — кандидат історичних наук М. Є. Горелов, кандидат філологічних наук В. А. Качкан.

Р $\frac{4702590200-064}{M215(04)-87}$ 54-87

© Видавництво
«Карпати», 1987

БЛУДНІ ДІДИ

Повість-памфлет

1. ГОСТІ ДАНИЛА МАРЖИНКИ

Поглянувши на себе востаннє в дзеркало, Данило Маржинка відзначив із задоволенням, що він тепер схожий на західного дипломата. Хоч і спека надворі, одягнув чорного костюма, капелюха. Хвилювався трохи: чому його так терміново хоче бачити Петро Кремень, голова сільради? Прибіг щойно хлопчина, повідомив.

Перед масивними дверима, обшитими жовтою шкірою, довгенько вичищав підошви модних лакованих туфель. Зняв з голови капелюха, розчесав ріденький жмутик волосся на кругленькій, гладенькій, як коліно, голові. Повняве червоне обличчя набуло враз серйозності. Зібрався з духом і несміливо постукав.

— Заходьте, заходьте! — почулось бадьоре запрошення.

І тоді колобком вкотилась у кабінет кругла фігура на коротких ногах.

— Що хотів від мене, Петре? — звернувся до голови сільради. Оглянувся. Чужих людей побачив. Зніяковів. І вже більш офіційно: — Кличали, Петре Дмитровичу?

Петро Кремень, стрункий, мов явір, середніх літ чоловічок, встав з-за столу і, ховаючи усмішку, офіційно мовив:

— Це і є, дорогенькі наші гості, вельмишановний Данило Маржинка!

Із стільців разом підвелися троє незнайомих. Насамперед гордовито й самовпевнено підійшла до нього жінка літ сорока. Висока. Плоска, наче терлиця. Великі сірі очі. Блідо-зелена. Масивні штучні зуби — білі-білі.

Спекотно і на подвір'ї, і в приміщенні, а вона в голубих джинсах і куртці мишачого кольору. Одіж її розцяткована стрічками-прапорцями США. Подала для знайомства руку Маржинці. Данилу Юрійовичу здалося, що тримає у своїй руці жабу — слизьку й холодну.

— Гафія Скотт! — представилася.

Данило Юрійович ледве стримався, щоб не розреготатись. Уже було рота відкрив, аби сказати: «Ми з вами, пані, з одного насіння. Аякже! Наші «милозвучні» прізвища се видають: Скотт і Маржинка!» * Та замість того низько-низенько чолом б'є і смачно чмокає гарячими губами холодну рученьку панни.

— Данило Маржинка! І я радий вас видіти!

Далі поручкався із чоловіками. Обидва — вусаті, бородаті, патлаті. Один чорнявий, інший, мов би з млина, — сіро-білий. У першого очі чорні, маленькі. У другого — водянисті, цибулинами лізуть. Одягнуті легко, по-літньому. Один у зеленій майці, другий — у коричневій. Із зеленої серйозними, трохи переляканими очима дивиться на Маржинку статуя Свободи, а з коричневої мружить очі й на всі зуби сміється президент США.

Маржинка ще й ще схиляється-розкланюється:

— Дуже приємно... Безмежно радий...

— Сідайте, шановні гості, і ви, Даниле Юрійовичу! — запросив Петро Кремень, не зводячи очей з Маржинки. — Гостей великих маємо. Із-за океану... Діти колишніх емігрантів. Кажуть, що сподобалось у нас, буде про що дома рідним і знайомим розповісти... Правильно зрозумів вас? — звертається до гостей.

— О, є... є... Я ще на своєму віку, панове, прошу красно, такої рендешної ** челяді не зустрічала, — заахала Гафія Скотт. — І серенча *** велика, що перед дорогою

* Тут обігруються прізвища. Маржина — худоба (діал.).

** Порядної (діал.).

*** Щастя, удача (діал.).

— Я вас не розумію,— перервав свою річ Маржинка.— Які гроші? Дорогий мій панцю, ще, як хочете знати, йому стипендію платили... І не лише йому, а й Василькові, що теперки старший інженер лісового об'єднання.

— То всі діти од вас...— Гафія Скотт блимнула очима.

— Ні, не всі,— вловив недоказане нею Маржинка.— Молодший, Іванчик, залисався у рідному селі. Головний агроном нашого колгоспу «Вільна Верховина»... Також діти його няньком величають. Я, хвалити долю, вже чотири рази чоловік бабусі. Ой, летять літа, летять. Ще сам недавно був молодим няньком, тепер уже хоч і вуса підкручуй. На заслуженому відпочинку. Аж не віриться... Та журитись нічого. Добре все йде. Най і далі так. Хіба то не радість, що ось-ось і правнуків бавити доведеться?

«Гніздечко» Данила Маржинки красується в яблуневому садочку, мов у пишному віночку. Двором перебігає зелений виноградний «тунель». Перед фасадом — троянди. Білі, наче личка молодичок, червоні, мов ранкові світанки, жовті, наче у барвистого шафрану пелюстки позичили. У «гнізді» — чотири просторі кімнати, закрита й відкрита веранди, велика кухня, зелена альтанка.

— Де, гості дороженькі, маєте дяку посидіти й трохи розвіятися після дороги? — повеселів Маржинка, потираючи пухкенькі руки.— Пропонуємо «Дзеркальний зал», літній бар «Місячні ночі». Маємо й винарню «Підземне царство». Аякже!

Гафія Скотт усміхнулася:

— Ви, пане Маржинко, переконуюся, оригінальний чоловік. Стільки фантазії!

— То всіх нас на добру фантазію запалює Василь Корчага. Видно, народився у мудрій сорочці. Айбо що... Не судилося йому в старі часи здобути освіту. Життя

його приланцювало до ковальського міха і кінських копит. Та голову має велику.

Гості переглянулися. Бісики в їх очах застрибали: що то, мовляв, за коваль-мудрагель?

Маржинка цього й не помітив. І співав свою щирі співанку про Василя Корчагу й далі.

Відчинилися двері, зайшла Дусія Йосипівна, дружина Маржинки. І вже крутиться-вертиться біля столу. Жіночка має, нівроку, шістдесят п'ять років, але обходить гостей, наче молода газдиня, повна сили й спритності. Голову носить високо. Струнка. Швидка. За кілька хвилин заставила стіл тарілками, закусками, пляшками. Гей би дає велику весільну гостину.

— Беріть грибочки, — припрошує. — Сама маринувала. А он тут білі смажені. А се, прошу, свіжий овечий сир.

— Закусочка — во! — підспівує дружині Данило Маржинка. — Після такої не п'янієш... Ой, головонько моя нікудишня, — ляснув себе по лисині, — забув запитати, яку вологу гості дорогі хотіли б споживати. Є «Московська». Добре п'ється. Маємо й коньячок «Тиса». Божественний напій. І винце з власного підвалу. Хто куштував — хвалив... Василь Корчага дав йому гарну дуже назву — «Сонце Маржинки». Біле, сухе. Ну, а червоне — «Троянда Маржинки». Як попробуєте, то кров вашу одразу розтанцює... Чесне слово, — щебетав розвеселений Маржинка.

Гості опісля довідались і про «Вівчарські марципани», себто кукурудзяний токан із бринзою та шкварками, що їх Дусія Йосипівна на разі й подалася готувати. По недовгій часі «марципани» вже парували на столі. Гості смачно ковтали верховинську страву.

Присіла біля столу й господиня. Глипнув у її бік Данило Маржинка. Вона ніби запитує: щось ще подати? Мовчить старий. Просто так задивився. Порівнює Дусію молоду з нинішньою. Гордячка була. Голову

високо носила. Й тепер хоче такою бути. Та де там! Зникли із щік глибокі ямочки, що робили її особливо вродливою і звабливою. І погасли у чорних великих очах таємничі іскорки — ніжні й хитрі. Та й очі, здається, посивіли. Літа, літа...

— Щось не їдять, Даниле, наші гості, — тихим голосом заговорила газдиня. І посміхнулася тепло. — Погано припрошуєш чи погано наливаєш?

— Правду кажеш, дороженька, — взявся за пляшку «Тиси». — Наша страва без чарки не піде, як не піде і чарка без доброї закуски. Тож прошу! За вас, гості дорогі! І за все добре. Найперше, аби мир був на білому світі!

Дусія Йосипівна, що давно вже не чула з уст чоловіка простого і незвичного слова «дороженька», аж пташкою стрепенулася. Відчула таку полегкість, яку знала лише зі сну... Та ще — коли кохалися... Ой давно-давненько то було. А потім... потім, гай-гай... Попливло життя, причерствів Данило. А може, й кішка перебігла їм дорогу? А може?... Щоразу різні думки роїлися в її голові. І не знає серденько, яка з них правильна. Данило ж на її такі думки й слова щоразу кидав:

— Та годі... Не будемо старі рани сіллю притрушувати...

Вона:

— Які рани, Данилку? Про що ти?

Замість відповіді Маржинка переводив бесіду або виходив з хати. Дусія кусала губи, витирала сльози. Їй часто на гадку приходила гостина в Стефана Чуми. Невже Данило все знає? Ні, не може бути. То таємниця її і Стефана Чуми. Лише вони знають, що було в ту зимову ніч...

От так живуть із Данилом чужими під одним дахом, в одному багатому «гнізді»...

Гості ж, що їх Дусіїні рани, зрозуміло, не боліли, дедалі смачніше чарки перехиляли і страви споживали.

Маржинки ж мовчазно вдовільнялись цим і все припрошували:

— Ану беріть іще домашню ковбаску...

— Свіженькі відбивні...

— Мабуть, ви ще не розпробували «Троянду Маржинки».

Проковтнувши відбивну, пані Гафія витерла губи. Вийняла із сумочки люстерко, «патрони» та «олівці» для омолодження і наведення краси. Нафарбувала губи, навела брови, мішки під очима насинила. Це був ніби знак: досить їсти, досить пити, час до іншого переходити.

Посоловілі очі Маржинки оглядають пані Скотт. Зробив для себе відкриття: пані корчить із себе аристократку. Видно, голуба кров тече у її жилах.

Гостя язиком помаду облизала, очима перед люстерком «вісімку» зробила. І спокійно-преспокійно полила на гарячу голову господаря холодний душ, хитро під його нігті шпильки заганяла:

— Ви й не цікавитесь: хто ми? Якими вітрами занесло нас до Криничного? І чому саме до вас завітали?

— Нащо нам знати? — розвів руками Данило Маржинка. — Товариш Петро Кремень усе про вас сказав: із-за морів-океанів. Прогресивні українці. Хочете більше довідатися про землю предків, своїх земляків. Що цікавить — кажіть. Все розповімо і покажемо.

— Ми б попросили, аби пані Дусія на кілька хвилин залишила нас, — втаємничено прошепотів на вухо чорнобородий. — Маємо з вами серйозну бесіду...

Дусія, звісно, не чекала такого «гостинного повороту», і наче розгубилась: чужаки, а мають з Данилом серйозну бесіду!.. Але слідуючи правилам гостинності, вона спробувала всміхнутись, і її очі на все це мовби казали: бесідайте собі, дорогі гості, мені то що...

Гафія Скотт без всякої преамбули почала:

— Нас просили нанести вам візит, пане Маржинко,

наші няньки * й мамки. Хто вони і хто ми? Ви їх добре знаєте... Я дочка Стефана Чуми...

Маржинка від такої несподіванки трохи виделку не проковтнув. Голосно закашлявся. І оволоділа ним гикавка. Мусив випити склянку «Поляни квасової».

— Як це? — нервово закліпав. — Де він? Живий-здоровий?

— І живий, і здоровий. Через два роки наше товариство відзначатиме його сімдесятип'ятиріччя. Просив вас добрий віншунок передати. Згадує вас. Часто згадує. І дякує за все. Не забуває про допомогу. Коли б не ваша винахідливість, не було б нашого нянька. І нас би не було. Вдячний вам. І ми вдячні... Ось і його особисті послання й презент, — й простягла пакунок. — Ви, прошу красно, прочитаєте потім... Все переглянете...

— Та я... та мені... — захвилювався Маржинка. — Нащо мені подарунки?..

Гафія вдала, що не бачить розгубленості господаря.

— А нянька цього молодого пана, ви, пане Даниле, звичайно, також знаєте. Джон Різантий — син вашого отця духовного Іоанна Різантия. І від його величності низькі поклони... Здоров'ячка зичить... Просив, аби не забували...

Лице й очі пані Гафії випромінюють бентежне очікування. Воно її лякало ще з того моменту, як готувала у дорогу чемодани. І тепер ще більше проймає її тривожне хвилювання. Ніби все йшло добре. Й гостина зблизила їх. Та бачить: Маржинка розгубився-сполохався. Треба його заспокоїти. Підсіла ближче до господаря.

— Ви, пане Маржинко, багато друзів у селі маєте?

— Я над цим і не задумувався, — байдужим тоном відповів. — Усе село — мої друзі. Найліпший з них — Василь Корчага. За того чоловіка все б віддав. Допоміг

* Нянько — батько (діал.).

мені твердо на ноги стати. Бо хто я був? Батіг з ключ-
чя! Блудна вівця.

Вона зробила невдоволену міну. Глигнула на годин-
ник. Час підганяв.

— Просили наші родичі, аби не відмовили, якщо по-
трібна буде їм якась допомога! І ви, і сини ваші, і близь-
кі їм і вам люди. У листі, пане Маржинко... Все знайдете
у пакунку...

Лисина Данила Маржинки вкрилася дрібною холод-
ною росою. Якщо досі торохтів, то враз помовк, ніби
голубець засів у горлянці. Кругле обличчя то багровіло,
то полотніло. Як вийти із кепського становища? — мов
гукав сам до себе. Ага — здогадався, запропонував:

— Давайте ще вип'ємо «Троянди Маржинки».

Джон Різантий, білий, кудлатий, перебив його:

— Досить і нам, досить і вам. Вдячні за трапезу...
Свята справа вимагає світлої голови і мудрого язика.

— Про яку справу ви мовите? — Маржинка дихав
важко, як міх ковальський. — Та що я, у бога теля з'їв?

— Теля ви не з'їли, — укусила пані Гафія. — Лише на
вухо доносили. А за доноси...

Укусила й медком помазала:

— Пробачте, пане Даниле, що згадала вам далеку
минувшину. Та не переживайте. З водою сплигло. Не-
хай і про нашу нинішню бесіду ніхто не знає.

— Нічого не розумію, — підпер рукою важку голо-
ву. — Що вам від мене потрібно?!

— Нічого не потрібно, — рятувала ситуацію чорна
борода. — І ми не розуміємо, чому ви так збентежилися.
Ми ж до вас з відкритим серцем, з добрими вістями про
ваших друзів, наших рідних. Вам має бути приємно...
Вірно ж кажуть: лише гора з горою не сходиться...

Цю думку підхопила «мила» гостя Гафія Скотт:

— Ви цілком розкисли, дорогий пане Маржинко. Так
не годиться. Що пані Дусія про вас подумає? І що ска-
же пан Кремінь, до котрого ви нас маєте доставити? Ми

свій час вичерпали... І запросіть пані Дусію, аби подякувати за гостинність...

Зайшла господиня. Спокійна, мовчазна. Вже не усміхалася так мило й щиро, як ще годину тому. Гості намагалися поправити ситуацію.

— Господинько! — підвелася з місця пані Скотт. — Не осудіть нас, що попросили вас на кілька хвилин вийти. Мали до пана Данила одне особисте прохання. Він, якщо захоче, то оповість вам про все... У вашому милому товаристві ми почувалися ліпше, як дома. Чи не правда, хлопці? — звернулася до своїх супутників.

— О, свята правда, — захоплено мовив Джон Різантий. — Давно на такій багатій гостині не був.

— І дозвольте, пані Дусіє, — співала своєї Скотт, — вручити вам на пам'ять про нашу зустріч скромний презент.

Вона відкрила сумку. Вийняла з неї чорну хустину-терновку, на якій розкидані білі дрібні горошинки. Накинула її на плечі Дусії Маржинці.

— Вам дуже до лиця, — кружляла навколо господині. — Аж помолоділи. Ви, правда, і так файно й мило виглядаєте.

Різантий та Беркер взяли свої «дипломати» відкривати. Перший підніс господині флакон одеколону, другий — вельветові штани мишачого кольору.

Дусія Йосипівна після зворушливих слів і подарунків знову повеселішала.

— Ще заходьте до нас, — запрошувала гостей, які чмокали на прощання її в руку та в лице.

* * *

— Ну, який був прийом у Данила Юрійовича? — цікавився голова сільради.

— О'кей! — одночасно підняли пальці бородані. — Найвищий рівень. Страви... Напої...

Довшими і «зворушливішими» були слова Гафії Скотт:

— Дозвольте, пане Кремень, у вашій присутності ще раз подякувати пану Маржинці. Так багато оповідав про ваше Криничне, односельчан і своїх синів, що й книгу можна б написати. Велику любов до нього, до вас, до вашого села несемо у своїх серцях за океан. Тисячам і тисячам людей розповімо про щасливі долі на землі наших предків-українців. І якщо дозволите, візьмемо на пам'ять трохи землі...

Джон Різантий, Василь Беркер білими носовими хустинками розчулено витирали сльози, хоч їх і близько не було. А ось із очей Гафії вони горохом покотились. Вона їх й не витирала. Хай бачать її щире хвилювання!

— На пам'ять про нашу зустріч,— звернувся Петро Кремень до гостей,— дозвольте піднести вам скромні дарунки. Нехай ці рушники сільських майстринь нагадують вам про Верховину... Про Криничне...

Усі троє тулились до рушників, як до святині. Пані Гафія підійшла до Петра Кременя, обняла його й поцілунок ніжний подарувала. Далі довго чоломкала Данила Маржинку. Прошепотіла на вухо:

— Все буде добре, пане Даниле. До вас будуть навідуватися надійні люди. А історія не забуде про турботи ваші.

Здійнялася курява за гостями.

Кремень сказав Маржинці:

— Приємно з такими іноземцями зустрічатися. З добрим серцем прийшли до нас. Щиро радіють успіхам нашої країни.

— Хто, Петрику, знає, що в них на душі: щирість, відвертість чи ніж гострий у кишені. Хитрий нині світ.

— Ви щось не те помітили? — перепитав голова.

— Нічого я не помітив,— старий плював на руку, витирав з уст імпортну пудру і відганяв дух, залишений панією Гафією.— Просто так подумав. Айно...

— То діло їх совісті,— погодився Кремень.— За кілька днів перебування на нашій землі їх ніхто не переробить. І не переродить. Але уяву про нас мають іншу, ніж мали досі, ніж про нас говорить їх пропаганда.

— І то правда...

— Так що спасибі, Даниле Юрійовичу, за участь у дипломатичній місії.

Старий посміхнувся, кволо махнув рукою:

— Який з мене дипломат. Моє ремесло — рахівниця — гроші громадські рахувати. Та й то вже у минулому. Тепер турбота у пенсіонера — онуків бавити, гусей пасти й у телевизор зазирати перед сном...

* * *

Дусія Йосипівна не впізнала свого Данила. Блідий, місця не знаходить собі.

— Що сталося, Даниле?

— Що могло статися? — відгризнувся. — Гостей провів. Петро Кремень подякував за те, що їм у нас полюбилось... Порядок. Аякже!..

— То тішитись треба.

— Тішся собі на здоров'я,— сердито сказав, як відрубав.— Презент дістала? Вилізло шильце з мішка!

— Не розумію тебе.

— Тут казання просте: давній друг молодості, Стефан Чума, дари тобі велів вручити. Згадуй і радій... Згадувати є що...

Поблідла. Зігнулася. Заридала:

— Чому, Даниле, все життя ятриш моє серце? Краще б давно все сказав... Чи з хижі вигнав, коли я тобі чужа...

— Дай спокій,— буркнув похмуро.— Де гуня? На оборозі буду спати.

Вона й далі сиділа наодинці зі своїми думами, своїми сльозами й давно розгаданою таємницею.

Пахло свіжим сіном. То аромат гірських трав, солодкого меду і гіркого полину, полонинського повітря. Вони п'янять, пробуджують думки, знімають втому. А ще доноситься співанка-дзюркіт річки Росинки. Вторять їй птахи. Солодко-солодко спиться. Мов літаєш над рідними садами і полонинами, у чарівну казку втрапляючи. А у казці... У казці молодість.

Після такої ночі піднімаєшся з добрим настроєм. Не відчуваєш, що час напхав тобі у тайстрину багато-пребагато років — аж сімдесят. Важка-преважка торба. Половина літ розсипалася...

Чари, казкові мандри, оборогом навіяні, враз мов канули у річку. Вже могутніми ударами дзвона лунають у його вухах слова пришельців. Як грім на ясному небі, навалилися на його стару голову. Ніби симпатичні, улесливі, а насправді, виявляється, підступні змії. Хитро в душу лізуть. На своїх батьків-кровопивців схожі. Правду кажуть: яблуко від яблуні далеко не впаде. Яка матка — така й Катка...

Перевернувся Маржинка на другий бік. Пече і досі минуле. Викреслити б його з життя! Відректися. Та було ж, було, лізе настирливо в думки, нагадує про себе. Донощик! Що може бути гірше? Це ж не хтось інший, а він тоді приніс людям напасть. Не хтось інший, а він лизав чоботи панству. Вивідував: хто пускає дурні чутки про сільську багату челядь — поміщика Чуму, попа Різантия і нотаря Прищу? Особисто на вушко кожному шепнув. І Чумі, і Різантию, і Прищу. Мовляв, Корчага Василь і Кремінь Дмитро воду в селі каламутять.

— Так я й здогадувався! — лупав сердито очима, кусав губи Чума. — Будуть вони у мене кров'ю харкати! Душу з них витрясу! Затямлять. Ой затямлять, до сивої бороди, — люто зуби скалив. — Їх передчасно вперед ногами виноситимуть.

Далі мирно й лагідно:

— Дякую, Даниле, за службу. Заходьте увечері з Ду-сією до мене. Посидимо, поговоримо, погостимося трохи. Люблю з порядними людьми справу мати.

Слухав Маржинка й попівське прокляття:

— О, Каїнові душі, насіння Іудине! Всевишній у порошок зітре антихристів,— сичав Різантий.— І розвіє всемогутній владика той порошок по білому світі, аби нігда-шуга * не ожив і лиха церкві божій не приносив... Скоро їм буде судний день.

І вже до нього тихо мовить:

— Богонько, рабе божий Даниле, та ми, вірні його служителі на землі, не забуваємо тих, хто нам у допомі стає...

— Я їх розчавлю! — підняв могутні кулаки над головою надутий, як жаба, Прищ. Гримнув по столу з такою силою, що геть усі папірці, олівці і ручки розлетілися. Маржинка повзав навколішках, збираючи їх.— Почухаються і там, де не свербить. Розчавлю!

Прищ сопів, як ковальський міх. Червоні очі вилізли з орбіт. Данилу Маржинці аж моторошно стало від того погляду. Задкував до виходу з канцелярії.

— Іди сюди, Даниле! — наказав переляканому Маржинці.— Що ти стоїш? Сідай! За твою добру службу не гріх би й погарчик * підняти.

Підійшов до чорної дубової шафи. Відкрив дверці. На полицках ряди пляшок і склянок.

— Контошовки чи сливовиці?

— Що ви, те і я.

— На мої нерви добре діє контошовка.

Вуха Маржинки нашорошилися, як у зайця. Хотілося довідатися, де партизани приземлилися? Хто і де їх переховує?

* Ніколи-ніколи (діал.).

* Чарчину (діал.).

Було потім каяття: «Господи-боже, що я робив? Невже я тоді так низько опустився? Йшов за ними, як дурне телятко за коровою».

За Росинкою почулися постріли. Показалися радянські танки. На танках молоді воїни. На пілотках червні зірки.

Маржинка злякався й принишк. Що тепер буде? Несподівано для самого себе почув з уст Василя Корчаги:

— Слухай, Даниле! Ти грамотний чоловік... А нам треба секретаря народного комітету. Знаємо, ти не святый, нашкодив багато. Та забудемо про все... Але трудися чесно!

— Аякже!..

Потупцював за порадою «у нору». А «нора» й нашипіла: «Іди! То ж чудово! У комітеті своя людина!» Телятко й далі пішло за коровою...

Повернувся у рідне Криничне, як сам висловлювався, «очищеним», готовим чесно жити і чесно на хліб насущний заробляти. Не вимагав чистої праці й високих портфелів, бо ж повернувся не з курсів підвищення кваліфікації, а звідти, де комарі кусають. От і сів собі вдома за стіл та й написав заяву в колгосп. Орав. Сіяв. Урожай збирав. А тоді йому й кажуть: «А може, ти, Даниле Юрійовичу, ланку би очолив?..» А по літах: «А ти не будеш проти, товаришу Маржинко, якщо висунемо на бригадира, га?»

Відтак сходинок повели й у крісло головного бухгалтера!.. І для дітей — нова дорога. Ніхто йому про минуле не згадував. Ба й сам наче призабув про нього... А воно ж пече, не забувається. А сьогодні знову нахлинуло, як морська габа: «Треба йти, Маржинко, не тією дорогою, котрою нині йдеш, а тією, котрою йшов колись, — агітують, — кривою, чорною, підлою!» Тому й не спиться. Здається, сіно не так приємно пахне, як завж-

ди, а, навпаки, забиває дух густий, терпкий аромат. І птахи не співають, а пищать. І жаби чомусь розквакалися. І хвилі Росинки не вгамовуються — шумлять усе сильніше й сильніше. Хоч трішки б поспати. Щоб у голові потім не тріщало.

Борсався-перекидався з боку на бік. Й лиш надранкової години побачив страхітливий сон. Приснилося, що він — курчатко безпомічне. До нього підкрадаються два страшні чорні коти. Червоні очі. Гострі зуби. Довгі кігті. На одному голова Чуми, на другому — Різантия. Жалюгідне курчатко шукає порятунку. Чорні котярища не зводять з нього очей. Підповзли ближче. Один схопив за ліву ніжку, другий — за праву. Щоб знало, як не слухатися!

Маржинка скрикнув. І мов сам із собою заговорив:

«То що ж вчиниш, Маржинко, з тим заморським презентом?»

«Візьму його й віднесу в сільраду. І нехай громада буде суддею. Досить моїх мук!».

«Нікуди ти не підеш. Ти ж був і залишився боягузом. Пропоную простіший вихід — прив'яжи до пакунка камінь і гахни ним у Росинку і, як кажуть, кінці у воду».

«Навіщо у воду? Може хтось помітити. Можуть хвилі на берег викинути. Ліпше вогню віддати. Так і буде».

«Я правду кажу: ти, Даниле, був і залишився безхребетним, слизьким, жалюгідним. Нічому життя не навчило... І вже, по всьому видно, не навчить... А як ці твої риси перейдуть до дітей і внуків?!»

Помовк на хвильку і один Маржинка, й другий. І вже своїм голосом:

«Досить мудрувати. Залишилася одна дорога — йти з презентом, щоб у нього грім небесний ударив, у сільську Раду. Доки не пізно! Доки не нашкодили! Той пакунок пригодиться, як речовий доказ». І посміхнувся сам до себе: «Ще скажуть: спасибі тобі, товаришу Мар-

жинко, що допоміг знешкодити небезпечних диверсантів!».

Тут знову якийсь чудовисько на вухо шепоче:

«І без твого пакунка обійдуться. Не лише заради тебе приїжджали у такі далекі світи. Ліпше пакунок віддати вогню».

І Маржинка здригнувся:

«А що буде, коли навідається слідчий і запитає: «Громадянин Маржинко, ви знаєте жителів США Гафію Скотт, Джона Різантия, Василя Беркера? Знаєте? Кажуть, що передали вам якісь інструкції. А де вони? Згоріли? Як це згоріли? Тоді поясніть, що у них було? Не знаєте? Пробачте, але не робіть із себе наївного дітлаха...»

Прокукурікали перші півні. Защебетали ще голосніше птахи над річкою. Маржинка полегшено зітхнув. Здається, ще ніколи нічого так не чекав, як народження цього ранку. Він має просвітити його голову, має розвіяти його важкі думи і сумніви.

Зліз драбиною з оборога. І Дусія вже не спить. Худобі й птиці харч роздала. Яєшню чоловікові на стіл поклала, горня молока... Не стерпіла:

— Що ж тобі за пакунок учора передали?

Дзенькнула виделка:

— Мотуз прислали, щоби-м мав на чім повіситися... Дусією аж хитнуло.

Розійшовся знову:

— Вони скоріше звиснуть на тій мотузці...

Ще нікого не було в сільраді. Лише черговий Ілько Телішка, покурюючи «Верховину», поважно сидів за столом.

— Щось тобі, Даниле, не спиться,— бадьоро заговорив до Маржинки, не зводячи очей з телефонних апаратів.— Я на твоєму місці спав би, як дитина після

купелі. А у мене служба важлива. Дехто посміхається: мовляв, нічний голова... А у мене тут зв'язок з усією країною...

Маржинка мимо вух пропускає, як йому здалося, порожні теревені Телішки. Його руки пече портфель. Хотілося чим скоріше скинути важкий і пекучий тягар з душі. На годинник щораз поглядає. Ще ціла година до початку робочого дня. А, може, раніше прийде голова?

— Давно помічаю, коли чоловікові треба, аби час минав швидко, стрілки на годиннику ледве-ледве рухаються, наче віз, запряжений лінивим ослом, — завівся знову черговий. — Хвилина триває цілу годину. Оце зібралися у мене в минулу неділю діди з нашої вулиці. Один з них, Василь Терлиця, каже: «Земля, видно, почала швидше крутитися, або сонце від нас кудись віддаляється. Не встигнеш оглянутися, а вже обід, а вже захід сонця. Тиждень, місяць женуться, як сполохані коні... Раніше не так було». Я йому на те кажу: «Знаєш, Васильку, чому раніше дні були довшими? Колись до схід сонця так косою намахався, що поперека не чуєш, ледве чекаєш, коли жона сніданок принесе. А як вечора чекаєш!.. Сонце, здавалося, лінувалося за гору ховатись. А нині встаєш, коли пупок сонце зігріває... Коли живеться добре, то час людину не мучить».

Нічний голова сільради Ілько Телішка перервав свій монолог. У кабінет зайшов денний голова — Петро Кремінь. Поручкалися. Нічний доповів:

— Чергування пройшло без пригод. — І додав: — Першим приймете Данила Маржинку. Він уже дві биті години стовбичить тут.

— Щось стряслося, Даниле Юрійовичу? — перепитав голова.

— Біда, Петре Дмитровичу, — зітхнув важко, міцно тримаючи в руках модний шкіряний «дипломат». — Велика біда стряслася. Не знаю, як і з чого починати...

Маржинка все ж притамував своє хвилювання і в деталях розповів про вчорашніх гостей. І про їх бесіди-настанови. І про таємничий пакунок.

— Щось треба робити...

Кремінь зв'язався з Ужгородом. Передали: через три години приїде працівник Управління держбезпеки.

— Ви можете йти додому,— запропонував голова сільради Маржинці.— Є ж у вас якась робота.

— Яка з мене нині, дорогий Петрику, роботиця? — важко зітхнув старий. Потім запитав: — А до кого ще заходили заморські гості?

— До Юрія Ощипка, завідуючого фермою. Казали, що і про нього в розповіді про наше село писалося.

— Брешуть, як бездомні пси! — скипів Маржинка.— Вигадки то все! Вони заходять до тих, хто колись мав перед нашою владою провину.

Юрія Ощипка у ті далекі дні чорної віхоли, коли в Хусті «урядувала» самостійна Карпатська Україна, заманили в чужину — Німеччину. Обіцяли дати добрий ґрах і, зрозуміло, солідну платню. «А чого ти доб'єшся у своєму Криничному? — напосідали вербувальники.— Тим більше, що не маєш ні кола ні двора».

Ще кілька літ тому сиділо беззубе маля на призьбі, голосило, а бабуса утихомирювала його. Двійко — на ціле обійстя... А диви — вимахав який парубійко!.. Уже йому й домівство чуже, могили батьків призабув, бур'яном заросли. А сам бесаги * на плечі — і в мандри... Аж у Німеччину.

Забули про Юрка в Криничнім, як забували про всіх, що їм домівство гірчаком пахло, і якби не одміряв карбованим кроком сільську кам'яницю в сорок третім, може б, ніколи й не згадали... А він, карбуючи крок, випинав груди, обтягнуті сірим мундиром німецького крою з чорним хрестом. «Юрко Ощипків ся повернув...»

* Подвійна торба (діал.).

Юрко ж ходив-проходжувався, як гусак, гордовито, із задертою головою. Один вечір піп гостину для нього влаштував, другий — пан Чума, третій — Прищ. А хіба директору школи Маржинці не закортіло дізнатись, як там, у німця, справи на фронті? Еге ж, цікаво!

Але що, іде раз на дальні свої панські вечорниці, а йому шепчуть на вухо: «На Менчулі з'явилася група радянських партизанів-розвідників. Що то було, пане Ощипок?» Юрко здригнувся. Той його страх не міг не помітити пан Чума.

А тут ще дужче вузол затягується: Василь Корчага на переговори завітав. Так, мовляв, і так, переходь, Юрку, на наш бік. Старому світові, як кажуть, капут... «То вже, хлопче, подумай,— радив доброзичливо Корчага.— Добре подумай. Потім пізно буде. Свіість усе життя буде гризти. Повір моїм словам...»

— Давайте, вуйку Василю, не будемо на цю тему язиками молоти. То нич не дасть. Я бачив у Німеччині не таке життя, як тут... А ви кажете «капут». То ще буде видно... Наші невдачі на східному фронті тимчасові.

— Он ти якої співаєш, Юрку! Та твого Гітлера завтра-позавтра на вербі повісять! — випалив сердито Корчага.

— За такі слова я б міг на місці кулю у вас пустити!

— На кулі й ми багаті,— посміхнувся Корчага у свої пшеничні вуса. І з-під його крисані впав прямо в руку револьвер.— Нині кожний куш може оловом сипнути... Але ж у людини голова має бути на плечах. Через три дні на цьому місці зустрінемося. Згода? Ще раз кажу: аби потім пізно не було.

— Подумаю,— тихо відповів Ощипок, обливаючись холодним потом.

Ощипок несподівано з'явився у селі. І так само несподівано зник. Навіть, казали, не встиг попрощатися із чумами, різантіями, прищами і маржинками.

І коли вже знову з'явився в селі, груди не вип'ячував. То було геть після війни. Що знали про нього? Під Харковом солдат гітлерівської армії здався у полон. Відпрацював у тилу, минув, отже, термін, то й повернувся у рідне село. Часто потім при зустрічах з Василем Корчагою каюся: «Усе життя буду шкодувати, що не послухався тої вашої поради. Гадав, що після трудової колонії «очищуся від гріхів», заспокоюся. Совість і досі мучить. І до кінця буде мучити». «А ти так живи і працюй, аби не мучила,— радив Корчага.— Влада наша карає за злочини, але вміє і прощати, як рідна мати, і завжди бере під своє надійне крило чесних трударів». «Золоті слова, Васильку, кажете,— розчулювався Юрій Ощипок.— Всім би так думати. І цінувати те, що маємо».

— Може, Петре Дмитровичу, сходити мені до Юрія Ощипка? — заговорив у тривозі старий Маржинка.— Може, і йому таку «свиню» з-за океану підкинули? Як ви скажете?

— А він сам не знає, де сільська Рада? — сказав Кремень.

— Я все ж збігаю. Аби не мучився, як я минулу ніч... Най представник із області трохи зачекає, якщо затримаюсь. Ташку * залишаю біля вас.

Та Юрко таки знав, де сільрада, вже був у дорозі. Сиділи побіля голови й він, і Маржинка.

— Мені ніхто ніякі пакунки не передавав,— сказав Ощипок.— Радили, щоби-м за інструкціями звертався до Данила Маржинки. Я оторопів від таких слів... Чесне слово...

«Ось тобі й довір'я,— чухав потилицю Маржинка.— Я, значить, у них мав бути за надійну руку...»

* Сумка (діал.).

Під розлогою, велетенською липою, що оберігає приміщення сільради від спеки та вітрів і робить приємний затишок, рипнувши ресорами, зупинилася «Волга». З неї вийшов чоловік років тридцяти. Стрункий, білявий. Добрі проникливі очі. У сільраді чемно привітався з головою і потис міцно руку Маржинці, далі — Ощипку. Назвався Михайлом Михайловичем Деркачем. Сіли за стіл. Лише Маржинка зостався стояти під стіною. У руках чорний портфель, що пече руки — бодай би він згорів, той зарубіжний презент.

— Сідайте, Даниле Юрійовичу! — чемно запропонував Деркач. — І давайте оглянемо імпортні «сувеніри».

Маржинка обережно поставив на стіл «дипломата». Надто обережно відчинив його і боязко вийняв пакунок. На його рухи не можна було дивитись без сміху.

— Не бійтеся, Даниле Юрійовичу! Не вибухне! Там щось інше... — мовив з усмішкою Михайло Михайлович.

Вперше за весь час засяяла усмішка і на обличчі Маржинки. Відразу і зникла. Бо Данила Юрійовича не лише пакунок хвилював, а й його власна доля. І честь родини — синів, невісток, внуків. І, зрештою, його. Бо ж тридцять літ чесно трудився. Авторитет має серед односельчан. А авторитет — то не брязкальце, що впало в бруд і його легко можна почистити.

— Тут, Даниле Юрійовичу, гірше ніж бомба, — сказав Деркач. — Ось вам і подарунки. Ви читайте, переглядайте, а я тим часом зателефоную в Ужгород.

У Маржинки затремтіли руки. До горла якийсь клубок підкотився. Передихнув, почав пошепки читати:

«Дорогий пане Даниле Маржинко!

Кланяється низько Тобі, паніі Дусії, Вашим діткам, а якщо є, то й внучатам, Стефан Чума — друг сім'ї твоєї і брат по вірі Христовій.

Я живий-здоровий, чого і Тобі бажаю. Про моє життя оповість дочка Гафія. Хотів коротко про наше спільне діло і плани написати.

Ти, дорогий Даниле, знаєш, що після смерті вождя нашого і предводителя Стефана Бандери наша свята боротьба по згуртуванню української нації була обезглавлена. Хочу Тебе, наш однокласнику, проінформувати, що недавно створено нову організацію КВУС — конгрес відданих українців світу. Організаційний комітет конгресу на президента коронував мене, Твого друга Стефана Чуму.

Хочу сказати, що наш конгрес має велику перспективу. Його діяльністю цікавиться і допомагає сам президент США. Він не шкодує доларів на наше святе діло.

Відозва до нації, програма та інші важливі документи й інструкції додаються у півках. Бажано, аби у Тебе, нашого діяча Карпатського крила, були списки активістів.

Вказівки, літературу й гроші будемо надсилати через наших надійних людей, вірних світлій меті.

Остаюся вірним Тобі, як і Ти мені.

Президент КВУСу

Стефан Чума».

Маржинці здалося, що його довбнею по голові гепнули і він падає в безодню.

— Заспокойтеся, Даниле Юрійовичу, — побачив його розпач Деркач. — Бережіть нерви. І сховайте подаруночки. Понесете їх додому... Он який піджак будете мати! Дусія вас не впізнає!

— Що зі мною тепер буде, Михайле Михайловичу? — ледве спромігся на запитання Маржинка.

— А що з вами має бути? Живіть, працюйте, відпочивайте. І, ясна річ, роботи трохи додається. Все виконуйте, що вам диктує «великий президент» Стефан Чума.

— Не кепкуйте так жорстоко над старим чоловіком. Я вас не розумію.

— А що тут розуміти, — сміється волошковими очима

Деркач.— Наша порада: виконуйте їх вказівки. І синів попередьте. А там видно буде...

— А мені як бути? — озивається досі мовчазний (і теж «прибитий» довбнею) Юрко Ощипок.

— Вам?.. А вам належить звертатися по всі інструкції до Данила Юрійовича... Тільки до нього...

Данило Маржинка закрив долонями обличчя і захлипав:

— Виявляється, не можна і риби наловити і ніг не замочити. Шкода, що пізно до чоловіка розум приходить...

2. ЗИМОВІ ЧЕРЕШНІ І ПАНСЬКА ГОСТИНА

Мряковитого недільного ранку село облетіли дві сумні новини: помер бідолаха Юрко Козачук, а під вікном пана Стефана Чуми теж рихтує косу кістлява.

...Юрко Козачук довго не повертався із лісу. Донечки його, дев'ятнадцятирічна Йоланка і восьмирічна Славка, не відходять від шибки, не відривають своїх поглядів від стежини, якою має повернутись їх татко. Славка плаче:

— А якщо вовки напали на нашого нянька в лісі?

Йоланка:

— Нянько багато дров наладував * на свої санчата і важко йому тягнути. Ти, Славко, посидь сама, а я побіжу нянькові на поміч.

— Я боюся... Сюди вовки можуть приблудити. Ліс од нашої хижі недалеко.

— Не бійся. Ти двері на засув замкни і нікого, крім нас із няньком, не пускай до хижі! Чуєш?

Мале стріпнуло косичками, здригнулося.

Йоланка біжить засніженою дорогою до лісу. Зустрічає селян. Питає: чи не бачили нянька? Перший лише плечима здвигнув:

* Навантажив (діал.).

— Не видів.

Другий теж не зустрічав. І лише третій потішив:

— Не переживай, іде твій нянько. Позаду...

Ще швидше побігла...

Тихо довкола. На ясному голубому небі зірки горять. Зачудовано дивиться на гори повний великий місяць. Від його лиця і кришталевого снігу в лісі світло-світло. І чомусь не лячно Йоланці. Ліс і його мешканці здаються не такими страшними, як про них на вечорницях у Василя Корчаги старі люди оповідали. Серце стрепенулось од думки: треба було прибігти назустріч батькові раніше, бо ж він...

А Юрко Козачук сидить на санчатах. Набирає у жмені сніг, натирає ним обличчя — сон і втому відганяє.

— Няньку!.. Няньку-у-у! — попливла лісом Йоланчина радість.

Він перелякався:

— Що трапилось, донечко?

— Нічого... Я... Ми боялися, що з вами якась біда.

— Ти ж могла заблудитися! — хвилюється батько. Крекчучи, підводиться із саней. — Ліс, небого, є ліс... Та й Славку саму залишила. Як це ти додумалась, аей...

У той вечір Козачук ледве на ногах тримався. Пекло в грудях. Розколювалася голова. Кволим порухом скинув вуйош *, який у будень носив навиворіт, аби в неділю і свято був, як новий. Повісив його і свою козячу шапку. Сів до столу. І Йоланку та Славку запросив. Сказав їм звично:

— Будемо, діточки мої, вечеряти.

Донечки ласкавими очима дивилися на батька. І він своїх кровинок ніжним поглядом обвів. Помовчали трохи. А тоді й заговорив:

— Ой, де я був нині! У далеких-предалеких лісах —

* Верхній вовняний одяг (діал.).

аж за Дібровою, за високим Менчулом. Вгадайте, що я там зустрів? Не вгадаєте! Побував у гостях у теплового літечка. Там усякого добра повно-преповно. Не все, правда, звідти можна зірвати і винести. Зима сердиться, зірвану ягоду з літнього саду на лід перетворює. Оце лише мені тайстрину свіжих черешень дозволила принести. Казала зима-бабуся: «Твої слухняні і розумні донечки, Юрку, заслужили файних гостинців. Ще завітай у моє літнє царство. Не відпущу з порожньою тайстриною!»

Козачук висипав із тайстри у дерев'яну миску свіжі чорні плоди. Йоланка м'яко посміхнулася: терен! І подумала: «Який у нас нянько мудрий і добрий. Немає на всьому світку білому кращого від нього». А Славка смакує терен, захоплено щебече:

— Ще ніколи не їла таких солодких черешень!

— Їж, дитино, їж. Нянько ще принесе гостинця із літнього саду щедрої зими-бабусі.

Йоланка не їсть. Сидить за столом, підперши кулачками голову. Їй згадується рідна ненька, яка по осені все приносила саме такий гостинець — прихоплений морозом терен. Був терпкуватий і смачний... Нема вже мамки... І не буде... Недавно рідну поховали... А потім під Різантій махав кадилом і над братиками Васильком та Михайликом. А тепер... Нянько переживає. Дуже змарнів. Обличчя почорніло, очі запали. Жура і голод геть зморили його.

— Я, Йоланко, і для кізочки привіз корму, — заговорив раптом. — Половину ожинового листа і пруття даси їй вранці, а половину на вечір залиш. Завтра я довше посплю. Неділочка божа...

— Добре, няньку...

— Наша Бриндушка через два тижні козенятко приведе. Легше нам буде — теплового молочка будете пити...

Ба, хто не радий теплому дощику? Навіть тоді, коли він уже, здається, не потрібний, коли річка Росинка до вінця водою наповнена і норовить вийти з берегів, залити селянські нивчини і сінокоси. Дощ жаданий! Після літніх злив кукурудза густим лісом шумить, важніють бульби картоплі, соком наливаються плоди, трави піднімаються. Ну, а в лісах... Еге, там, нівроку, боровики під ялиновими лапами ховаються.

Пади, пади, дощику,
Цокоти по мостику...

...Цьогорічна весна розквітла гарна-прегарна. Сонячні дні змінювалися хмарами. Лив теплий дощик. І знову сонце.

А потім... Добрі надії змінилися тривогою.

Поглядали криничани у голубінь неба. Що буде? Пливли за Менчул білі хмари. Пливли, аби води з моря напитися й повернутися дощовими. Пливли, а чомусь не поверталися. Скрутилися в трубочки безпомічні кукурудзяні билинки. Охляли кущі картопляні, схоплені сухою землею. Пожовкли, вигоріли сінокоси і толоки. Зморщилися плоди на деревах.

Знову селяни журно у вись небесну поглядають. Може, он та хмаринка розщедриться? Може, із-за Дубників припливе щедра хмара?

Возили і носили воду в діжках і відрах із Росинки. Напували городи, а земля ще і ще просила вологи. Робилася все твердішою і твердішою. Місцями потріскала.

Невже то й справді доля урожаю і життя Криничного в руках попа Іоанна Різантия? Чекали, вийде отець духовний на людські ниви, «освятить» їх, з молитвою до всевишнього звернеться, Ілля-пророк змилосердиться — дасть досхочу вологи землі.

Коваль Василь Корчага на те казав так:

— Хе-хе, що за небилиці. Піп на свої ниви і сінокоси дощику не може намолити-напросити, а не те, щоб на людські...

Піп дуже хотів, аби Корчага раки пік і очі ховав перед громадою. Нещадно крутив регулятор радіоприймача: що ж то Прага обіцяє? Який прогноз на ближчі дні? Та нічого втішного не наслухав. Бо для гірських округів Підкарпатської Русі дощів не обіцяли. Тому й не наважувався іти святити царину.

Дощі зацокотіли тільки в кінці літа і вже не врятували поля. Лише в урочищах Брендушова і Чорні млаки сінокоси сяк-так зазеленіли. А що робити з коровами, вівцями, кіньми?

Біда насувається. Це всі знають. Але в сто разів стала біда страшнішою, коли впритул підступила. Та все ж на щось ще сподівалися. Гадали: пан президент Масарик пройметься тривогою і розщедриться, подасть голодуючій Верховині допомогу, не дасть людям голодною смертю вмерти.

Ні, не викликали страждання голодуючих співчуття у «татічка» Масарика. Великий «демократ», «гуманіст», «батько нації» у свій час іншим «страждальцям» щедро руку допомоги подавав — білогвардійцям, ворогам Радянської влади. З відкритими обіймами зустрічав князя Трубецького. Не шкодував грошей для терориста, керівника антирадянської підпільної організації «Союз захисту вітчизни і свободи» Савинкова. Тільки на замах на В. І. Леніна «татічко» асигнував терористу 200 тисяч карбованців.

Були у президента й інші нахлібники. З казни виділяв кошти на утримання 46 українських буржуазно-націоналістичних об'єднань і груп. Їм треба було їстити, їх треба було одягати й усіляко заохочувати. За десять років (1921—1931 рр.) на всіляку нечисть пішло півмільярда крон.

«Татічек» вдавав, що живе бідами й тривогами народу. Від його імені губернатор звернувся із закликом, аби кожний дав те, що може дати для голодуючих. Бідар бідареві не міг нічого дати, бо нічого не мав. А багач ще більше стягував до своєї господи.

Навіть пожертвування, одержане від Міжнародної робітничої допомоги, віддавали не голодуючим, а тим, хто бісився з жиру. І всіляко переслідували членів комітетів по розподілу харчів, які обиралися на місцях. У Криничному такий комітет очолив Данило Маржинка. Йому й було наказано: нікому ніяких харчів не роздавати.

— Добре, панове, добре! — підтакував він.

І хліб, який надіслали голодуючим, поїдали панські свині.

І ось газдисько Йосип Чума задоволено руки потирає.

— Тепер зрозумів, — повчав сина Стефана, — чому останні три роки я наказував приберігати зерно? Воно буває досить дешево, а в скрутні роки важить, як золото.

Молодий Чума мовчки всотував батьківські уроки. Старий же радів. Досі вважав Стефана непутящим дитям, котре здатне розтринькати все газдівство, а в сина, на диво, появився інтерес до збільшення маєтку... Хоча, з іншого боку...

— Час би тобі, Стефане, і про одруження подумати, — закинув якимось батько. — Гімназію вже давно кінчив. Твої ровесники батьками стали.

Син при цій мові прикипів. Йому Йоланка Козачкова приглянулася. Часто Стефан зимовими вечорами заходив до Василя Корчаги на вечорниці. Лише для того, аби глянути на неї. Від його погляду опускала очі, червоніла. Соромилась й інших легінів. А кого кохає? Казали: її і Дмитра Креміна серця нерозлучні. Та чим Дмитро кращий за нього?.. А ще ж і голодранець!

Десь по світу білому блукав, а що приволік? Порожню тайстру.

Стефан і зізнався: не може він без Йоланки.

Старий Чума через ніздрі, як загнаний кінь, важко задихав і люто пронизав очима сина:

— Цить!.. Аби-м більше про неї не чув! Не рівня тобі. Викинь дурне з голови! Не можеш сам знайти собі пару — я тобі знайду! З тисячами, а не з цуравою * торбою.

А тут через кілька днів нечеканий гість — Юрко Козачук. Завітав, бо вже ніякого порятунку не бачив. Зовсім змарніла, схудла Марія, його дружина. Сини-соколики охляли, ноги опухають. В останні тижні майже нічого не їли.

— Щось ти, чоловіче, хочеш? — зустрів його молодий газда Стефан Чума.

— Коня хотів у вас на зерно поміняти.

— А що б ти хотів за свою клячу?

Козачук у душі образився. Кінь у нього — трудяга з трудяг. Інколи стільки дров чи сіна везе — за двох. Кінь давав йому життя — веснами орав нивчину. І в людей трохи заробляв. Доставляв у Хуст дрова, аби мали на хліб, сіль і одяг. А який розумний! Якось Юрко осідлав Сокола, відправився до ватагів на Менчул. Через густий ліс пробивався. Чимось відволікся чи задумався. І не помітив, що стежину перегородив товстий буковий стовбур. Відчув сильний удар у груди. Не втримався у сідлі, впав на камінь. Задзвеніло в голові, потемніло в очах. Лежав непритомний. Очунав. Над ним схилив голову Сокіл. З його очей капали великі сльози. Приліг біля немічного вершника. Наче запрошував: сідай, Юрку, буду більш обережним.

Важко з Соколом прощатися. Ой, важко. Та що поробиш!.. Скибка хлібця з неба не падає.

* Дірявою (діал.).

— Можу дати за твого коника два центнери кукурудзи, — запропонував Чума. — У качанах.

— Що ви сказали?! — перепитав у гніві Козачук. — То удавіться, пане, своїми качанами. Та кінь мій важить три центнери... Будуть діти м'ясо їсти.

Сокіл і цього разу виручив свого господаря. Правда, востаннє. До кінця зими було ще далеко-далеко.

Першою вмирала Марія, дружина Юрка Козачука, мати двох синів і двох дочок. Не підводилася з ліжка. Сусіди приходили, харчі деякі приносили. Василь Корчага поклав на стіл яйця, аби зварили хворій. А вона вже лише шепотіла пересохлими губами:

— Дякую, люди добрі... Дітям віддайте, дітям...

— А ти, Юрику, — й до чоловіка зверталася, — бережи дітей. Сам тримайся і їх збережи. Дуже тя прошу.

— Все буде добре, Марічко.

Двадцять п'ять літ прожили вони. Звичайна селянська родина. Статків особливих не було. Та все робили, аби був хліб у хижі, аби дітей одягти. Марія першою будила світанок і найпізніше лягала спати. І де та силюнька бралась!

— Не забудь, Юрику, про мою просьбу. Бережи дітей...

«Світе лихий! — обливається кров'ю серце Юрія Козачука. — Чом так мене караєш?.. Чи я когось образив? Чи перед кимось вину маю? Яку? За що? П'ять літ гунав тверду стіну вугільну в шахтах Бельгії... А вдома? Вдома до крові натирали мої руки чепіги плуга. То за що?»

Через тиждень на цвинтарі біля матері виріс новий горбик могилки. Там спочивав Василько. А через два тижні ще один — помер і Михайлик.

Ліг спати Юрій Козачук. Заплющив очі. Привиділася паляниця запашного житнього хліба. І відчув цілющий запах. Ділить хлібину на рівні шматочки. Першу скиб-

ку — Марічці, другу — Йоланці, третю — Славці, далі Василькові, Михайлику і накінець — собі. Не взяла Марічка свою пайку. І сини не взяли. Прошептав спрощення:

— І я не буду їсти. Не буду-у-у...

Далі бачив весну, яку дуже й дуже чекав, — ранню, теплу, рясну на дощі і добрі сходи. Ліс розпустився. Покуштував листочки букові. Такі п'янкі й соковиті. І молода жалива * зарясніла густо. Приніс цілу кошарку всякого зела. Подрібнив, зварив, молоком заправив:

— Їжте, діти, їжте!

Пробудився. За вікном метелиця крила розпустила. Далеко-далеко до весни! Хоче підвестися. Важка голова. Щось хоче сказати — у роті пересохло. Попросив студеної води. Славка піднесла йому тремтливими рученятами глиняне горнятко:

— Пийте, няньку, пийте!

Погладив ніжно донечку по голівці.

— Дякую, Славко!

Потім до Йоланки:

— Я завтра довше посплю. Козу нагодуєш. А ще за хлівом сніг прочисть — до самої землиці.

— Нащо, няньку?

— Там густа жалива росте. Скоро сонечко пригріє, виманить її з землиці. Будемо варити... Будемо їсти.

Сонце ген-ген високо піднялось. Йоланка встигла нагодувати козу. Далі взяла лопату — перекинула за хлівом гори снігу. Землиця під снігом зовсім не замерзла. І шкода стало Йоланці, що ввечері вдарить мороз і земля замерзне і коріння зелене може згинутися. Зібрала старе ганчір'я — покрила очищену від снігу діляночку.

* Кропива.

Батько все ще не просинається. Підійшла до нього. Нахилилася, ніжно, як завжди, поцілувала. Що це? Холодне чоло, холодне обличчя. І зовсім не дихає.

— Славко-о-о! — здригнулася раптом. — Нянько наш помер... Наш нянько-о-о!

Ступав од кузні Василь Корчага й линули до нього слізні зойки і скорботний плач... Зайшов до хати й мов заляк... Та мусив брати себе в руки... Мусив твердіти, мов кувадло, і діток, тепер уже круглих сиріток, потішити-приголубити. Але важко було йому слова добувати.

— Не плачте, небожата, не плачте... — ледь чутно шептав. — Не у вас одних горе. Заспокойтеся, донечки, заспокойтеся...

А на цвинтарі ледь стукотіло його серце:

— Шкода, Юрку, що сира земля забрала тебе од діток, од нас... Та що поробиш. У важкий час живемо. Одні у сріблі-золоті купаються, дуріють від жиру, а бідний люд не має що до рота кинути. Та вже най тобі, Юрку, тихі гірські вітри співанку файну співають, нехай рідна земля тобі буде теплою і м'якою... А дівчаток, друже мій, не дамо нікому скривдити...

Невидимий клубок підкочувався до горла — душив, відбирав мову.

— Я, Юрку, буду за батька твоїм донечкам, — брав перед покійним своє селянське зобов'язання.

Корчага повів Йоланку і Славку до себе додому.

Цікаво, що сталося у сім'ї пана Чуми?

Одинак Стефан справляв свої іменини — зозуля вже накувала двадцять вісім літ. Запросив на сімейне торжество друзів — попа Іоанна Різантия, нотаря Федора Прища та директора народної школи Данила Маржинку із своїми половинами.

На столі... Та що там говорити: й печене, і варене. І напої із самого Хуста. Стіл ламається.

— Ми п'ємо і скромне їмо,— почувся веселий бас Прища.— А чи не гріх? Великий піст.

Йому на це Різантий відповів так:

— Від імені всевишнього прощаю ваші гріхи. Замість нас цілу зиму постить усе село. Що дано пастирю, то не дано стаду. Хи-хи-хи...

Та Прищ, якого передчасно розвезли перші чарки, не прийняв жарт. Його гризло інше:

— Вам з батьком, Стефане, чорти газдувати допомагають? За сю святую зиму, за моїми підрахунками, до мільйона крон до вас припливло... Ледве встигаю переписувати бідняцькі ниви, корови, коні й вівці на вашу родину. Щастить вам. Ох і щастить!

— Не говори, цімборе, про чортів, а то святий Іоанн розсердиться,— вдається до гумору Чума, гордовито губи копилить. Далі вже з достоїнством докінчує: — Кожен живе, як знає. То вже як кебета спрацює...

— Можна подумати, що у нашого превелебного отця Іоанна Різантия голова не на місці, чи горщик замість неї стирчить? — наступає Прищ.

— Но-но... Я хіба таке щось казав? — розводить руками Чума.— Голова в Іоанна на місці. Дай боже таку кожному з нас!

— Та що з того — грошенята не течуть. Кожний день когось на той світ відправляє, а який з того хосен * має? Во який! — Прищ безцеремонно повертів над столом фігурою з трьох пальців.— Голодранці не подумали, що колись і вмирати доведеться і що для того гроші потрібні! Хоронять їх, як собак!..

Чума, аби завершити аж надто прозаїчну мову, знову вдарив по веселішій струні:

— Не дамо нашому єдиному спасителю на цій грішній землі з голоду вмерти... Беру Іоанна на своє утримання. Лише з умовою, що на тому світі мені буде

* Користь.

забезпечено вічний рай,— розсміявся, поновлюючи чарки.

Згадка про мерців — болюче місце Різантия. Колись радів їм. Як-не-як — прибуток, як і народини чи одруження. У ту зиму нікого не вінчав. Здається, легіні і дівчата забули про свої почуття, про любов, весілля. Не до цього їм. Смертей, навпаки було чи не кожного дня. Але вони не приносили Різантию бажаних прибутків. Годі шукати у сім'ї якийсь гелер* на похорон. Надоку-чило борги записувати і горлянку марно надривати. Передоручив похоронні справи дякам. Ті спершу з ентузіазмом співали «Вічну пам'ять». Мовляв, є можливість показати свої здібності у співі та у проповідях. Та й вони необавки охололи...

Стефан Чума мав піднесений настрій. А найбільшу радість викликали слова друзів про мудрість їх роду. І те, що батько покладає на нього великі надії. І те, що друзі привели своїх жіночок до нього на вечерю...

Їх рід у Криничному — від діда Ференца Гардаші. Приблукав із Австрії. Верховинці ішли самі у далекі країни на заробітки, а він у гори приволікся. Ференц, якому за тридцять перевалило, вирішив підзаробити, випробувати у далекому краї своє ремесло. Умів він багато — і піч мурувати, і хату ставити, і підводу, сани чи кросна змайструвати. Роботу свою цінував, нікому не поступався — плату брав солідну.

На диво йому самому, замовлень було багато. Йшли до нього не лише з Криничного, а й з сусідніх сіл. Від ранку до ночі порався у своїй невеликій майстерні. Та через кілька років «нашкріб» грошенят, яких би вистачило на хату і простору ділянку. Але достеменно ще не вирішив, де «гніздечко» зводити: у рідній Австрії чи між цими зеленими дикими горами? «Хоча, хоча...

* Грошова одиниця (угор.).

Тут я живу, як кіт у сметані. Та й жінку собі гарну вподобав. Куди мені звідси рипатись!»

І виріс високий будинок. Поруч — господарське приміщення. В одній половині хлів, у другій — простора майстерня. Обзавівся нивами і худобою.

Ференц Гардаші дійшов висновку, що його ім'я і прізвище не милозвучні. Перехрестився на Федора, а прізвище прийняв своєї дружини Христини Чуми. І воно не аж дуже співуче, але йому підійде. І перехрестився із католика на греко-католика. Аби ще краще жити, мушиш бути «своїм» чоловіком. І сина Йовшку перейменував на Йосипа.

Син закінчив у Хусті горожанську школу *. Старий майстер сказав якось:

— Почав я, сину, слабнути. І добре, що ти в мене вишколований. Добре будеш вести господарство.

Йосип, як кажуть, засукав рукави і перетворив батькове господарство у великий маєток: п'ятдесят гектарів землі! Десять пар коней! П'ять корів! Сто овець! Десятеро поросят! Кури, качки, індики, гуси, кролі — без ліку. Млин! Молотарка! Кузня!

Дід батька тарганив за собою, а батько його, Стефана, до діла приручає. Йосип Чума одного бажав: аби син був серйознішим. Аби менше за жіночими спідницями упадав. Сподівався, що все з літами вляжеться.

Гуде, бурлить будинок Чуми. Спів. Сміх.

— У горлянці деренчить — треба її промочить! — прогудів наче з бочки нотар Прищ.

Стефан Чума знову келихи наповнив. Усі перехилили. Він не випив. Інші турботи має — «вивчає» пронизливим поглядом жіночок. Шанує і любить друзів, а найбільше — їх божених.

Впиваються очі в попадію Ружену. Низькоросла. Пухленька. Розумом не виділяється. Але подолала науки

* Неповна середня школа.

вчительської семінарії. В сорочці народилась? Особливу наполегливість проявила? Пояснюється все значно простіше: батечка заможного має.

Пощастило Ружені і в іншому — надибався статечний жених, піп Різантий. І тут не її заслуга. І не батькова. І не сам Іоанн присватався. Підібрав їй нареченого сам Петро Блощинець, директор духовної семінарії. Вів закон божий і в учительській семінарії. Частенько запрошував до себе на «консультацію» одну з майбутніх учительок. Яка найбільше хвилювала старече серце. Ніхто не заважав — вічний холостяк. Натякав: «Про побачення, крім бога і нас двох, ніхто не сміє знати». І брав на себе гріх за втрачену дівочу честь. Мало того. Попросить всевишнього, аби рабі божій дістався гарний, багатий і вірний супутник життя.

Ружені «бог послав» Іоанна Різантия. Духовний наставник мав з ним «виховну» бесіду.

— Ти, сину мій, всі останні літа віддавався вславленню всевишнього, вивченню молитов, — говорив тихо, але піднесено. — І не було у тебе, сину мій, часу, та й семінарські порядки не дозволяли, аби знався з дівчатами. Бо від них, спокусливих, до гріха — один крок, одна мить. Та жону треба знайти. На все життя. Не марно кажуть: одна, як у попа жона. Як бути? Не ходити ж на вечорниці чи на весілля. Я маю на оці миле дівча. І з родини порядної. Батьки греко-католики, як і ми. Заможні. Ще одна зручність — твій приход і буде у тому селі. Ну як, сину мій?

— Вам видніше, отче, — Іоанн розгублено закліпав очима.

Стефану Чумі прийшли на гадку минулорічні великодні свята. Проводили їх на літній віллі на березі Росинки. Після посвячення пасхи запросив сюди нотаря і попа з дружинами. З Маржинкою ще тоді не дуже зналися. День був сонячний, теплий. На свіжому повітрі пилася паленка і їлися харчі, освячені Різантиєм.

— Нам, Руженко, пора, — заметушився піп. — На вечірню треба збиратися.

— Най пані попадає ще посидить з нами! — запротестував Прищ. — Їй же вечірню не відправляти.

— Та й ти, отче, не затримуйся довго, — додав Чума. — Ще трішки погостимося. Договорилися?

— Так!

Прищ із своєю дружиною Тарсою направились до мінерального джерела, а Стефан Чума повів Ружену у густий дубняк. Довгенько їх не було.

— Випиймо, Руженко, за незабутній наш день, — проговорив схвильований Чума, коли повернулися з лісу.

Іменини Чуми ніяк не кінчаться. Господар радіє, що гості очманіли. Ще і ще встає з-за столу:

— Хочу піднести свій погарчик за чарівних жіночок, що тут сидять, — вже погляд не зводить із Тарси Прищ. — Аби були здорові. Аби радість і задоволення всім нам приносили.

Тарса червоніє від проникливого погляду. Чи не видить її розгубленість чоловік?

Нотар Федір Прищ — син покійного директора школи. Народився і виріс у Криничному. Закінчив гімназію. Особливих захоплень, крім міцними напоями, не має. Росту нижче середнього. Від сидячої роботи і доброго апетиту в останні роки його дуже рознесло. Шия зрослася з головою. Стефан Чума часто жартує:

— Співчуваю твоїй жінці...

Вона — попівська дочка із сусіднього села Ліщини. З вигляду нічогенька. Білява. На голову вища свого чоловіка. Це — у прямому розумінні слова. І на голову нижча — у переносному. Не бралася її наука. Не спромоглася навіть горожанську школу закінчити. Федір Прищ на це не скаржиться. Його крилатий вираз: найгірше жити чоловіку з дружиною, яка розумніша за нього.

Ім'я в неї було просте: Терезка. Батьки відчули, що зробили у свій час промах. Тому перед весіллям дали донечці аристократичне ім'я: Тарса. Десь чули, що є таке милозвучне ім'я. Знову хибу допустили: так іменують кімнатних собачок. Та хто в далекому селі про це знає!

Стефан не забув про першу зустріч з нею. То було два роки тому. На різдво. Віншували один одному добра і щастя. Колядували, веселилися. Нотар Прищ, як і завжди, першим сп'янів. Плів усяку нісенітницю. Ніхто не звертав уваги на його теревені. Лише Тарса гадала, що її чоловік мудрі слова мовить. Слухала. Аж доки він не притулив голову до столу. Захропів. Не заважали: най спочине...

Газда, трішки сп'янілий і веселий, надібав під столом пухку рученьку пані нотарошки. Міцно стиснув її своїми залізними пальцями. Вона розпашілася, розм'якла, опустила очі. Ближче притулилася до Стефана.

— Вийдемо, Тарсіко, на хвилю...

Ствердно кивнула головою.

Гості й не помітили їх зникнення. Так само не помітили, як вони з'явилися. Тарса була на сьомому небі.

— Так ми було добре, Стефанку! Нігда-шуга так ми не було...

Тепер і Ружена, і Тарса сидять, не зводять очей з газди-легіня. Кожна чекає запрошення Стефана.

Чума падкий до чужих спідниць. Але й надокучують одні і ті ж. Вже не так, як колись, хвилюють його попадя і дружина нотаря, хоч продовжує крутити з ними шури-мури, бо в око впала й серце заполонила Дусія Маржинка. Такої красуні ще не зустрічав на своєму віку. Висока. Довгошия. Стан тоненький, як у оси. До самісіньких колін сягають товсті коси. Очі гарні. На смаглявих щоках глибокі ямочки.

Дивиться на неї Стефан Чума, як вовк на ягня. Аж слину ковтає. Роздумує: «Як це рудий коротконогий

товстят Данило Маржинка знайшов ключик до серця такого неповторного створіння?»

Особливої хитрості Данило не проявляв. В Ужгородській учительській семінарії його любили й шанували. Ясна річ, не за красу. Найперше — за світлу голову. Здібності юнака виявилися ще у народній школі. Тому вчитель Микола Ряска просив вівчаря Юрія Маржинку, аби дав можливість сину вчитися далі. Гріх, казав, дати пропасти таланту.

— Високі школи, дорогий наш учителю, не для нас, — розводив руками старий Маржинка. — Туди нам двері закриті. Відкриваються вони лише для тих, хто має великі гроші. Правду кажуть: не буде з Івана пана. І моєму Данилку вік вікувати коло нашої кози й панських овець.

Микола Ряска не відступав. Їздив до директора семінарії. Оповідав про талановитого криничанського хлопця, котрому всі науки легко даються, показував його малюнки і читав вірші юного поета.

— Щиро вам вірю, колего, але нічим допомогти не можу, — відмахувався директор від Ряски, як від надокучливої мухи. — Не буду ж я із своєї кишені за навчання якогось селянка платити.

Слізного листа учитель відправив потім у міністерство освіти Чехословаччини. На нього не було ні відвіту, ні привіту.

Ряска знайшов інший вихід — вчити Данила за свій рахунок. Мовляв, коли станеш на ноги — віддаси гроші.

Гострі на язик однокурсники перші дні навчання називали Данила кельбухатим ведмедем, іржавим поросям, рябим зноском. Приводом для подібних кепкувань була зовнішність Данила: низький ріст, велика голова, руде волосся, густе ластовиння на обличчі.

Жартівникам потім соромно стало за своє лихослів'я. Маржинка через деякий час усім став подобатися. Вже нікому не кидався у вічі його короткий ріст. До лиця

йому ластовиння на обличчі й руде волосся. Горнулися до нього однокурсники, заводили дружбу. І почали зітхати дівчата. Найбільше зачарував Дусію Готько, дочку ужгородського адвоката, першу красуню в семінарії.

Завела якось Данила у їх будиночок, що стояв серед казкових сакур над річкою Ужем. У просторих світлих кімнатах чисто, світло. Модні віденські меблі, кришталеві люстри. На стінах дорогі картини. Підлога вкрита барвистими килимами. Мати Дусії чемно запросила Данила до столу, пригостила смачними стравами — курячим бульйоном, свининою з кнедлями. І все припрошувала:

— Їжте, пане, їжте.

Коли гість покинув будинок, мати Дусії спалахнула гнівом:

— Соромно мені за тебе. Кого приводиш? Кого?! Аби нога потворного селяка більше поріг нашого дому не переступала! Він не нашої ґайти. Фу! І не думала, що моя дитина на таке ніщо полакомиться.

— Що ви говорите, мамко? — витирала сльози дочка. — Ви ж його зовсім не знаєте. Та він найрозумніший на нашому курсі. Всі його люблять.

— Цить! А від нянька вечером ремінця заробиш. Вижене, ой вижене він любов з твоєї дурної голови.

Данило після тих відвідин став ще більше припадати за Дусією. І вже мріяв переселитися у гарний будинок над Ужем. А ще захотілося й собі таким обзавестися.

Старий учитель Микола Ряска став помічати, що з Данилом сталася якась метаморфоза. Кирпу гне. Вже не з усіма вітається у селі. І в семінарії заводить дружбу тільки з синами і дочками багатих. Кілька разів відчитував Маржинку. Той плечима знизував:

— Звідки ви взяли? Я такий, як і був.

— Тоді я помилився у тобі, Даниле...

Перед закінченням семінарії Дусія і Данило обміня-

лися золотими обручками. Весілля було скромне. Адвокат Готько так і не хотів благословити шлюб своєї голубокрової доні з вівчарським сином Маржинкою. Після довгих бесід з дочкою махнув рукою. Живи, мовляв, як знаєш, коли старшину не слухаєш.

Данило Дусії:

— Не переживай. Твої родичі ще пожаліють за все. Ми доведемо, що будемо жити не гірше від них. І будемо знатися не з такими, як вони.

— Нехай справдяться твої слова!

Так вони приїхали у Криничне, рідне село Маржинки. Данило став директором сільської школи. Дусія — вчителькою. І потягнулися до сільської знаті.

Ось і зараз сидять у домі одного з найбагатших людей не лише Криничного, а й усього округу. Сидить вона, а Данило придрімав на дивані. Розібрала його сливовиця і контошовка. Стефан Чума, котрий увесь вечір більше їв, ніж пив, підсів до Дусії. Притиснувся.

— То що ви, пане Стефане, хотіли мені показати? — зухвало перепитала Дусія, зігріта чаркою коньяку і дотиком Чуми.

— Пішли.

Підвівся і вийшов із банкетного залу Стефан. Необавки і Дусія голову гордо за ним понесла.

Попада і дружина нотаря голови опустили. Дами своїми поглядами пронизували Маржинку. Наче натякали: пробудися, телепню. А він собі давав хропака.

— Ось цей шедевр хотів показати, — підвів її до великої картини. — Із Праги вчора привезли. Презент на день народження. Робота відомого італійського художника. Татри намалював.

— Дуже гарна картина. Татри, кажете? Які ж вони, суворі й романтичні. Ще не бачила таких!

— Татри — то краса! То — казка! Можна поїхати. То не так далеко. Давайте весною...

Погасив свічку...

Гості розійшлися під самий ранок.

Стефан Чума ліг спати. Кректав, крутився. Далі важко стогнав. Батько, Йосип Чума, до дружини:

— Христіно, погано сину нашому.

— Най менше п'є і жере, і поганством займається! — сердито буркнула. — Зробив із своїх іменин собаче весілля. Тьфу!

Голосніше стогне. І батьки, і слуги побігли до його спальні. Тримався за живіт і ревів, як бугай:

— Вмираю!.. Вмираю!.. Хочу жити!.. Щось робить!.. Ой людоньки...

Хтось із слуг порадив, аби ліг голим черевом у коридорі на холодну цементну долівку.

Не допомогло.

Інший слуга:

— Най би пан черевцем ліг на чистий сніг.

Винесли Чуму на подвір'я. Голого долілиць поклали. Залящав:

— Холодно! Замерзаю!

— Потерпи, сину!

— Потерпіть, паночку!

І ця процедура не дала бажаних наслідків. Радять, аби Стефан Чума з допомогою двох пальців видалив із себе те, що з'їв і випив.

— Я вже пробував, — зойкнув він, тримаючись за розбухле черево.

Слуга Ілля Падоліст вдався у роздуми:

— Колись у мого батька була корова. Одного разу перепаслася команиці. Живіт роздувся. Страшно мукала і дихала від болів, як оце, най ся не приказує, наш пан Стефан. Хотіли корівчину дорізати. Ми в сльози: як жити без корови? Покликали Василя Корчагу. Він узяв бузинову цівку. Ножиком пробив нашій Сивульці живіт і встромив туди цівку. З неї фонтаном вдарила всяка нечисть. Зберіг Корчага, дай му, боже, здоров'я, нашу Сивульку.

— Йой, слава богу! — почувся голос старого Чума. —
Дохтори з Хуста прибули.

— То, пане, не дохтори, а жандарми, — доповів хтось
із слуг.

— Я їх не кликав! — сердито кинув Чума. — Нащо
мені жандарми? Доктора кликав! Аби сина врятували.

І до слуги:

— Щось у селі сталося?

— А я знаю? — розвів руками слуга.

З нотарського управління донесли Чумі: голодна бід-
нота бунтує. Вимагають хліба і роботи. Все село зібра-
лося у центрі.

— На ваших воротах якийсь папір приліпили.

Читав:

«Робітники! Працюючі селяни!

Всі трудящі міст і сіл!

Фашистська влада чеської буржуазії приготує вам
голодну смерть!

Ви і ваші діти пухнете з голоду! Чеські окупанти
з «нашою» українською, мадярською і єврейською бур-
жуазією при допомозі соціал-фашистів привели вас до
того, що вже не можете і картоплею, помоченою в ропі,
один раз на день досита наїстися. І цього їм ще мало.
Тепер фашистська влада Маліпетра, Бехінє, Бенеша
і Чеха скупила за 330 млн. к. ч. * 15 200 вагонів пше-
ниці і 15 400 вагонів жита і все це приховала для того,
аби удержати дорожнечу на хліб.

Тепер більшість цього зерна має бути знищена.
В Пльзені, на пивоварні «Пріор» вже знищили 500 ва-
гонів зерна, в Дєчині, на фірмі Мацека, — 200 вагонів.
Тепер приготували ще 500 вагонів, які будуть облиті
денатуратом. В такий спосіб влада хоче утримати висо-
кі ціни на зерно, аби аграрні магнати та спекулянти
могли свої зернові запаси дорого продати.

* Крон чеських.

Працюючи міст і сіл! Не смієте спокійно дивитися на злочинну політику ґашистської влади, яка приготує вам голодну смерть! Тепер самі бачите, що буржуазія з соціал-ґашистськими провідниками завела ґашистську диктатуру, заборонила комуністичні газети, наміряється розпустити Комуністичну партію для того, аби нас виморити голодом та кинути на гарматне м'ясо в новій імперіалістичній війні! ТОМУ ПРОБУДІТЬСЯ! Всі масово горніться під червоний прапор Комуністичної партії і масово боріться проти цілого ґашистського порядку! Всюди!

ВИСТУПАЙТЕ МАСОВИМИ ГОЛОДНИМИ ПОХОДАМИ НА НОТАРСЬКІ І ОКРУЖНІ УРЯДИ І ЖАДАЙТЕ НЕГАЙНО ЗАБРАТИ ТІ ЗЕРНОВІ ЗАПАСИ ТА РОЗДІЛИТИ ЇХ ГОЛОДУЮЧИМ БЕЗПЛАТНО!

Геть з ґальшивою владою голоду і рабства!

Геть з чеськими окупантами, які нас хочуть виморити голодом!

Хай живе революційна боротьба за владу робітників і селян!».

Прокльони летіли з уст Чуми.

— Ряндьоші * нещасні! Чужого хліба захотіли?! От що дістанете! — скрутив над головою дулю. — От вам хліб! От! Їжте! Їжте!

Потім люто топтав ногами зірвану листівку.

— Няню, чиніть що-небудь, — знову волав у корчах Стефан.

— Ще мало потерпи...

Пополотнів старий Чума. Схопився за серце.

— І мені погано, — прошептав. — Де дохтор?..

З рота потекло густе шумовиння.

* Голодранці (діал.).

3. ЙОЛАНЧИНА ЛЮБОВ

Криничне удостоїлося великої честі. Сам віце-губернатор Підкарпатської Русі пан Антонін Розсіпал йому візит наніс. П'ять днів гостював. Ті дні були одними з кращих у його житті. Фантастика!

Перший маршрут проліг до підніжжя гори Циганське щастя, до відомого мінерального джерела Буркут. Тут літня вілла Стефана Чуми. Великому пану оповіли про воду. Вона особлива — всякий непотріб з організму виводить: очищає нирки, печінку, а від ожиріння — серце. І кілограмів два-три ваги щодня забирає купіль. Про таке розвантаження пан Розсіпал давно мріяв.

Залили простору ванну-басейн мінеральною. Приємно коле в обличчя, ніздрі. Але пан крутить носом. Не дуже аромат приємний — тухлими яйцями пахне. Щоб дух перебило, бухнули у воду піввідра одеколону. Розпекли у печі камені. Кинули їх у воду. Шипіло каміння. Лише після того дозволили пану шубовснути у міні-басейн.

Пан Розсіпал від задоволення крекче, підскакує, головою мотає. Щоб було йому ще приємніше і купіль дала користь, у ванну спустились Чума, Різантий і Прищ. Довго й ретельно масажували гостя. Один ноги, другий руки, третій спину.

Потім попрямували в інший куток, де розташувався мальовничий пляж. Тут води Росинки чисті-чисті. І досить тихі. Минулого року Стефан Чума дав наказ своїм слугам приборкати хвилі річки. Цілий місяць очищали дно від валунів, насипали дамбу. Гостю дуже приємно. Здається, не плаває, а ангелом над хмарами літає.

У володіннях Чуми є ще один звабливий куточок, куди й проклав свої стопи високий гість у супроводі всесильних сільських панів, які бігали спереду й позаду нього і виглядали улесливими лакеями. Тут витали небуденні аромати. Запропонували широкий вибір страв, приготовлених за рецептами відомих зарубіжних кулі-

нарів і невідомих народних майстринь. Що пан хоче? Є ковбаска домашня. Є токан з бринзою. Є індики в гусячому жирі. Є кури у качачому жирі. Є кролики, фаршировані телячою печінкою. І є жаб'ячі лапочки по-італійськи, є слимаки в оцті і власному соусі. Просимо пана!..

Ще ширший асортимент горілки, коньяків, вин визнаних фірм Європи, Азії й Америки. Є і свої, криничанські, напої — «сливовиця Чуми», «причастя Різантия», «медовиця Прища».

Про походження оригінальних назв власної продукції розповіли гостю після третьої чарки. Виявилося, що назви придумав Василь Корчага. Гість страшно реготав, аж слізьми обливався і за черево хапався. Повторював:

— Ну й Корчага!.. Ну й Корчага!.. Фантастика!

У «зеленому ресторані», що потопає у виноградному плетиві й трояндах, ніхто не поспішає, ніхто нікого не підганяє. Бо ж їжу, аби добре перетравлювалася і засвоювалася організмом, треба неспішно приймати. Цим і пояснюється, що обід закінчився у дві години після півночі.

Високий гість задоволений. Тут і про сон треба подумати. Його супроводять до чепурного будиночка-спальні над гірським потічком. Ніжно дзюрчить водичка. А якщо гість великий забажає, то може запросити на бесіду котрусь із дам, які цілий вечір скрашували його відпочинок. Не соромтеся, пане! У Криничному все для вас.

Гість обмацував масним поглядом учительку Дусію. Данилу Маржинці рот перекосило... Зіпсувався настрій у Стефана Чуми.

Почався новий «трудовий» день.

— Як спалося, пане губернаторе?

— Добре було, лише забагато було, — простогнав на те гість. — В голові дзвони дзвонять.

— Клин, кажуть у нас, клином вибивають, — жартує Чума, хоч і йому не до жартів. І в самого гуде в голові, як у бджолиному вулику. — Свіжі гриби на вас чекають, дорогий наш гостю!

Після сніданку відправилися на полонину Дарвайку. Ноги не треба томити — коні понесуть їх туди. Лише Різантий, най бог і пан Розсіпал простять, не може відправитись у путь. Боїться їздити верхи. Його ніяка сила не посадить на коня. Руки і ноги тремтять, і весь труситься, як лист на трепеті.

І серцю Розсіпала тісно стало в грудях, коли підвели до нього чорного, як ворон, коня. Та соромно зізнатися, що ще ніколи не сидів у сідлі. Не хоче уподоблятися попу-боягузу. І не пожалкував. Бо як приємно дивитися на красу навколишню і як легко дихати свіжим полонинським повітрям! І зовсім не втомлює дорога. Щоправда, коням дістається. Важко дихають, змокрілі. Особливо зморився вороний, котрий несе пана Прища. Аж зігнувся, білим шумовинням вкрився від гриви до хвоста.

На Дарвайці чекало на губернатора багато приємних сюрпризів. У чепурному будиночку-колибі знайшли свіжий сир, урду і всілякі напої, що апетит пробуджують. Ввечері біля ватри грали йому на сопілках вівчарі. А в котлі варився молодий баран.

Приємно відпочивали і на Синевирському озері. Багато легенд чув про Морське око, а побувати на ньому досі не довелося. Поруч — Чорна ріка, велике водосховище. Сюди з навколишніх урочищ жолобами сунуться смерекові дерева. В'яжуть з них бокори і сплавають гірськими річками.

— Може, пане губернаторе, і нам прогулятися по річці, — запропонував Чума.

— А не віддамо богу душу? — захвилювався Прищ. — Боюся бокорів.

— Та що ви? То зовсім не страшно.

На схилі річки, обминаючи круті повороти, стрімко спускався пліт з довгих смерекових колод. Розсіпал, зворушений екзотикою, мов дитина, захоплено захопився:

— Ще такого не бачив! Фантастика!

Покликали високого гостя у далеке гірське село не райські місця, а робота, невідкладні державні справи. Точніше — схвильований і тривожний лист Іоанна Різантия у вищій інстанції. Кілька разів Розсіпал читав його — зверху вниз, знизу — уверх. Не міг уторопати суть писання. Але саме словоблуддя свідчило, що там щось неладне коїться. Зібрав усю сільську знать. Попросив Різантия прочитати листа для всіх. Піп з великим задоволенням зробив це. Ніби не листа читав, а проповідь у церкві виголошував:

«В с. Криничному селяни в той час, коли в нашій греко-католицькій церкві відбувається відправа, збираються разом і під час служби читають біля церкви газети, або щось інше, завжди там голосно розмовляють, розважаються й спричиняють своєю поведінкою громадський неспокій і перешкоджають релігійним обрядам та службі.

Оскільки поведінка селян негідна і викликає громадський неспокій, принижує нашу релігію й авторитет церковних властей, і зважаючи на те, що їх дії, на наш погляд, без сумніву, карні, — настійно вимагаємо, щоб крайове жандармське командування дало розпорядження відповідному жандармському відділу цю справу в інтересах громадських і в інтересах нашої церкви докладно розслідувати. Вимагаємо, щоб на винних, після розслідування конкретних випадків, було заведено справу в окружному суді, який повинен завчасно повідомити нас про день розгляду справи, оскільки ми маємо намір захищати свої інтереси через адвоката, що прибуде на розгляд, а крім того, наполегливо вимагаємо, щоб відповідний жандармський відділ після розслідування цьо-

го випадку повідомив про наслідки розслідування відповідне окружне управління, яке повинно також в громадських інтересах вжити заходів, щоб у с. Криничному було встановлено порядок, щоб негідна поведінка громадян, які виступають проти нашої церкви і наших релігійних обрядів, припинилась.»

— Мудро, пане отче, дуже мудро написали,— констатував віце-губернатор.— Про ваші патріотичні поривання знатиме президент Чехословацької республіки, сам дорогий наш татічек Масарик.

Піп після цих слів дрібно закліпав булькатими очима, зашарівся, як дівиця:

— Ми всі троє послання складали.

— Хто ж у вас тут найбільше воду каламутить?

— Є тут один голодранець — Дмитро Кремінь,— заблищали каламутні очі нотаря Прища.— Він комуніст, агент Москви. У червоній гвардії служив. І вчився там у них в комуністичній школі. Одна у нього бесіда із селянами — як у Росії панів знищували і як там голодранці самі господарюють. Діє не сам. Підспівує йому і вже став комуністом Василь Корчага. Сільський коваль...

— Це той, що дає вашим напоям оригінальні назви? — несподівано для всіх зареготав Розсіпал.— Тож мав би бути добрим чоловіком.

— У тому то й біда,— перевів бесіду геть на тривожний лад піп.— До нього тягнуться селяни. Біля його кузні більше людей, як коло церкви. Всілякі притчі оповідає їм, а вже потім криє на чому світ стоїть нас із паном Чумою і паном Прищем. І потроху добирається до Праги, до самого нашого татічка Масарика.

У гостя лють блиснула, налилися кров'ю очі, пальці мимоволі скрутилися у великі п'ястуки, ніби готові були відразу нанести удари Кремінію і Корчазі.

Різантій продовжував підливати масло у вогонь. Вів далі елеїним голоском:

— Ми дуже вдячні, пане Розсіпал, що вірна вам цензура не пустила у світ писанину Кременія, яка осквернила нашу церкву святу.

— Яку писанину?

— Ту, що направляли у їх комуністичний часопис «Карпатську правду» *.

— Ви то все знаєте? Звідки?

Різантій похвалився:

— Ми з паном поштмейстром усі листи, які йдуть із села, перечитуємо, а окремі й переписуємо. Ось як він хотів в очах вірників покепкувати над слугами божими.

Різантій простягнув листа високому гостю. Пан Розсіпал сліпав над аркушиком паперу, а далі сказав Федору Прищу:

— Не ті окуляри взяв. Прочитайте, пане нотарю!

Прищ почав тихо, а потім перейшов на високі ноти:

«Кожна п'явиця хоче попастись на нашій гіркій праці. Не лише спекулянти, лихварі, банки та екзекутори видушують з нас останні краплі крові, але також і їх слуги — попи — деруть з нас, за що лише можуть. У нашому селі пописько надумав собі покрити хижу етернітом, а плату за це звелів стягнути із селян. Церковна рада зробила на селян розмітку. Тепер мусять платити, бо пописько загрожує екзекуціями. В Русина Юрка вже були екзекутори і жадали заплатити 199 к. ч. розмітки. Так ціле село пописько загораздив під екзекуції. Куркулі в церковній раді дали згоду на покриття фари * етернітом, а селяни мусять платити. Та ще в такий тісний час, коли ні за що солі та нафти ** купити. Працюючі селяни мусять масово виступати проти екзекуцій за розмітку. Коли піп задумав свою фару покрити етернітом, то най сам платить. Коли ми, бідні селяни,

* Орган крайкому КПЧ (виходила в 20—30-х роках).

* Садиба попа (діал.).

** Нафта — гас (діал.).

будуємось, то нам ніхто не допомагає. Та ми бідні, а по-
писько багатий».

— То ще не все, ваша величність пане Розсіпале! —
гарячився Стефан Чума. — Дійшло до того, що сільські
комуністи агітують селян безплатно одбирати ниви
у газдів. Якусь свою фірму збираються відкрити. Скоро
би й колгосп організували. Коби могли...

— У недільку великодну повів голодранців на робо-
ту, — подав голос Різантий.

Постать Розсіпала нервово смикнулася:

— Які ниви?! Який колгосп? Яка фірма?! Що ви
мелете?! А де ж ви?!

— Ми тут безсилі щось зробити, — белькотів винува-
то Різантий. — Кремень у Криничному шапку носить —
староста села. На минулих виборах до сільської управи
вся біднота за нього голосувала. Вода ллється на їхній
млин.

Розсіпал набрав повні груди повітря і з свистом ви-
дихнув. Це означає, що він не на жарт розгніваний.

Комуністи прийшли на свої збори. П'ятнадцятеро. Ва-
силь Корчага радів: організація, нівроку, значно вирос-
ла. Колись збирались у його хижі. Тепер би не вмісти-
лися всі. Розсілися під розлогим буком в урочищі Соняч-
на поляна. У всіх свято на душі. Корчага виступив
наперед:

— І на нашу вулицю прийшла велика радість. Яка
радість? Перемога на виборах, обрання старостою села
Дмитра Кременя. Це — вперше в історії Криничного.
І вперше в окрузі бідареві випало керувати селом! Із
серйозним успіхом комуністів вітає крайовий комітет.

На зборах був зачитаний лист Олекси Борканюка *.

* Секретар крайкому КПЧ, редактор газети «Карпатська
правда».

— Нелегка наша перемога, — підвівся Дмитро Кремень. — Всі буржуазні партії ополчилися проти нас. А уряд що й казати! Чому? Відгадка проста: ми відверто заявляли і заявляємо, що боролися і будемо боротися проти експлуатації, за інтереси трудящих. Простий люд пішов за нами. Його свідомість пробуджується...

— А то ще б і земличку від панів забрати та бідним роздати... — замріяно мовив лісоруб Петро Телішко.

— Земличка... Земличка, — зітхав Петрів сусід Михайло Кирлик.

— Землі Криничного, як ви всі знаєте, у пазурах групки глитаїв. Їм кінець прийде тоді, коли не стане ладу, який породжує експлуатацію людини людиною. Забрати маєтки від чумів, різантіїв і прищів не так легко. На їх боці — уряд. На їх боці — жандарми, — продовжував секретар партійного осередку, він же й староста, Дмитро Кремень. — Ми голі й голодні, а пани дуріють із жиру. Гульки та розваги, а газдівство їх за вітром не йде. Чому? Бо всі на них спини гнуть.

Думку Кременя підсилив Корчага:

— І совість їх не гризе, що їдять чужий хліб. Де там, гадають, що з їх ласки всі ми на цій грішній землі тримаємося. Готові всіх нас живцем облупити. Та кишка тонка. І то вже перемога, що нотар Прищ витанцює перед Кременем і капелюх чинно знімає.

— Так мені потрібні його поклони, як зайцю лисячий хвіст.

— Маєш правду, Дмитре, — задумався Корчага. Викладав свої думки з приводу лиха бідняків. — Я гадаю: варто звернутись до односельчан, аби подали допомогу тим, хто постраждав від засухи, сиротам, що zostалися без батьків, удовицям, які передчасно поховали своїх чоловіків, і безпомічним старим людям. Може, кинемо клич і до жителів сусідніх сіл.

— Ти, Василю, маєш добре серце, — тихо, якимось особливо ніжно, заговорив Кремень. — За це ми всі тебе

шануємо, за це все село тебе любить. Але, дорогий мій друже, збір коштів — то принизливо. Для них самих. Це, по-перше. По-друге, то буде допомога на день-два, на тиждень. А що далі? Знову просити милостиню? Це — не вихід із становища. Думаю, було б дуже добре, коли б ми вийшли наступної неділі в урочище Чортові роги і викорчували чагарники для кількох нивчин. Для Марії Дацюк, чоловіка якої дерево в лісі покалічило. Вона землю продала, аби сина на ноги поставити. Біди перенесли протягом минулої зими й інші сім'ї...

— А що пани скажуть? — бентежиться Телішко.

— Урочище передане з державного фонду в сільський і тепер слово за нами, — відповідає Кремінь.

— Правильні слова говориш, Дмитре. Всі селяни підуть за нами, — казали на те комуністи.

І ще раз підвівся Василь Корчага. Заговорив:

— І дати б людям роботу. Не просто роботу, аби другим мільйони чинили, а таку, щоб самі на себе трудилися. Досі у нас одна дорога — на маєток Чуми, на лісопилку Прища, до худоби Різантия. Робота рабська, а їсти нічого. Ходимо босі-голі, як турецькі святі. Що можна зробити у наших умовах? Он стоїть гора Лиса. Пустою, яловою називають її, бо ні травиця, ні сад, ні виноград, ні ліс на ній не росте. А та гора — з вапняного каменю. Чому б нам з неї не випалювати вапно?

— А хто нам дозволить? — запитав Петро Телішко. — То, певно, не сільська земля?

— Ні, — озивається Кремінь, — не сільська, але внести пропозицію можемо... Ми, зрештою, повинні!.. Корчага сказав гідне слово, корисне! А тепер, друзі, я дочитаю листа з крайкому...

Рано прокинулося село тої недільної днини. Всі збиралися коло сільської управи. Першими прийшли Дмитро Кремінь і всі комуністи... Засвербіло око і в нотаря: вирішив глянути й, покрутившись, мов лис, кинув Кремінію:

— Погода буде мінятися, бо голова розпукується і серце калатає... Піду приляжу...

— А погоді, пане нотар, помінятись давно би пора! — різко відказав Телішко.

Нотар зіщулився і зник.

А селяни все приходили і приходили. З чеканами *, лопатами, мотиками. Василь Коряча гордо котив перед собою візок. Гуркотів і дзвенів ним на весь майдан!

— Що за штукенції привіз? — підійшов до нього Кремінь.

— А от інструмент змайстрував, — сухо відповів. — Аби людям легше робилося. Чортові роги, братку, порожніми руками не візьмеш і мотикою не розрівняєш.

Взяв із тачки чудернацьку залізяку. На одному кінці дві клюки прилаштував, на іншому — три. Автор винаходу пояснив: дві клюки — для того, аби легше вивертати із землі кореневища дерев і чагарників. Три клюки — для вивертання каменів.

— Цими чортовими рогами і вдаримо по цілині в урочищі Чортові роги! — коментував гострий на язик Коряча.

А Кремінь усе оглядав і захоплювався. І так, і сяк крутив залізяччям. Не втримався, аби Корячу не похвалити:

— Завжди кажу і ще раз повторити мушу: розумну голову носиш, Василю, на плечах. Тобі б не в ковалях, а в міністрах ходити... Чесне моє слово...

— Ото мені лише хибить... Х-хі!.. Я кувадлом розхитаю старий світ! — щиро заблищав очима.

Кремінь осміхнувся, взяв Корячу за плече і стиха продовжив:

— А давай, Василю, серйозно візьмемося за твою ідею щодо випалювання вапна. Як ти на це?.. Напишемо в окружний уряд, підписи зберемо...

* Кирка (діал.).

— А я вже й нову гадку маю: піти би нам усім на окружний уряд, громадою з лозунгами: «Хліба!», «Роботи!..» Не вірю, щоб це не змусило панів щось робити.

— Діло, Василю, кажеш. З цього б і почати. А про листа й казати не будемо. Роботу треба виборювати, а не клянчити на колінах!

А селяни все йшли і йшли.

— Ось так громадою й виходять у Радянському Союзі на ленінські суботники і недільники, — радів Кремень. — І так відправляються на колгоспне поле... Воно й зрозуміло. Там інше життя... Веселе... З піснею!.. А може, і нам затягнути? — і вже звертається до гурту: — Хлопці, дівчата, ми не в монастир ідемо.

— Гріх беру на себе! — вигукнув Корчага, перед яким торохтів великий візок.

Дмитро й починає:

Гей, на горі та женці жнуть,
А попід горою, яром-долиною
Козаки йдуть...

Пісню підхопили Телішко, Корчага. І виділявся дзвінкий голос Йоланки. Далі весь гурт підхопив пісню. Неслася вона могутньо, велично. Пливла над горами, а гори гучною луною доносили людську радість до села.

І так само дружно кипіла робота. Одні сокирами зрізали чагарники. І тут же спалювали хмиз. Скрізь виднілися вогнища. Корчага привіз і кілька пляшок гасу. Обливав кущі. Горіло не лише гіляччя, а й коріння. Кільком спритним чоловікам показав, як користуватися ключками. Вони виявилися дуже зручними. Тріщало коріння, розлучаючись із землею. Каміння виважували. За Корчагою ішли жінки. Одні підбирали пруття, інші мотиками і граблями копали землю, звільнену від пнів і каміння, розбивали, подрібнювали важкий ґрунт, а потім зрівнювали. Залишали за собою рівну, як грядка, площу...

Зробили перепочинок на обід. Кожний біля свого вогнища збирався картоплю пекти, скибку хліба з цибулею чи часником з'їсти. Дмитро обвів поглядом робітників, запропонував:

— Давайте зберемося до одного вогнища — веселіше буде! І картопля смачніша, коли в одній спузі спечена. — І жартома: — А в кого страви смачні й багаті, може окремо сидіти і їсти.

Люди весело загомоніли. На якусь мить забули про свої турботи, вічні біди. Коломийки лунали, і жартівники невгавали.

По перепочинку знову закипіла робота. Кінчили її лише після заходу сонця радісною процедурою — поділили освоєні масиви на п'ятнадцять рівних нивчин. Господарі їх стояли перед односельчанами. Дмитро Кремень повідомив, що сільська управа від імені всієї громади вручає наділи на вічне і безплатне користування.

— Нехай рідна земля приносить вам і вашим дітям радість, — лунав над колективною нивою голос Кременя. — Най росте на ній усе, що посієте й посадите. Най завжди у ваших хатах буде хліб і до хліба. Ми всі щиро це бажаємо вам...

— Твердий горішок ваш Дмитро Кремень! — шишів Розсіпал. — Такого голими руками не візьмеш. Та брати треба. Чим скоріше, тим краще. А то й інші села будуть іти за комуністами. Хотілося б почути, панове, вашу думку: як позбутись баламута?

«Трійця» заметушилася. Глипали насуплено один на одного. Знали: дурниць не можна говорити. У них високий гість. Любить він сміливі і розумні пропозиції. Не хотіли виглядати дурниками.

Стефан Чума першим знайшов рішення:

— Із Кременем треба отак! — лівою рукою так безжалісно і різко кресонув себе по горлянці, що ледь очі

не повискакували з орбіт.— Знатимуть Стефана Чуму! Я не сам, крий мене боже! Знайду такого, хто шито-крито розправиться з Кремінем. І мокрого місця не залишиться! Ніхто нічого не буде знати.

Нотар слухав з відкритим ротом. Схвально головою кивав. До Стефанового рішення приєднався:

— Правду каже Стефан Чума. З такими так треба! Лише так! — І йому теж забажалося показати, як саме на своїй горлянці. До неї ніяк не доберешся. В останні роки ще більше розлізся, заплив жиром.— Кремінь із Корчагою скоро нам на голову сядуть! Уже сідають. Я за план Стефана. Лише так! Аби всім страшно було проти нас виступати! Тоді всі й там почухаються, де не свербить.

Отець Різантий, як завжди, коли напружується чи нервує, колупає в зубах, видаляє з них залишки їжі, видаючи своєрідний свист. Це чомусь дратує високого гостя. Розсіпал кривиться, ніби його частують недоспілими лісницями, весь час відвертається від попа. Різантий цього не помічає. Прокашлявся, знову заговорив сердито, люто:

— Я, брати мої, не можу погодитися з вами. Ви дуже благу смерть пропонуєте для Креміна. Заслужив страшніших і довших мук — таких, аби і діти й внуки, і всі комуністи пам'ятали до другого пришествя, що з владою не граються — її слухаються, бо влада богом дана!

Лише після цього Розсіпал глянув у його бік, ствердно кивнув головою, уважно слухав.

— Я, ваша величність, давно думаю — ночі недосипаю, яку кару грішникам придумати. Всевишній мені підказав провести операцію під кодовою назвою «Любов».

Розсіпал посміхнувся:

— У вас, отче, замашки Корчаги — кортить оригінальні назви придумувати.

Чума і Прищ також хотіли посміхнутись, аби підтримати оригінальну репліку гостя. Не вийшло. Лише зуби показали — один рівні, білі, другий — рідкі, жовті. Їх заінтригував план Різантия. Але чому ж їм досі нічого не казав? Чому тримав у таємниці? Ага, хоче вислужитися, звернути на себе увагу вищих чинів! Хитрун Різантий!

А Різантий аж захлинається, викладаючи план дій:

— Що передбачає операція? Пропонуємо і просимо, пане Розсіпал, аби взяли Дмитра Кременія на кілька років у темницю. Причин для цього можна знайти чимало. Наприклад, за антиурядову діяльність. Або за підбурювання віруючих проти бога і церкви. До його файної жіночки Йоланки зачастить і «серйозно» буде залицятися пан Стефан Чума. Чому він? Поясню. По-перше, колись у нашого друга були серйозні наміри — хотів засватати Йоланку. Покійний його батько, дай йому, боже, царство небесне, розбив ту любов, як перестояне яйце. По-друге, зараз божена пана Стефана, пані Гелена, гостює в своїх батьків у Празі. Повернеться лише восени. Вільний птах. Та й навіщо говіти молодому чоловіку? Чи не так, Стефане?

Чума розгублено оглянувся, нервово очима закліпав, засовався на стільці. Не знав, як себе поводити. Після безпардонних слів Різантия сам себе зненавидів: «Навіщо все це знати Розсіпалу? То моя особиста справа...»

— Ну як, пане Чума, гарну молодицю вам пропонують? — розплився в усмішці Розсіпал.

— Жінка — вогонь! — відповів замість нього Прищ. — Колись за нею всі легіні увивалися. — І зашарівся: — Якщо Стефан не хоче, то я готов замість нього на це відповідальне діло. І побавлюся...

Піп повернув розмову в серйозне русло:

— «Любити», пане Стефане, треба не ховаючись. Найби всеньке село знало. Най би й у темницю Дмитрові написали. А коли ніхто не здогадається це зробити —

сам напишу, як його «вірна» Йоланка крутить шури-мури з паном Чумою...

Розсіпал слухав. Слухаючи, гладив підборіддя, а пальці на руках то випрямлялися, то твердли кулаками. Обличчя ж то біліло, то червоніло, а зморшки на чолі то розгладжувалися, то збиралися у гармошку. «Трійця» кожен його порух помічає і силкується відгадати: що він думає? Що скаже?

Нарешті він заговорив:

— Розумного листа написав пан Різантий і ви разом з ним, — голос гостя звучав поважно і спокійно. — Ну, а ваша бесіда... Я задоволений, що хочете прибрати до рук комуністів. Всі методи в боротьбі з ними виправдані, брати мої. Навіть цей ось ваш! — він злегка усміхнувся.

Різантий гордо закопирив губу. Чума і Прищ переглянулися: отже, за діло!

Довгенько затримався Чума на річці. Стрибав у плесо, плавав, вигрівався на гарячому піску. Щоразу на сонце поглядав. Щось воно сьогодні надто ліниво котилося до заходу. А йому так хотілося, аби швидше сутінки згустилися... Йоланка... Йоланка... Давно приглянулася... Далеко до неї його Гелені і всім іншим жінкам, з якими знався!.. А знався, нівроку... Ге-гей, не злічити! Холостякував не рочок і не два... Ба, й після одруження апетит до спідничок не всихав... Лоскотали хіть жони Прища і Різантия, а найбільше — Маржинки. Вогонь — жінка... Мав коханок і в сусідніх селах.

І тепер, на березі річки, роздумує: «Дивне те створіння, жінки. Одні липнуть до тебе, як мухи до меду, а до других не підступишся... Он як до Йоланки. Тримається королевою. Нічого, дорогенька, знайдемо ключика і до твого серденька. Мусимо знайти...»

Згадав і власне весілля. Два роки тому приїжджали в гори туристи аж із Праги. Зупинилися у Криничному.

Йожеф Чума запросив їх до себе. Виявилося, родичі відомого фабриканта-мільярдера, короля взуття Баті. Старий Чума закримітив дівицю Гелену. Мовчазна. Поважна. Трохи, правда, круглувата. Не вродлива, але й не потворна. А головне — багата. Кращої для Стефана годі й шукати, вважав... Треба їх, отже, звести під один дах. Тоді, можливо, син-серцеїд вгамує свої почуття, охолодить гарячу кров.

— Ну як, підходить дівка? — напосідав на сина батько.

— А хто його знає.

— Ти, як дітвак: хто його знає... Тобі вже тридцять минуло. Засидівся у легінях. Досить волочитися за чужими. Вони дорого обходяться. І для тебе і для всього нашого господарства. А тут така нагода: наречена з Праги. І не якась ніщо, а з мільйонами. Їх грошики та й наші... — і старий задоволено потер руки.

Весілля було гучне. Кілька днів тривало у Празі, а далі цілий тиждень — у Криничному. Посходилося — тьма-тьмуца!

Гелена сумувала і сохла на периферії. Домовилися, що на перших порах більше часу проводитиме в Празі. А потім легше до Криничного звикне. Ну, а Стефан... Стефан не нудьгував і без дружини...

Сонце сховалося за горою. Росинка дихнула прохолодою. Стефан Чума ще раз занурився у воду. Кректів задоволено. Потім долонями і рушником довго розтирав тіло. Хутко одягнувся. Стежина повела до Йолани... Постукав у дубові двері. Почув ніжний голос:

— Прошу, прошу!

Наче птах у клітці, затріпотіло серце в грудях. Засяяв від задоволення. Це добра прикмета!

Він штовхнув двері й улетів у кімнату.

А за вікном гуляв вітер. Свистів. Ревла Росинка. А вона, Йоланка, кричала. Ніхто не чув її крику на поміч. Ніхто...

Дмитро Кремінь повертався з темниці. З Мараморош-Сігета до Хуста приїхав поїздом. До Криничного ні поїзд, ні автобус не їде. Пішки добирається. Дорога досить далека — понад тридцять кілометрів. Подасться через Дібровські хащі — кілометрів на сім скоротить шлях.

Стояла тепла днина. Все довкола зеленіло, щебетало, купалося в сонці. Аж настрій піднявся. Два роки не бачив сонечка. Два роки жив в оточенні студених кам'яних мурів, у сирій камері. Щеміло, боліло серце за верхами любими, за хвилями Росинки, за повітрям високого Менчула. Уже скоро, усього кілька годин і вдихне рідного повітря. Вибіжить його Йоланка. Після розлуки здавалася ще звабнішою, ближчою, жаданішою. У думках щораз линув до неї, мов спраглий до криниці, а тепер уже геть думи, тепер уже кроки близькі до дому, до Йоланки, єдиної...

Ой коню, мій коню,
Сива в тя гривенька,
Понеси ня, коню,
Де моя миленька.

І ніби чув її співанку:

Та висока полонино,
Пішла би-м тобою,
Коби знала, що ся стріну,
Милий, із тобою.

Перед очима картини, що сповнюють серце світлим щемом. Як гарно тоді було...

Збиралися на вечорниці у Василя Корчаги, куди Йоланка із сестрою переселилася по смерті батька. І старі й молоді тягнулися до цієї хати. Бо доброзичливо всіх тут зустрічали як привітний господар, так і щира господиня. Світлиця Корчаги кожний вечір повнилася співом, сміхом, жартами. Тут люди ніби забували про свої турботи, свої біди й трагедії. А ще казали: у хижі Василя Корчаги пробуджується любов...

Зимовий вечір. Блимає гасова лампа. Сидять на лавицях дівчата. Смикають пальцями волохаті повісмакудель, бринять, наче джмелі, веретена, висотуючи тоненькі нитки. Інші орудують спицями, в'яжуть, треті вишивають. Поруч сидять легіні. Кожний обирає місце біля дівчини, яка найбільше подобається. Вичікують, коли знесиляться дівочі пальці й опустять веретено чи спицю. Тоді, мила, мусиш поцілунок легіневі подарувати.

Дмитро Кремень завжди туливсь біля Йоланки. Вона, очевидно, хвилювалася, бо веретено часто зривалося з її ніжних пальців, звиваючись, опинялося біля ніг Дмитра. Нахилився, брав його до рук. Дівчина ставала перед ним розгублена. Сором'язливо притулялася до його губ. Дехто жартував: Йоланка навмисне так робить, бо любить цілуватися з Дмитром.

Не стало у селі Дмитра Кременя. Одні казали: подався на Рахівщину на лісосплав, бо хоче одружуватися з Йоланкою, ну а без грошей то не вийде. Змагатися мусить, на хату й на весілля. Минали тижні й місяці. Він не повертався. Нову чутку село виколисало: на Рахівщині роботи не було — поїхав на шахти у Бельгію. Там, казали, великі гроші платять. Та не всі рвуться туди, бо майже кожного дня на бельгійських шахтах трагедії: то газ вибухне, то завал накриє сердешних.

Ніхто не знав, де Дмитро. Навіть Йоланці нічого не відомо. У той прощальний вечір одне почула:

— Ми з тобою, моя русалочко, на цілих три роки розлучаємося. Куди іду? Потім розповім. Якщо зможеш — чекай. Я тобі ніколи не зраджу.

— Я, Дмитрику, готова тридцять років чекати й бути тобі вірною.

Простягнула йому вишиту хустину. З ніжними червоними маками й з написом: «Милому Дмитрику на пам'ятку».

Дорога Дмитра повела в Радянський Союз. Тихими

вулицями і парками, красивими будинками і привітними людьми зустрів його Харків — тодішня столиця Радянської України. Вже й не відчував, що дім далеко, все стало близьким, своїм.

Чекала Йоланка. Не було дня, не було хвилини, аби не думала про нього. І думи Дмитра линули за гори високі, до рідного Криничного, до голубоокої, як хвилі Росинки, дівчини, що зворушила його серце й думи...

Думи... Думи...

Вони ж ідуть далі з ним на пару.

А вже видніється рідне село. Над ним спускається вечір. Бовваніє темним силуетом Менчул... А вечір тихий... Вже скоро зустріне їх. І враз спохмурнів: «Зна-ти б того капосника, що злі, чорні вигадки-доноси пи-сав про Йоланку».

Йоланка ж після тих «навідин» Стефана Чуми цілу ніч не спала. Ридала, кусала губи, била головою об стіну. Кляла себе. А в наступні дні стало ще гірше. Голов-ні болі не відступали. Млоїло. Відчула: стане матір'ю, матиме дитину. І від кого? Від того песиголовця Чуми. Що скаже їй Дмитро? Як у вічі йому глянути? Не про-стить їй. І вона собі не простить такого сорому... Зра-да? Ні, вона не зраджувала. Просто не могла... Свідо-мість мов наказувала: йти до сільської бабки-повитухи Ганни Яреми: нехай позбавить від напасті. Не треба їй дитини! Не треба! Не треба!!!

— Я, дороженька Йоланко, не дохторка, — розводила руками Ганна Ярема, поважна й авторитетна жінка, яка приймала роди від усіх своїх односельчанок. — Не хочу, небого, гріх на душу брати. Дохтор міг би дещо допо-могти, а я?.. Що я?..

— Де той дохтор, Анночко? Нема у мене таких вели-ких грейцарів, аби йти до нього...

Сохла Йоланка, в'яла, як квітка від перших замо-розків. Страшні думки напливали, у страшні сни пори-

нала. Як усе пережити? До кого за розрадою йти? Розповісти про все названій матері, Терезії Корчазі? Соромно. Чи не краще висповідатися? Вже давно до церкви не ходила. Навіть не вінчалась. Від Дмитрика вся її невіра до попа, церкви і бога. Ні, не піде до Різантиї!

«Ліпше піти із цього страшного світу,— нахлинають чорні думки,— ніж ходити до нього. То ж друг Чуми! Одним миром мазані... А може, Дмитрик мій помиляється, що ніякого бога, пекла і царства немає? Звідки йому про такі таємниці знати? Щось мусить бути. І видно, за гріхи свої тепер конаю. Треба на сповідь сходити. Не рогатий той Різантий. Старі люди кажуть: хто ризи святі носить, той на землі добрі діла возносить».

Вдягнула чорну хустку. З опущеною головою пішла до церкви. Піп накинув на неї єпітрахиль.

— Що привело тебе, рабо божя, до нашого дому святого? — запитав тихо, таємниче, співчутливо.

Мовчала якусь мить. Сльози душили. Далі ледь чутно розповіла, яка біда з нею стряслася.

— А що за чоловік на таке грішне діло пішов? — допитувався Різантий.

Тихо вимовила:

— Чума... Стефан...

— Все буде добре, рабо божя,— тим же лелійним голосом вів Різантий.— Від імені нашого всевишнього і всемогутнього владики я прощаю твій гріх. Поверни до неї, господи, спокій і радість!

— А як бути з ненародженим?

— Ненародженого, сестро в бозі, народжувати треба. Нищити дитя в утробі — гріх неспасенний.

— Родити?!

— Заспокойся. Мовлю ж тобі: гріх твій прощається. І дитяті твоєму прощається.

— А що люди скажуть? Як у очі чоловікові гляну?

— На людей не творись — богу молись,— опустил на

її голову своєю рукою.— Він простить твої гріхи. І чоловік простить. Іди, рабо божа, і більше не согрішай...
Здалося, легше стало. Та легше на якусь годину.

Дмитро ступив на подвір'я рідної хати. Повіяло теплом, домашнім затишком. Вже вечоріло, але помітив — усе на своїх місцях. Всюди порядок. Подумав: золоті руки в Йоланки. Схвильовано вигукнув:

— Чи є хтось у хижі? Чекають чи не чекають гостей? Вибігла Йоланка. За нею — трирічний Петрик. Стала перед ним, як вкопана. Мовчить. Сльози витирає.

— Добрий день, дорога Йоланко! Ось я й повернувся. Кинулась у його обійми. Припала до його грудей. І заридала.

— Заспокойся... Заспокойся...

Петрик стояв поруч. Дмитро підійшов до нього. Підкинув над головою.

— І це ти так виріс! — захоплено говорив. — Богатир! Два роки не бачились.

Заніс малого на руках до хати.

— Роздягайся, Дмитрику. Ти з дороги, а я стою, як пень. Голодного тримаю. Хвильку почекай. Я зараз...

Бігла не тямлячи себе до річки. Ось і те місце. Зупинилася біля трьох могутніх верб. Шумлять-гудуть хвилі. Тут глибше плесо. А там далі молоді верби. Туди ходила із Дмитром на побачення. Слухали солов'їв і тиху мову Росинки. Там відчула радість першого поцілунку. Там поклялися у вірності.

Стала над прірвою. Все то було. І минуло. Як сон солодкий...

Річка не хотіла приймати Йоланку. Сердиті хвилі викидали її то на один, то на другий берег. І серце стукало. І під серцем билосся ненароджене життя... Знову кидалась у розбурханий водограй. Враз хвилі ніби стихли. Пташину пісню почула. Гарну, багатоголосу.

Ще ніколи так не співали. Ніби зібралися на ці верби всі солов'ї світу. Над головою зашуміли зелені вербові коси. Ніби просять: хапайся за нас, Йоланко, виходь на берег!

Здалось, почула рідний голос Дмитра:

— Де ти, Йоланко?

А вона у відповідь:

— Прости, Дмитрику... Прощай.

Гори відлунювали її слова. Тихше і тихше:

— Прощай... Прощай... Прощай...

4. ВАСИЛЬ КОРЧАГА

Славка не бігла — летіла. Батька, Василя Корчагу, шукала. Мусить його знайти. З мамкою біда. Зовсім замучили. Щодня викликають у жандармерію.

— Де твій чоловік? — скалили зуби у перший день.

— Не знаю, панове, — розводить руками Терезія Корчага. — Нич не знаю.

— Не знаєш чи не хочеш знати?! — наступав набундючений начальник жандармерії Іштван Пофонт.

Один із жандармів, що мовчки стояв біля столу і не зводив з неї очей, уперіщив жінку нагайкою по голові. Зареготав: — То для того, аби мозок не лінувався думати, а язик — ворухитися.

Жінка голосно йойкнула:

— Де твій чоловік?! — знову сичить Пофонт. Дивиться їй у вічі, чекає чесного зізнання.

— Пішов у неділю і не повернувся, — вимовляє безсило.

Жандарм ще раз пустив у хід важку нагайку. Так припустив, що голова охляла. Терезія звалилась із стільця. Як прийшла до себе, вимовила:

— Не бийте, бо не знаю. Клянусь вам — не знаю. Ось вам хрест.

— Прийдеш завтра у такий же час! — наказали. — Та дивись, аби знову не вчили тебе розмовляти.

Славка не впізнала матір. Обличчя — в крові. Плакала над нею. Тулилась до її грудей.

Вночі у село спустився вівчар Микола Грабко. Через свою дружину передав вістку від Корчаги. Вістка коротка: живий, скоро навідається, забере вас із Славкою, аби над вами не збиткувалися прокляті фашистські заїди.

Наступного дня принесли її зовсім покалічену, ледве живу. Стогне, пересохлими губами ледве шепче:

— Зніми, Славко, хустину з голови. Дуже болить. Ой, як мені важко. Ще так ніколи не було.

Славка жахнулася. Мати залилася без кіс. Вирвали їх із шкірою. Кати прокляті! Взяли товсту мотузку, прив'язали до волосся і заволокли її в залізне кільце, привинчене до стелі. Два жандарми повільно тягнули мотузку до себе. Коси натягнулися, як струни.

— Будеш говорити?! — третій виходить із себе. — А то й до язика шпаргу * прив'яжемо.

Знову кати тягнуть свою мотузку. Вже ноги Терезії відриваються від землі. Вона впала на підлогу. Звисли на мотузці дві чорні довгі коси. Кров полилася із рота, носа. Хрипіла:

— Вбийте мене... Вбийте, аби не мучилась... Звірі... Далі нічого не пам'ятає. Закрила очі. Знепритомніла. Жандарми дали наказ відвести Терезію Корчагу додому. Вирішили: безнадійно з нею голову морочити.

Очуняла. Прийшла до пам'яті.

— То ти, донечко? — хотіла усміхнутись. — Як добре, що ти коло мене.

Знову голова впала. Славка піднесла до рота горнятко холодної води. Ще білий носовичок змочила водою, ніжно витирає чоло.

* Віршовка.

— Все буде добре, мамко...

— Біжи, Славко, в гори, — шепоче. — Скажи, небого, нянькові, аби беріг себе і не дався в руки песиголовцям. Прошу тя, дитино, біжи і все розкажи нянькові. Петрик буде біля мене...

— А де його глядати?

— Біжи на Дарвайку. Вуйкові Миколі Грабку все розкажи...

Перед дорогою Славка забігла до сусідів:

— Допоможіть, дорогенькі, мамці. Дуже вас прошу... Не дайте їй умерти... Я скоро повернуся.

Біжить Славка. Ніг під собою не чує. І оглядається. Аби і її жандарми і їх прислужники не помітили.

Час іде — багато що змінює. Ще зовсім недавно пан Чума був Стефаном, піп Різантій — Іоанном, нотар Прищ — Федором. Всі троє перефарбувалися і перехрестилися. Перший став Іштваном, другий — Яношем, третій — Ференцом. Навіть Маржинка перетворився із Данила в Дюлу.

Довгі літа молилися перед портретом президента буржуазної Чехословаччини Масарика. Висів він і на робочих місцях, і у віллах. Цитував і до небес підносив «татічка» у проповідях піп Різантій. Та ось місце Масарика, а потім і його послідовника Бенеша, на портретах і в серцях зайняв Міклош Хорті, одностудець Адольфа Гітлера. Піп Янош Різантій дав навіть наказ повісити портрет «сміливого вояки» у церкві між іконами.

Була і миттевість між Масариком і Хортієм. Це — «історичні» тижні панування «вождя» Августина Волошина, який за велінням «вуйка» Гітлера заснував свою «державу» в гірських районах Закарпаття. Себе вважав чистопородним українцем, то й державу свою назвав «самостійною і ні від кого не залежною Карпатською Україною». Столицею став Хуст. І Криничне входило до тої «держави». Тому над маєтком Стефана

Чуми піднявся довжелезний жовто-блакитний прапор. Висів подібний і на нотарському будинку. За вказівкою Іоанна Різантия дзвонар виніс жовто-блакитні онучі й на «непорочну» церкву.

Ще одним відзначилась сільська еліта. Всі троє терміново замовили спеціальну уніформу — блакитні сорочки і жовті ногавиці. І до хрипоті горланили: «Най живе батько Волошин і вуйко Гітлер!» І співали: «Ще не вмерла Україна...» Дуже раділи, що мають милозвучні, чисто українські імена і прізвища.

Щоправда, вони призабули, що не так уже й давно Волошин, радник управління Мукачівської уніатської єпархії, наставляв «усі предмети в школах викладати тільки угорською мовою». Він же, будучи редактором газети «Наука», давав клятву: «Заявляю, що в згаданій газеті завжди буду проповідником ідей, що стосуються інтересів угорської національної держави... У галузі народної освіти також буду провідником інтересів угорських греко-католиків. Нарешті заявляю, що буду триматись осторонь як від українського, так і від російського літературних напрямків...»

Як йому диригували, так і співав. Хто платив, тому він танцював. Та ось сам узявся диригувати. Не церквою, не газеткою, а цілою «державою». Кожна держава має свої лозунги. І його «мудра» голова наплодила їх. Почав із самовихваляння: «Най жиє батько Волошин!» Хвалу віддавав і «хрещеному батькові»: «Най жиє вуйко Гітлер!» І був лозунг-символ: «Чехи — геть, мадяри — геть, жиди — геть!» А ще свій гімн вчинили. У ньому були слова: «Згинуть наші вороженьки, як роса на сонці...» Простий люд на те казав: «Згинуть з тією росою кати-волошинці».

«Держава» проіснувала лиш кілька тижнів. «Вождь», як вовк, якого переслідують вівчарі, шукав порятунку. Кидався туди-сюди. Від кого? Вірний наставник мініфюрера Волошина — «вуйко Гітлер» віддав не лише

низинну, а й гірську частину Закарпаття іншому вилупку — Міклошу Хортію, душителю революції в Угорщині, підлабузнику й слугі німецьких фашистів. Волошин поплював на підосви і змився з політичної арени, залишивши омріяну «державу» і «хоробре» військо. А які мрії виношувалися! Міні-фюрер мав намір приєднати до Хуста всю східну Україну. Ще довго кепкували: «Гудзик хотів пришити до себе сардак», «Моська погрожує слонові...»

Нової «держави» не стало, наче її теля язиком злизало. І «вождь» утік. Замість чистопородних українських фашистів хортіївські з'явилися. Однакові грабіжники, насильники. Бо один їх батько плодив і на «подвиги» благословляв.

Така швидка зміна не вплинула на настрої відомої криничанської «трійці», не застала їх зненацька. Своєчасно перехрестились, уніформу жовто-блакитну викинули, вогню віддали портрети «батька» Волошина. Готують хліб-сіль для зустрічі своїх нових покровителів і хазяїв.

Іштван Чума у той день виділив десять білих коней. Вершникам дали в руки лозунги й прапори. Попереду, ясна річ, гордовито сиділи Іштван Чума і Ференц Прищ, Яноша Різантия ледве упросили сісти в сідло. Боявся сідати на коня. Та заради нової влади проявив «мужність». Сидить. Чіпко обома руками тримається за гриву. Але біда — нічим тримати прапор. Знайшли вихід із становища — встромили держално за комір пальта. Щоб ніхто не подумав, що отець духовний не щиросердно зустрічає військо «хороброго» вождя Міклоша Хорті. І все ж вийшов із попом конфуз — кінь спіткнувся.

У той і наступні дні превелебного переслідували нові несподіванки. Запросив на вечерю гостей — угорських офіцерів. Один з них увивався за попадею. Яношу Різантию не дуже подобалася їх «взаємна симпатія». Змушений був змиритися. З такими високими гостями по-

трібно всім ділитися, і все віддавати, що їм тільки заманеться. Люби ближнього, як і сам себе.

Довго не міг заснути. Бо вже всі розійшлися, час пізній, а попаді Ружени не було й не було. Зубами скреготав. Белькотав щось. І вже далеко за північ здолав його сон. Засопів, захропів. Якись дивні сни бачив. Білий кінь носив його аж над хмарами, а потім скинув у смердючу багнюку. Не міг вибратися. І соромно було на люди показуватися. А ще чорт рогатий і зубатий увірвався в будинок. Все обчистив і в колісницю спакував. І попадю в придачу забрав з собою.

А це вже не сон. З вулиці донісся дивний спів. Лунало:

Гей на горі та женці жнуть,
А попід горою, яром-долиною
Козаки йдуть...

Причулося? Ні, пісня наростала й наростала. Громом гриміла. Аж ікони і портрет Хорті на стінах тряслися. Піп перелякано очима кліпає. Що могло статися? Більшовики руські прийшли? Не інакше! Хто ще такі пісні насмілиться співати при новій владі? Скочив з постелі, хутко поталапав у комору і спустився у пивницю. Тут його ніхто не знайде. Та й сюди доносилося:

А попід горою, яром-долиною
Козаки йдуть...

Ружена до самої зорі шукала й гукала:

— Йончіку, де ти?! Йончіку, дорогий...

Виявила свого чоловіка аж рано-вранці. У підвалі сидів.

— Що тут чиниш?

Замість відповіді запитав перелякано:

— Яка у нас нині влада?

Ружена зробила великі очі:

— Виходь, виходь. Влада та, що й учора була.

Попросив сором'язливо:

— Принеси, дорога, чисті гаті *...

Викликали лікаря. Виявив сердечний приступ. Наказав: три тижні не підніматися з ліжка, не переживати, ніякими проблемами голову не сушити. Спокій, тільки спокій...

— Яка у нас, дохторе, влада нині? — перепитав Різантий, недовірливо глянувши на попадю.

Лікар подумав: чи бува, розум не вибило чоловікові з голови? Такі запитання ставить, ніби з мертвих воскрес.

— Кажете, влада не мінялася? А хто ж серед ночі заборонені пісні співав?

— То сільська молодь, — один із слуг уводив попа в курс справи. — Вчора офіцери зібрали всіх хлопців. До війська їх будуть готувати. Ото й повели їх селом. Наказали співати. Хлопці їм: ми по-мадярськи не вміємо. Офіцер: співайте по-своєму. От вони й затягнули.

Ледве піп очунав, як нова біда навалилася на його голову — людський глум.

Мав Різантий звичку — постійно в зубах колупатись: і вдома, і на вулиці, і навіть у церкві під час богослужіння. Можливо, це не всі помічали. А Василь Корчага давно запримітив.

— Духовний наш наставник, хвалити всевишнього, вийшов з біди, — заговорила одна з жінок, які завітали в кузню, аби замовити інвентар.

Корчага вдавано важко зітхнув:

— Не все ти знаєш, челядино. Біда не минула. Черв'яки виходять з зубів нашого попа. Придивіться лишень, як їх виплює. Видно, гріхи якісь на душі має. Або від переляку.

— Не говори, Васильку, таке про попа. То, може, куряче м'ясо між зубами залишається.

* Штани (діал.).

— Що ви мелете, Христіно? — заперечує. — Піст нині великий. Превелебний нам велить скоромного не їсти і сам, зрозуміло, не споживає. Про таке й думати гріх. Старенька перехрестилася.

— А що, Васильку, за притча могла напасти на отця духовного?

— Я не пророк, аби все знати. Можу лише перепо-вісти, що пан доктор казав. Він гадає, що у нашого превелебного після недавнього нервового потрясіння мозок гниє, а в гнилятині... черв'яки, як то буває, во-дяться. Не встигає, бідолаха, випльовувати. Може чо-ловік з розуму зійти. Скоро село осиротіє — без попа залишиться. Я в ті байки і сам не дуже вірив. Тепер вірю. Доктор не бреше... Та правда, ні!

Корчага так переконливо говорив, що жіночки лише кліпали очима, ніяково руками розводили.

Колись вірниці при зустрічі чмокали попову десницю, голови схиляли. А тепер... а тепер, свят-свят, відверта-ються, обходять попа, наче й напавду скажений...

Хто ж так зле пожартував?

Данило Маржинка завітав до Різантия. Й ледь сти-шивши подих, вимовив:

— Чутку про ваші черв'яки пустив Корчага... Він!

— Попросимо начальника жандармерії Імре Пофон-та, аби нагайки трохи потанцювали по спині Корчаги, — вніс пропозицію Ференц Прищ. — Такий метод охоло-джує гарячі голови.

— Побоями такого не візьмеш, — відповів Чума. — Його б подалі від села. І є така нагода. Пан Пофонт приніс новину: через день-два будуть брати до вій-ська — наші йдуть війною на Росію. Туди й нашого баламуту треба направити. Най там собі пофіглює.

Бохтер Тома Васюк передав Корчазі повістку, і той мусив з'явитися терміново на комісію.

Цілий гурт легінів і середніх літ чоловіків товпився біля нотарського уряду. Щось тихо гомоніли. Раз лиш вийшов на ганок офіцер. Прокашлявся. Коротко сказав:

— Слухайте уважно. Хліб мадярський їсте? Їсте! То за нього великій державі Хортія Міклоша треба служити. Беремо вас у військо. Через дві години всі, як один, маєте тут бути із валізами. Порозуміли?

До Ужгорода відправляли криничан автомашинами. Супроводжували їх офіцери. Василь Корчага жартував, звертаючись до своїх молодих односельчан:

— Я буду, хлопці, вашим генералом. Любіть і слухайте.

А на вухо то одному, то другому:

— Війною Гітлер і Хорті йдуть проти наших братів, що за Карпатами. Невже рука підніметься стріляти в них?..

— Що ти нашіптуєш хлопцям? — підійшов до Корчаги хортіївський офіцер.

— Наказую їм вірно служити нашому сміливому вождю Міклошу Хортію! — бадьоро відповів Корчага. — А то ще молоді — на губах мамине молоко. Треба їх комусь наставляти.

Новобранців повели на медичну комісію. Вистукували пальцями і молоточками, очі перевіряли, в рот заглядали, ніби коней на торзі купували. Доносилося:

— Годиться!

— Підходить!

— Може бути!

Прийшла черга до Василя Корчаги.

— Я добровільно вирішив послужити. Вижу, що знадоблюся для великої армії Хортія Міклоша...

— Як здоров'я?

— Не скажусь. Апетит добрий маю, було б що їсти. І не хворію, хвалити долю. Лише одне мучить: коли йду дорогою, то падаю.

— Як це?

— А дуже просто: іду-іду і падаю.

— Чому падаєш?

— І сам не знаю.

Лікарі ще раз переглянулись. Хотіли дивного новобранця додому відправити. Офіцер щось шепнув на вухо голові комісії.

— У лазарет! — наказав лисуватий панок, голова комісії.

Давно Василь Корчага так не відсипався, як у ті дні. І вночі, і серед білого дня давав хропака. Та й на харчування не нарікав.

Тижнів через два прийшла серйозна комісія. Всіх майбутніх солдатів, що перебували на лікуванні, ще раз ретельно оглянули. І всіх питали:

— Як здоров'я? Які скарги?

Різні були відповіді. Найбільш чіткі й «патріотичні» слова виголошував Корчага:

— Здоров'я прекрасне. Просьба — чим скоріше одягнути солдатську форму і відправити мене на фронт.

І тут же слідувало запитання:

— Від чого б то так дивно поводяться голова й ноги? Іду-іду і падаю.

— Як це падаєш?

— Дуже просто: іду-іду і падаю — то головою вперед, то головою назад.

— А чому падаєш?

— Коли б знав, то не звідав би вас, панове мудрі.

— Давно у тебе така халепа?

— Відколи себе пам'ятаю, відтоді й падаю...

Представники медицини здивовано знизували плечима. Порадившись, доповіли:

— Відправляємо тебе на комісію до Ніредьгази. Там ще раз все перевірять.

— Шкода, — удавано переживає. — Хотілося на фронт.

Знову Корчага відсипається. А через три тижні знову оглядають: очі вивертають, по голові, колінах і ліктях молоточок витанцьовує.

— Як справи?

— Дуже вдячний докторам. Все зробили, аби був здоровий. І я відчуваю сили. І здоровий, як бик. Готовий на фронт.

— А вже не падаєте?

— Коли лежу — не падаю. А як іду, то біда — зроблю пару кроків і падаю. Та думаю, що це не причина, аби не йти на фронт. Буде ж хтось іти поруч, допоможе підняти бідного вояку.

* * *

— Ти, чоловічку, з вогнем граєшся, — натякав Корчазі літній чоловік, що носив прив'язану до шиї загіпсовану праву руку. — Вони ж видять, що ти здоровий. Не дурій.

— Я здоровий? — удавано чудувався Василь. — Коли б не хворий, то тут би не сидів і марно хліб не їв.

А сам подумав: застереження своєчасне — тактику симуляції треба міняти. Та як? Не словами молоти, а діяти треба. Згадалось: грав колись у п'єсі роль селянина, котрому сусід ноги підкосив. Мовляв, аби знав, як через чужу межу лізти і на чужу землю зазіхати. З ніг кров потекла. Корчився, стогнав. Хотів підвестися — не міг. На глядачів це сильно вплинуло. Жінки сльози витирали, а окремі голосно плакали. Чути було й викрики:

— Убивця!.. Убивця!..

Вирішив: треба скористатися тим досвідом.

Вийшов якось Корчага свіжим повітрям подихати. Йде доріжкою. І враз, наче підкошений впав. Важко стогне, звивається. Хоче підвестися — ноги, наче чужі, не слухаються. Весь затрусився. Ще раз носом доріжку-асфальтівку «цілує». Чує голоси:

— Допоможіть чоловіку...

— Людина вмирає...

На носилках принесли його в палату. Всі ахнули: був здоровий, а побачили окривавлене, перекошене обличчя. Теліпаються ноги і руки.

— Що з тобою? — перепитує сусід по ліжку. — Дуже болять?

У відповідь — стогін.

— Нічого, скоро минеться...

Через кілька годин «приступ» повторився у коридорі. Ще сильніший. Перелом руки, розбита голова.

Після всіх митарств Корчагу комісували й відправили додому.

Був недільний день. Село, мов мурашня, кишіло вояками і жандармами. Селяни шушукались:

— Ба, нащо їх стільки насунулося?

— Міхи шукають.

— Сам ти, небораче, міх.

— Я кажу про оті міхи, котрі вночі сипалися з радянського літака над Менчулом.

— А кому ті міхи кидали?

— Не догадуєшся? Партизанам. Літали в небі, як журавлі. Багато їх.

— Ти бачив?

— Челядь каже...

Жандарми припинили службу в церкві. Віруючих, мов овець, загнали на подвір'я нотарського уряду. І наказали Корчазі закрити кузню. Коваль давно забув дорогу до церкви. Видзвонював своїм важким молотом.

Збиралися друзі. Точились розмови, оповідались новини.

На балкон вийшли високі військові і жандармські чини, а також поміщик, піп і нотар. Зробив два кроки вперед начальник жандармерії Імре Пофонт. Набундючений. Чорні вуса, чорний капелюх, оздоблений півнячим пір'ям. Чорні рукавиці. І такий же чорний погляд. Сипав піднесено:

— Війна йде. Славні сини Адольфа Гітлера і вояки Міклоша Хортія переможуть. У це ми віруємо. І ви всі маєте вірити та все робити для перемоги! — вдихнув свіжого повітря і продовжив: — Зібрали вас сьогодні для важливої справи. Минулої ночі залетіли на нашу територію літаки з тамтого боку. Скинули партизанів. Нам потрібно їх виловити, обеззброїти, щоб повернути всім нам спокійний сон і спокійне життя.

Настала мертва тиша, оратору вірилось, що то його слова так заворожили усіх, пронизали серця. Ще раз оглянув суворим поглядом присутніх. Пофонту здалося, що селяни готові виконати його наказ, що геть усі ладні вмерти заради великої Угорщини і її вождя Хортія. Забажалося підсилити свій вплив на гурт, ще раз продемонструвати ораторське мистецтво.

— Червоні совіти хочуть, аби ви жили у рабстві, з голоду здихали, як мухи. І треба нам уже нині покласти хрест на більшовицьких партизанах. І не вірте їх листівкам! — Пофонт сердито помахав над головою білими листками. — Не вірте, що вони ваші брати по крові. Брехня то все! Закарпатські рутени — гілка великого і прадавнього мадярського дерева.

Лише після цих слів звернувся до присутніх із конкретним закликком:

— Хто знає, дорога громадо, урочища навколо Менчула? Хто може повести туди наших вояків і жандармів?

На майдані геть усе притихло. Чути лиш, як горобці

цвірінькають на деревах. Селяни переглядаються. Василь Корчага кинув сусідові:

— Скажи, що я добре знаю ті місця. Кажи, не бійся.

— Корчага Василь найліпше знає! — набрався таки сміливості.

— А є тут Корчага? — перепитав начальник жандармерії. — Якщо є, то най їде сюди.

Натовп розступився, дав ковалю дорогу. Він поволі покрокував туди. Зустріли запитанням:

— Знаєш дорогу?

— Та я тут, панове, виріс, усі наші гори й доли обійшов. І якщо потрібно, то хоч куди можу повести вас.

— А хто ще знає місцевість?

Хотів було назвати імена своїх однодумців... Та ні... Розгадають його хитрість. Звернув погляд на «стовп» села. Відповів:

— Все наше село — маєток пана Чуми. І ніхто ліпше від нього не знає ліси і полонини. І пан нотар, і наш слуга божий, і директор школи також усі дороги знають. Я з ними, панове, готовий іти і у вогонь, і у воду.

Чуму, Прища і Різантия у жар кинуло. Переглядаються перелякано.

— Ви готові, панове? — звертається до них Пофонт.

Сопе Прищ. Свистить Різантий. Вовком дивиться Чума. Ой, не хочеться їм у путь небезпечну вирушати. Знову Корчага воду каламутить. Але йдуть. Бо можуть їх дезертирами і боягузами назвати!

Бадьоро ступає Василь Корчага. Хвацько перестрибує рівчаки, легко долає круті схили. І все примовляє:

— Ще трішки, панове. Не вішайте носа, дорогенькі. Вже скоро Менчул.

...Темна ніч. То тут, то там чується:

— Агу-гу! Де ви, пане нотарю?

Мовчанка.

— Озовіться, пане превелебний.

— Де ви, пане Чумо?

— Агу-гу! Ідіть сюди, пане Маржинко!

Ні слуху, ні духу.

То жандарми гукали. І до нього зверталися:

— Пане Корчаго, де ви поділись?

Аж на другий день жандарми і солдати повернулися у село. Кляли всіх. І найбільше Василя Корчагу.

«Трійця» виправдовувалась. У пана нотаря зрушилося з місця серце. Ноги попа мозолями вкрилися. Чума у потік звалився. Маржинка просто заблудився. А де баламут Корчага? Наче у воду впав. Наступні дні шукали і партизанів, і його. Але ніхто не потрапляв на очі.

Полонина, здається, близько-близько. Та Славка не бачить отар, вуйка Миколу. Не чує собак і передзвону тронка. І сопілка мовчить. І трембіта. А вже сили дівчину покидають. Згадає матір — сил наче прибавляється. Біжить, біжить. Все ладна віддати для них, Василя і Терезії Корчаг. То вони удочерили їх з Йоланкою, пригріли, вивели в люди. І страшно переживали, коли з Йоланкою нещастя сталося.

— Ой, доле, доле, що ти з нами витворяєш? — задихалась, змахуючи сльози, що безперестанку лились з очей.

— Куди ти, небого, так несешся, як сарна? — зустрів її Ілько Телішка, який ніс із полонини сир.

Зам'ялась трохи із відповіддю. Далі сказала:

— Мамка дуже хвора. Просила, аби принесла від вуйка Миколи трохи сиру. І не знаю, яка дорога веде до нього на Дарвайку.

— То ще, небого, далеченько. Я ото звідти йду. До заходу сонця дійдеш. Лиш сама вночі не вертайся. А сиру для твоєї мамки я дам із свого будза.

Плаче Славка. І зітхає вівчар Микола. Йому вже понад шістдесят. Вівчарює, відколи себе знає. І синів своїх до полонин і овець привчив — Івана і Михайла.

Їх у військо взяли. Ніяких вісточок про себе не дають. Може, вже соколиків сира земляця прийняла. Війна. Страшна війна гримить по землі!

— Ти посидь, донечко, біля ватри,— мовив старий вівчар.— Я скоро повернусь. У горнятку молоко і токан у горшкові. Повечеряй. І відпочинь. Дорогу далеку здолала.

Сиділа на колоді. Вуйко Микола кожушину підстелив. І гуню на плечі накинув. Аби м'яко було і щоб не змерзла. На полонині і серед літа вітровії гуляють, холод приносять.

Втомлена переживаннями, далекою дорогою і заколисана теплом вівчарської ватри, дівчина склепила важкі повіки, здрімнула.

Микола Грабко відкликав Корчагу. Шепнув йому:

— Біда, неборе, трапилася. Страшна біда. Славка прибігла на стаю. Розказала, що твою Терезку... страшно покатували! Треба її врятувати!

— Із Дмитром порадимося,— Корчага розвів руками.— Його голова ліпше, як моя, думає.

Пішли до Дмитра Креміня. Все розповіли. Важко слухав вістку, яку приніс вівчар Микола, задумався. Сказав тихо, але твердо:

— Славку сюди треба привести. Вона побуде із Сергієм, а ми біжимо в Криничне. Доки не допоможемо, Василю, твоїй Терезці — не повернемося сюди.

Сергій лежав нерухомо на носилках. Права нога перев'язана, обкутана.

— Дуже болить? — припала до нього Славка. Дорогою сюди Микола все, що знав, розповів про нього.— Ой, як я журюсь, аби вам добре було.

— Все буде добре, Славко,— посміхнулися до неї сірі очі, відкрите обличчя.— У вас, гарна дівчино, такі досвідчені лікарі, що і мертвого воскресять.

Щиро і дотепно оповідав, як на носилках доставили його до Углянських печер. Звідки носилки? Грабко зробив. На те прийшов Василь Корчага. Глянув на покалічену ногу. Жахнувся: щось треба чинити. А що? Доктора у селі немає. Багаті лікуються у великому місті, а бідні помирають на своєму обійсті, без доктора.

— Ану, покажи, брате, свою ногу,— присів Корчага біля Сергія Льонова.— Якщо довіришся, то я зараз тобі «гіпс» накладу.

Дмитро Кремень здивовано глянув на коваля. Жартома запитав:

— Ти, Василю, за час нашої розлуки встиг на доктора вивчитися?

— Чоловік навчиться і попити *, коли не знаєш, чого ся вхопити!

Ось Корчага шліфує планочки ясеніві. Вівчарю Миколі Грабку дав наказ настригти вовни. Далі взявся тягнути лико з липи.

Діяв, як заправський професор. Пальцями намацав перелом. Направив кістки, поставив їх на місце. Обмотував ногу м'якою вовною. Накладав дощечки. Акуратно обмотував їх ликом. Чому не мотузками? Лико краще облягає. Приговорював:

— Потерпи, синку. Ще мало потерпи.

Льонов лежав спокійно.

— Легше стало, Василю Васильовичу, зовсім легше,— сказав Сергій, коли всі «хірургічні» втручання Корчаги були закінчені.— Золоті маєте руки. Вам би не в кузні клепати, а професором медицини бути.

— Не дають дорогу верховинцям до науки,— гірко відповів Корчага.— Лише слугами і рабами бачать нас наші пани.

— Все скоро буде по-іншому.

* Попувати (народна форма).

Довго точилася бесіда біля ватри. Сергій і Славка розповідали одне одному про себе, своє життя і про спільне лихо, яке приніс на їх рідну землю фашизм.

Жандарми і військові розвідники ще і ще відправлялися у похід за партизанами. Пошуки нічого не дали. Де вони могли сховатися? Кляли свого «проводира». Казали: попадеться в руки — задусать. А від його дружини нічого не доб'єшся.

— Я спробую з нею поговорити, — таємниче промовив піп. — Думаю, що дам вам якийсь козир в руки...

— Як? Коли?

— Через кілька днів.

— Нам відразу треба. У Будапешті чекають від нас термінового рапорту.

— У неділю в нашому селі престольне свято, — спокійним тоном вів бесіду піп. — У п'ятницю і в суботу вірники йдуть до церкви на сповідь. І Терезія Корчага мала б прийти. Чоловік у неї бунтар, безбожник, все колотнечу якусь чинив, а вона смирна і богобоязлива, крадькома ходила до божого дому.

— Сьогодні лише середа, — невдоволено буркнув офіцер. — Чи не можна б, превелебний, прискорити це діло?

— Спробую. Скажу вранці дякам, аби повідомили, що сповідь починаємо у четвер і в п'ятницю, бо в превелебного, себто у мене, субота буде дуже зайнята. Проповідь треба гарну підготувати.

— Ви, пане превелебний, могли б у своїй проповіді натякнути і на те, аби вірники не піддавалися на провокації, — подав думку начальник жандармерії, — аби не чекали руських, а слухали владу, яку їм бог послав.

...Терезія завжди ретельно готувалася до свята богородиці: білила стіни, обновлювала долівку, прала рушники, мила тарілки, що прикрашали стіни хати, підмітала подвір'я. У п'ятницю перед святом нічого в рот не брала. За вечерю сідала лише тоді, коли на небі загоря-

лися зорі. У день посту, перед сповіддю, всі великі й дрібні гріхи згадувала. І полегшено йшла додому після слів превелебного: «Прощаю тобі, рабо божа, гріхи. Йди з богом і більше не согрішай».

І чула слова свого Василя:

— Добра і розумна ти в мене жінка, а ніяк дурниць не полишиш. Соромно за тебе.

Тепер сидить самотньо із схиленою головою. Ридає. Від побоїв і від самотності.

— Сусідонько, — лисицею звивалася дячиха, огрядна жіночка, — завтра раненько йдемо сповідатися.

Терезія безпомічно голову підвела. Дячиха вгледіла, що на пов'язці кров позасихала. Сухими губами Терезія прошептала:

— Мене, Марійко, кожний божий день жандарми нагайками сповідають. Подивися лише на моє тіло. І подивися на мою голову. З корінням вирвали коси... Так любив Василько коси. А їх нема. І не буде. І мене не буде... Все кінчилося.

— Може, Терезко, гріх якийсь на душі маєш? — наступала дячиха. — Висповідася — легше стане. Отець наш духовний простить гріхи. І пораду дасть, як тобі бути.

— Іди ти сповідатися. Я вже обійдуся...

— Бійся бога, Терезо! Повернись лицем до нашого всевишнього спасителя.

Терезія мовчала. Мовчки плакала-ридала. Довго-довго очі не відкривала. А потім:

— Зайди за мною, Марійко... Висповідуюся. Легше буде вмирати. Як не піднімуся, приведи сюди превелебного...

— Доброї ночі, Терезко! — сусідка відкланювалася. — Завтра зайду. Чекай.

Двері зачинились. І відчинились. До ліжка підійшов Василь. Тихо-тихо до неї:

— То я, мила моя Терезко.

Заридала. Сльозами облилась. Схопилась за нього так міцно, що ніяка сила не змогла б їх роз'єднати.

— Дорогий Васильку, як мені важко без тебе! Як мене мучать, неборе! Не можу переказати.

— Я все знаю, Терезонько,— відповідав.— Славка оповіла. Тому і прийшов за тобою. І не сам.

— І я прийшов,— ніжно поцілував її у пересохлі губи Дмитро Кремень.

Ніхто в ту ніч не спав. Славка відганяла гарячку від Сергія — накривала голову рушником, змоченим студеною водою. Просила долю: «Дай йому полегшення!» Сергій не зводив з неї очей. Думав: «Яке в тебе, Славко, серденько добре! І яка чиста-пречиста та вродлива!» Не спали Дмитро Кремень і Василь Корчага, які крадькома винесли з хижі безпомічну, понівечену Терезію і знову піднімалися в гори.

Не снав піп. Доля операції, кінець партизанського кошмару від нього залежить. Сам себе заспокоїв: усе буде гаразд. Не перший раз іде у розвідку до людських душ.

І не сплять жандарми. Від них чекає вістей Будапешт. Їх термосить канцелярія Хортія. Поспішайте, не дрімайте! Операція «Більмо в оці» на особливому контролі.

Неабиякі надії покладав Пофонт на директора школи Маржинку. Чув же від Чуми і Різантия, що він неперевершений детектив. Вміє все винюхати, як ніхто інший. Данило із шкіри пнувся, аби догодити новим хазяям.

— То як справи, Дюло-бачі*? — кожного дня цікавився надутий, як тісто в кориті, Пофонт.

Безпорадно розводив руками:

— Поки що — туман. Сховалися, як голка в копиці сіна. Ніхто нічого не знає. Шукай вітра в полі.

* Бачі — дядько (угор.).

— Нам, пане Маржинко, не вітер потрібний, а живі партизани, — висловлював невдоволення начальник жандармерії. — А казали, що ви неперевершений майстер цих справ.

— Буду старатися, пане Пофонт. — Намагався ви-струнчитись тельбухатий Маржинка. — Дозвольте бути вільним?

Вийшов із канцелярії розпашілий. Дихає важко, як собака на полюванні. Хвилюється-метушиться: що робити, до кого ще звертатися? Завернув до свого старого вчителя Миколи Ряска. Той завжди в курсі всіх справ. Ділять з ним люди і свої біди, і свої радості. Мусить і про партизан знати. Хоч би за якусь ниточку вчепитись.

Сиділи під старою грушею. Гомоніли про всяку всячину. Маржинка намагався направити бесіду в потрібне йому русло. Оповідав про новини з фронту, про нові сили, які збираються направити на східний фронт Гітлер і Хорті. І цікавився: де б міг зникнути Василь Корчага? Наче у землю провалився. Вчитель у відповідь:

— Знав досі, Даниле, що ти розумний чоловік. Знав і те, що знюхався з багатіями. А тепер бачу, що ти ще готовий всіх і все продати, як Іуда.

— Та я... Та що ви таке кажете... Та звідки ви таке взяли?

— Вже всі знають, що ти, Даниле, чи як тебе величають нові пани, Дюла Маржинка — донощик, продався з потрохами, — підвівся з лавиці розгарячений Микола Ряска. — Правду кажуть, що треба з'їсти міх солі, аби взнати нутро людини. Тебе я вивчив. І сміливо роблю висновок: совісті маєш стільки, як чорного за нігтем.

Маржинка своє лопотить:

— Та я... Та що ви таке кажете... Ви ж мій учитель...

— Вчитель совість не розподіляє і не відбирає...

Маржинка понурив голову, важко задихав. І вже потім видобув із себе:

— Про борги я не забув. Все віддам, що платили за моє навчання. Аякже...

— Плював я на ті гроші. Не про них думаю, а про тебе...

Дячиха Марійка Бомбулька одягнула святковий одяг, нафуфрилась, з усіх боків у дзеркалі милувалася собою. І Різантию мусить сподобатись. Вони завжди після сповіді зустрічаються з попом. І вона задоволена. І він схвилюваний.

Завернула на подвір'я Корчаги. Під вікном голосно заговорила:

— Чи ти готова, Терезко, йти на сповідь?

У хаті — мертва тиша.

Знову дячиха допитується:

— Де ти, Терезко?

Подумала: «Чи не померла від страшних мук?». Хоче двері відчинити — не відчиняються.

Понеслась на фару. Розводить руками. Сполохано мовить:

— Біда, отче! Кудись зникла Терезка. Обіцяла прийти на сповідь. І немає її. Не знаю, де може бути.

Різантий посинів. Тремтять безкровні губи. Трусяться руки. Кров'ю очі налились:

— Де вона?! Де?!

— Не знаю, пане отче духовний. Не знаю...

Почвалав до Пофонта. Шукати треба жону Корчаги. Вона — єдиний ланцюжок, єдина приманка, котрою надіялись піймати партизанів! Покликали сюди і нотаря Прища, і пана Чуму, і Данила Маржинку. Обмінювались розпаленими, озвірілими поглядами.

І викликали вартових, які стовбичили біля хати Корчаги. Виправдовуються:

— Нікого не виділи, нічого не чули.

Пофонт не витримав. Власноручно підпалив хату і хлів Василя Корчаги. Далі полум'я охопило й кузню...

5. СЛАВКА

На душі у Василя Корчаги сум'яття. Слова немовби відрубують:

— Не вийду звідси, доки не буде на волі Сергій Льонов! І доки ходитимуть на волі ті, хто підступно «спік» на нього брудне «діло»! Кришталево чисту і чесну, мужню людину, відданого комуніста в темницю закрили... Що це твориться під нашим носом, Дмитре Івановичу? Ти ж перший секретар райкому партії!

Корчага витер густу росу з високого чола.

— Що ж то робиться на білому світі! — розмахнув кулаками над головою. — А чому, Дмитре? Скажи чесно: чому? Мовчиш? Найлегше нічого не видіти, нічого не чути, нічого не знати. До ста літ можна протягнути...

— Не гарячкуй, Василю, не гарячкуй! — Кремінь вздовж і впоперек міряє кабінет. Над його добрими, трохи втомленими і тривожними очима наїжачилися густі брови. Після кількох хвилин мовчання мовив у роздумі:

— Сергій мені такий же дорогий, близький, рідний, як і тобі. А може, й дорожчий і рідніший. Разом крізь пекло війни йшли. Все ділили — радощі, біди, кусень хліба. І в сорок третьому над нашим Менчулом разом на парашутах спустилися. Хіба забув? Таке не забувається. Брата рідного дорожчий.

— Міг забути, — не вгамовується, шпильки пускає Василь Корчага. — Увесь район на шиї тримаєш, масштабними проблемами голову сушиш.

Кремінь не витримує. Виходить із себе. Нервово нігті кусає, посивілі кучері спадають на чоло, сердито відкидає їх, аби не заважали. Різко тріпнув головою, покликав із приймальні секретарку. Наказав:

— Терміново виклич Близька і Твердяка! Щоб через п'ять хвилин були тут! Не буде на місці? Під землею знайти і доставити сюди! Відразу!

І вже спокійно і врівноважено до Корчаги:

— Ну й загадок мені сьогодні ти задав, Василю. І слів гірких наговорив... Ні, не маю серця. І правильно робиш, що ріжеш правду-матку відверто, по-партійному. Та мусив би зрозуміти й мене. Чесно кажу — не винен я, нічого не знав. У область викликали. Три дні там пробув. Невже б я допустив, аби арештували комуніста? Та ще такого, як Сергій Льонов.

— Таких помічників добрих маєш? Що, не могли повідомити про розправу? Ні, не дивися на мене такими дивними очима. Те, що вчинено над Льоновим, — розправа. Жорстока розправа.

Знову встав із-за столу Кремень. Насуплений, мовчазний. Підійшов до вікна. Мрійливо дивився на черешні, що ніжно й трепетно простягнули до вікон розквітлі віти. Завжди любив весняні дні й вечори. Коли на нивах бадилля минулорічне спалюють. Коли дзвінкоголосі сопілки і співи сільських легінів перегукуються із солов'ями. Як їм було мило з Йоланкою! Не вернути вже тих літ, миттєвостей. Швидко розлучились. Страшно розлучились. «Вже, чоловіче, нічого не поправиш, — заспокоював його тоді Василь Корчага. — Кріпися! Я розумію: все людина може пережити, але такий удар не кожен перенесе. У саме серце підло влучили. З найріднішою людиною розлучили. Ти зможеш, ти мушиш витримати цей удар. Я вірю у твою силу волі».

Дмитро Кремень зітхнув: «Спасибі, Василю, за підтримку... Незручно мені, але хочу просити від тебе допомоги. Вирішив на деякий час виїхати з села. Чи не міг би синка мого, Петрика, взяти до себе? Повернусь — заберу. І віддячу тобі, чим можу». — То, Дмитрику, найлегше. Та добре подумай, чи треба йти із села. Ти тут потрібний. Ти ж наш партійний секретар. Тобі важко, а нам без тебе ще важче. Та й події тривожні наступають. Читав виступ Олекси Борканюка? Фашизм активізується. Чеська реакція заграє з Гітле-

ром. Олекса пише: «Якщо Гітлер загарбає Чехословаччину, то трудящі Закарпаття неминуче попадуть під чобіт хортистської Угорщини, беківської Польщі або прямо під чобіт гітлерівської Німеччини, що означало би не тільки більший голод і нужду для закарпатських трудящих, а нечуване рабство, концентраційні табори, шибениці, війну, яка може цілком спустошити Закарпаття і винищити його населення.» *— Корчага зітхнув: — Страшна буря насувається. То і я відчуваю.

Залишився Кремень. Знову поринув у роботу. Організовував маси на страйки, на голодні походи, розвінчував грабіжницьку політику фенциків, бродіїв, українських фашистів волошиних, реваїв, рогаців. І лунав його голос правди про Радянський Союз... І настав чорний день початку війни. Повів Дмитро хлопців через гори і доли, повів у Радянський Союз. Його включили в розвідувальну групу, направили на Закарпаття. Коли видужав після невдалого приземлення Льонов, група подалася в Чехословаччину і Польщу...

Роздуми Кременя сполохав дзвінкий голос секретарки Олени з приймальної:

— Вони вже прийшли. Хай заходять?

Зайшли в кабінет прокурор Михайло Дмитрович Близько й уповноважений державної безпеки Василь Михайлович Твердяк. Чемно привіталися. Сіли за масивний дубовий стіл. Суворим поглядом Кремень пронизує то одного, то другого. І запитує сердито:

— Ви можете толком розповісти про причини арешту товариша Льонова Сергія Олексійовича?!

— Там, Дмитре Івановичу, все ясно, як білий день, — відчеканив прокурор, середніх літ і середнього росту товстуватий чоловік. — Докази? На жаль, вони залізні. Через кілька днів справу передаємо в суд...

* О. Борканюк. Чим є для нас Радянський Союз. Карпати, 1976.

— А як Сергій Олексійович дивиться на ваші докази? — перебив його Кремень.

— Ясно як — все спростовує, відмовляється.

— До речі, хто веде слідство? І хто навів його на сліди?

Прокурор зам'явся:

— Слідство веде Михайло Цуцик... Досвідчений працівник. Хто навів його на сліди? Про це не знаю. Завтра доповім додатково про цю деталь.

— Ще одна «деталь»! — зробив наголос Кремень на останньому слові. — Чому без відома райкому арештували комуніста? І не простого комуніста. Льонов — секретар партійної організації передового, першого в районі колгоспу «Вільна Верховина».

Прокурор мовчав.

— А як ви, товаришу Твердяк, дивитеся на таку «оперативність»? — звернувся Кремень до уповноваженого.

— Наші працівники займаються справою, яка потрясла Криничне і весь район. Завтра доповімо більш детально.

— Не будемо відкладати на завтра те, що обов'язково треба вирішити сьогодні. Відразу. Арештували ж комуніста! Розумію, все розумію. Може бути навіть таке, що у партію пробрався злодій, лютий ворог, підступний і хитрий зрадник. Але Сергій Олексійович! Розвідник, партизан... Кров'ю завойовував нам мир і щастя. Всі їдемо у Криничне! — наказав. — Всі! Сьогодні ж! Відразу!

Василь Корчага, який при розмові Кременя сидів мовчки, наче його й не було в кабінеті, подав голос:

— Може, Дмитре Івановичу, перенести поїздки на завтра? Один день нічого не вирішить.

— А що, ти сьогодні когось заручаєш, чи державну справу вирішуєш? — перепитав секретар райкому. — Я гадаю, що відразу треба нам їхати у Криничне.

— Я прошу, — благально промовив Корчага. — Проводимо вночі операцію «Метелиця». Вчорашні фронтовики-добровольці вирішили покласти край банді, яка орудує в Криничному і в навколишніх селах та присілках, тероризує людей. Досить каламутити чисту воду! Досить крові і смертей!

Подав голос Близько:

— А чому ми нічого не знаємо про операцію? То — самоуправство. Ви ще й самосуд можете влаштувати...

Корчага спокійно, з неприхованою іронією пустив шпильку:

— А що нам чинити? Ви ж ведете серйозну справу проти нашого товариша. Часу для всіляких «дрібниць» не вистачає. Ми вже якось і без вашої допомоги обійдемося. Розбійників доставимо вам живими.

— Ну, знаєте! — розпалився прокурор. — Я не потерплю такого зухвальства!

— Робіть висновок, товаришу Близько, — вставив словечко секретар райкому партії. — Слова товариша Корчаги — найкраща оцінка, сувора оцінка вашої роботи...

Тут же Дмитро Іванович звернувся до Твердяка:

— А вам щось відомо про операцію «Метелиця»?

— Спільно з сільськими активістами розробили й проводимо цю акцію. І я прошу, щоб ви завтра навідалися у Криничне. Має все прояснитись. І не будемо передчасно полохати звіра.

— Я згоден, — здався Дмитро Іванович.

Підійшов до Корчаги, якось по-особливому тепло звернувся до нього:

— Обережно, Василю. Будьте обережні.

— Нехай вони, звірі в людській подобі, тремтять! — прищурив праве око Корчага. — Завтра, Дмитре, про все доповім.

В «норі» знайшло притулок збіговисько. Нуртують пристрасті.

— Сидимо, як звірі в клітці! — викрикнув, оглядаючи прибулих, Петро Блощинець, гладенький чоловічок років п'ятдесяти. — Всі боязливі, як зайці перед вовком.

— Не ми, панове, капелюхи у Криничному носимо! — настунав. — Скинули наші капелюхи. Хто? Москаль Сергій Льонов і наш голодранець Василь Корчага. Їх слухають. За ними йдуть. У них влада. У них авторитет. А у нас що? Дуля з маком!..

— Вони не лише капелюхи наші зняли, а й голови скоро знімуть! — завівся і собі товстолиций Михайло Рисюк, сільський дяк. — Казав, давно казав, що Льонова треба того, — він різко вдарив долонею по горлянці.

— З таким ділом не спішать, — подав голос намісник і однодумець Іоанна Різантия, ще досить молодий попик Стефаній Ровжій. — То найлегше — чикнути. Мало легкої смерті грішнику Льонову. Муки пекельні має переносити. Щоб і іншим у науку...

— Доки придумаємо йому муки, душі наші вознесуться в мир іной, — знову подав голос Рисюк. — Далі тягнути мотузку нікуди. Треба ту мотузку декому на шию надіти. Аби всі голодранці боялися і тремтіли. Через них земля наша — тю-тю. Всю забрали. Навіть толоки не обминули. Скільки землиці під садок пустили. Все вчора кипіло в моїх грудях. Кров біла в голову. Ледве-ледве втримався, аби не взяти в руки балту * і не піти на ту голоту. Мою кривицю-землицю трактором краяли. Здавалося, що серце в грудях серпом полощуть. А в недільку великодню садили яблуні. Ота безсоромниця Славка — приймачка Корчаги так і звивалася коло того зайди, Сергія Льонова. Обох би їх під ніготь!

Блощинець оглянув усіх. Потім погляд зупинився

* Сокиру (діал.).

на телефонному апараті, який кілька днів тому приніс Данило Маржинка. Втаємничено мовив:

— Вночі з центром зв'яжусь. Порадимося, як і що. До зустрічі!

Стояло тихе надвечір'я. Сільська молодь завершувала роботи на недільнику. Закладали сад. Робота кипіла. Одні ями копали, інші підносили до них добрива, треті — саджанці. Найбільш умілі — яблуньки закопували.

Радісно було на душі партійного секретаря Сергія Льонова. Он який схил вкрився рівними рядами! Особлива радість від того, що молодь не побоялася «гріха» — у великдень працювала. То був справжній перелом у свідомості людей. І особлива радість: люди тягнуться до колективної праці.

Сонце сховалося за Циганський діл. Хлопці й дівчата не поспішають додому. Вирішили разом вечеряти. Розклали вогнище. У котлах вариться риба й баранина, печеться картопля. Біля вогнища пісні лунають, жартівники не вгамовуються. Ось Михайло Ліщук крутиться-вертиться біля Славки: то за густу косу чіпає, то нашіптує:

— Славко, дівчино мила, запитай свого нянька, чи не хотів би мати хорошого зятя? Є підходяща кандидатура. Дуже розумний і гарний легінь. І ніжний. На руках буде носити його файну-префайну донечку. Цікавишся, хто він? І це скажу. Його величність перед вами. Ну як, підходить?

Та ще коломийку затагнув:

Ей, біла білявочко,
Вби-сь не бановала.
Я ти казав: збираймося,
Ти відкладовала.

— Ти, Михайле, не вмиш від скромності, і від малослів'я, — сором'язливо опустила голову Славка.

Хлопець пішов до інших дівчат, а Славка оглядається. Не бачить у гурті Сергія. Де ж він? У цей вечір мусить йому сказати все, що серце велить, усе, що давно хоче і ніяк не наслідиться сказати.

У Льонова страшно голова розболілася. Поки йшла робота — тримався. А зараз подався на галяву до розлогого дуба. Ліг горілиць. Стис долонями голову, у ній дзвони гучно дзвенять, птахи щебечуть, музика лине. Мав страшне поранення. Кілька операцій переніс. Кілька осколків було в голові. А один залишився. Біля самісінької мозкової оболонки. Хірург боявся чіпати її. Казав: кінчиться війна, підеш, соколику, до кращого лікаря, ніж я, і він вибере залізо з твоєї головоньки. Не має часу йти до лікарів. Гадає, що й без операції обійдеться.

— Це ти, Славко? — глянув на дівчину. Знову взяв голову у свої долоні. Стиснув. — Щось хотіла, Славко?

Вона нічого не відповіла. Лише тихо зітхнула. Підсіла ближче. Нахилилася до його обличчя. І своїми гарячими розпашілими губами притулилася до його губ. Міцно, міцно.

— Давно хотіла сказати... Я тебе люблю...

Підвелася, побігла до вогнища, де лунали пісні, де гармошка вигравала «Дунайські хвилі».

— Славко! — підвівся Льонов. — Славко!

Її не було. Вона не чула, як ніжно, як схвильовано вимовляв Сергій її ім'я.

Піп свою думку висловлював. Шептали губи, наче «Отче наш», далі голос наростав і наростав. Зривався. І знову голосніше й голосніше чеканив слова:

— Годі сваритися, брати мої! — підняв над головою правицю. — Гарякувати не треба. У мене є одна думка — провести операцію «Любов».

Присутні переглянулися. Стиснули плечима. Ніяк не могли второпати, про яку любов говорить духовник.

— Любов, брати мої, може не лише підносити, а й з розуму зводити і вбивати, — продовжував свій монолог. — Багато про себе не буду глаголити. Ви знаєте, як робили наші славні попередники — Різантий, Чума і Прищ? Пригадуєте історію з Кременем і його Йоланкою? Повторимо її у новому варіанті.

— Що ж то має бути за любов, пане отче? — взяла цікавість Рисюка.

— Проста, як божя правда... Сергій Льонов на кілька днів має відлучитися із села. У цей час зникне з лиця землі його наречена Славка. Надійні люди зроблять те, що треба зробити...

Прибіг захеканий Данило Маржинка, секретар сільради. Покликав у другу кімнату попа. Шептав йому на вухо:

— Арештували Льонова. Щойно повезли в район.

— Бог не забуде тобі, пане Маржинко, як ти вірно служиш йому і нашій справі. Жаль, що немає серед нас друзів наших Стефана Чуми і Іоанна Різантия. Тепер увесь тягар і відповідальність лягають на наші з тобою плечі.

Фронт був близько. Чути вже гуркіт гармат, навіть татахкання кулеметів. Чума, Прищ і Різантий спершу не дуже переживали. Неподалік, у Колочаві, Синевирі, Брустурах, на перешкоді Червоній Армії стоїть могутня лінія Арпада — залізобетонні укріплення. Хвалилися хортисти: лінію Арпада ні танки, ні автомашини, ні солдати не подолають. Бо скільки мільйонів пєнгє* угатили на ту споруду, хоч використовували при її спорудженні безплатну робочу силу. Перед відправкою у концтабори тут працювало єврейське населення. Сюди зганяли літніх, підлітків, жінок з Верховини.

З-за гір високих буря насувалася і насувалася. Вже

* Грошова одиниця в фашистській Угорщині.

почалася безпорадна втеча «хоробрих» військ фашистської Угорщини. Десятки тисяч прошмигнуло через село.

Велика радість у Криничному — визволення. Ще нікого так тепло, щиро не зустрічали, як воїнів-червоноармійців.

— Як тебе звати, синочку? — перепитує літня жінка.

— Юрій.

— Юрко? Наше ім'я, файне ім'я. Наш легінь. Зайди, дитино, до хижі. Молочка теплого випий. Спочинь мало. Бо велику дорогу-дороженьку здолав.

Інша жінка веде бесіду:

— Михайло? І мій син, най буде прощений, таке ім'я мав. Помер з голоду. Страшний у нас був голод. Ти, Михайлику, будеш мені за сина. Нікого не маю.

Перепочили трохи солдати, молока чи води студеної попили, і знову в путь зібралися.

У селі радість. Гусярики виводять, бубни з різних кінців села перегукуються. І коломийки лунають.

Пройшов селом сільський бохтер-бубнар. Наказ доносив такий: зібратися під вечір усій дорослій громаді на центральній площі. Час збору — після трьох ударів церковного дзвону.

Люди йшли і йшли. Василь Корчага ніколи не ліз за словом у кишеню, але зараз у нього наче мову забрало. А як хотілося у такий довгожданий день найкращі слова підібрати і до кожного серця їх донести. Сказав собі: ти не дітвак, аби соромився. І виступаєш не перед великим панством, а перед такими ж людьми, як і сам. Зібрався із думками.

І над площею лунало:

— Чесна громадо! Дорогі односельчани! Прийшов той день щасливий, якого ми так довго ждали. Наші брати прогнали з рідної землі кривавих фашистів проклятих. Натерпілися від них. Ой, натерпілися. Сира земля кожного року приймала наших батьків, матерів, братів

і сестер. Кращих синів і дочок Верховини гітлерівці і хортіївці повели на шибениці, згноїли у темницях і концтаборах. Прийшов сьому кінець. На віки вічні. Дату визволення рідного Криничного золотими буквами напишемо. І прийдешні покоління святкуватимуть цей священний день золотої осені. Нині низько схиляємо свої голови перед братами нашими, котрі принесли волю, котрі несуть визволення і волю всьому трудовому люду, поневоленому фашизмом.

Далі Василь Корчага сказав, що партійний осередок, який вийшов з підпілля, пропонує обрати народну Раду села. Вона має всі великі й малі справи вирішувати, а порядок дотримувати — народна дружина.

— То кого головою оберемо?

Почулося:

— Тобі, Василю, найбільше підходить ця ноша.

Вторили:

— Може бути! Чесний і справедливий чоловік!

— Може бути! — лунало тисячоголосе. — Може бути!

Корчага підвів руку:

— Дякую за добрі слова. Та я би хотів сказати таке. Головою села найбільш заслужив бути Дмитро Кремень. Давайте й будемо за нього голосувати! Доки його немає з війни, я можу послужити громаді.

— Най буде так! — чулося. — Най буде!

Секретарем обрали Данила Маржинку: окрім нього грамотного чоловіка серед криничан не було. Семеро селян стали членами народної Ради.

Корчага закликав усіх до порядку. І застеріг: за вчорашній і сьогоднішній день були проби грабувати маєтки поміщика Чуми, нотаря Прища, попа Різантия.

— А вони нас не грабували?! — почувлися сердиті голоси. — Душити їх треба, як тарганів, палити маєтки!

Корчага підвів руку:

— Спокійно, чесна громадо, спокійно! Ви правду маєте, бо наші пани були великими кровопивцями і гра-

біжниками. Перед народом будуть відповідати. А нам, перед тим як щось робити, треба голову в холодну воду вмочити. Тут викрикують: маєтки панські треба палити! То тепер наші маєтки! З попівської фари зробимо школу. У палацах Чуми будуть читальня і клуб. У будинку Чуми відкриємо лікарню.

— Правду має Корчага, істинну правду! — зашумів гурт.

Слово взяв немолодий уже чоловік, Ілько Телішка.

— Василь Корчага дуже файно розповів нам про день наш щасливий, день волі. Та не подумайте, люди добрі, що вже прийшов рай і кінець усім бідам, що кожен лише про свої власні гаразди має гадкувати. Війна ще не скінчилася. Я закликаю своїх однолітків і молодших криничан добровольцями записуватися у Червону Армію. Прошу внести мене у список першим.

Бджолиним вуликом загомонів сільський майдан. І почулися голоси:

— І мене записуйте... І мене... І я йду у добровольці.

Вісімдесят п'ять криничан наступного дня проводжали на війну.

— Рятуй нас, Даниле! — прийшли до Маржинки Чума й Різантий. — Щось роби! Ти ж тепер величина — секретар народної Ради.

— Мені самому доведеться рятуватись, — перелякано відповідав. — Мене по голівці не поглядять за все...

— Про тебе ніхто нічого не знає, крім нас трьох. А ми мовчатимемо, як камінь. Якщо й далі будеш нам служити. Якийсь час перебудемо у надійних людей, а потім нас мусиш вивести із села подалі. До Мадярщини або Словаччини. А там уже самі собі господарі...

Лише Прищ не просив допомоги. Серце не витримало переживання. Вчора спокійно спочив, розлучилася душа з тілом.

Маржинка роздвоювався. Виконував доручення Ва-

силя Корчаги, народної Ради. Але й старі друзі й хазяї села дали про себе знати. Мізкував, як би їх із села вирядити?

План у нього далекоглядний. Вирішив для дітей, батьки яких відправилися добровольцями на фронт, відкрити при школі інтернат. Будуть учитися, будуть харчуватися. Сутужно з харчами. Маржинка проявив ініціативу: зварять із криничної соляної води вакарóви — скиби солі. Повезуть до Словаччини чи Мадярщини. Там за один кілограм солі, казали, дають по п'ять кілограмів зерна пшениці.

— Розумну голову маєш, Даниле, розумну, — похвалив його Василь Корчага. — Кому доручиш цю справу?

— Перший рейс сам зроблю, знайду місця, де вигідно збувати.

— А на кого канцелярію залишиш? І тут без тебе не обійтись.

— Моя Дусія замінить. Я через два-три дні повернуся.

Змайстрував два ящики, схожі на труни. Дно і бокові дошки просвердлив — зробив великі дірки. У ящики ляжуть Чума і Різантий. На ящики покладе сіль. На верх — отаву.

На другий день Данило Маржинка відправився в путь. Насвистував якусь мелодію, коням «мораль» вичитував. І до пасажирів часто звертався:

— Ну як там, панове, лежить-ся-дихається? Якщо будуть просьби якісь, кажіть. Можу завернути в корчі...

— Швидше коней поганяй! — чув сичання із ящиків. — До вечора мусимо бути у Словаччині.

Маржинка думав: «Повезу біду із села — легше буде всім. І найперше — мені. Надокучило дармоїдів годувати й напувати, виконувати їх примхи».

За Ужгородом, у Вишньому Німецькому, випустив із ящиків «еліту». Страшно було на них глянути. Бліді. Спітнілі. Перелякані. Але й щасливі, що вирвалися на

волю... Ще легше стало на душі в Данила Маржинки. Такий тягар скинув з себе! З такого ярма визволився! І оплатилася дорога — вдало поміняв сіль на пшеницю.

Впрягли Данила Маржинку нові господарі — куркуль Блощинець, піп, дяк. Хотіли бути в курсі всіх справ: хто з району приїздив, для чого, які справи вирішуються у селі і в районі. Потрібна, дуже потрібна така людина. Попереджали: обережно і оперативно дій, Маржинко! І самі проявляли обережність. А в останній час зовсім розперезалися. Ночами, мов таргани, вибираються із нор. Рискають у навколишніх селах, розбивають магазини, нишпорять ночами по обійстях, грабують.

Аби страх на людей наганяти, почали вбивати активістів. Найближчою програмою було розправитися із Сергієм Льоновим.

Закінчилася війна. Поверталися додому солдати. А куди йти йому, Сергію? На рідній Брянщині нікого з рідних не залишилося. Гітлерівці спалили отчий дім, закатували матір і сестричку Валю. А батько загинув від фашистської кулі під Москвою.

— Давай, друже, у наші краї, — порадив Дмитро Кремінь, бойовий побратим. — Тобі ж полюбилися наші гори і долини. Та й люди у нас добрі і щирі. Ну як, згода?

Їх приїзд був великим святом для Криничного. Зібралось все село, жителі присілків. І найбільша радість була в родині Василя Корчаги. Кремінь зустрів свого сина Петрика, а Сергій Льонов — Славку. Як чекали цих зустрічей!

Тяжкі випробування, вогняні дороги поріднили Сергія Льонova і Дмитра Креміня. Про все оповідали один одному. Ділилися найпотаємнішими думками і мріями. Лише одну свою таємницю утаїв Сергій — свої почуття до Славки, милої дівчини з довгими чорними косами, з великими чорними очима, ніжним лицем і щедрим серцем. Приходила до нього у снах коротких. Не минало дня, навіть години, аби не думав про неї.

Важко було, коли у схованці покалічений лежав. Небезпека чатувала і на нього, і на бойових товаришів, і на простих людей Криничного, які прийшли їм на допомогу. Тривожні дні і ночі. Але й щасливі. З'явилися незвичайні почуття. Перше кохання... Яка ти мила й вродлива, дівчино! І як шкода, що доведеться розлучитись і, можливо, більше ніколи не побачитись. Війна любить розлуки.

Ніхто не знав про його любов. І ніколи не знатиме. Славці теж не признається. Він же на цілих п'ятнадцять літ старший від неї.

Та ось нова зустріч. Славка за минулий час піросла і ще вродливішою стала. Підійшла до нього. Низько схилилась, зашарілась:

— Яка я рада, що ви, Сергію, живі-здорові. Дуже переживала за вас.

— Спасибі, Славко. І я про тебе думав.

Вгомонилося село. Корчага до Кременія:

— То коли ж, Дмитре, печатку від мене приймеш?

— Про що ти?

— А ми у день визволення села обрали тебе головою. Досі я виконував твої обов'язки.

— Ти, чоловіче, не даси після дороги й відпочити, відразу в ярмо упрягаєш... До речі, громада тобою задоволена. Достойний голова.

— Не хотів тебе підводити.

— За це — спасибі.

Через кілька тижнів Кременія обрали першим секретарем райкому партії. Пропонували тут роботу і Льонову. Відмовився:

— Мені село більше подобається.

Залишився у Криничному. Тут знадобився його досвід організації колгоспів. До війни на Брянщині у колгоспі «Простори Росии» водив трактор, очолював комсомольську організацію. Далі був механіком у МТС. Війна розлучила його з хліборобською працею. Добро-

вольцем пішов Льонов на фронт. Проявив себе вмілим розвідником.

Колгосп у Криничному організували серед перших в області. Приходили сюди вчитися з інших сіл. І на диби стали колишні куркулі, багатії, піп. Розробили підлий план «Любов».

— Думай, Маржинко, думай! — наказав піп. — Ти, коли припече, вмієш думати! І вмієш хитро діяти.

І удавано жартував:

— Думай і дій. Я прощу тобі всі гріхи. Ангелом вознесешся на небеса.

— Я туди не дуже поспішаю, отче духовний, — і собі жартував Маржинка.

— А хто з нас поспішає туди! — перевернув каламутні очі. — Всі готові на грішній землі вічно жити. І я, найпростить всевишній, гріх на душу взяв. Відрікся від греко-католицької віри, перейшов до православної. А в душі ж і ти, і я — проти них.

— А вони й не такі погані, як нам колись здавалося, — перевернув платівку Маржинка. — Все йде у них справедливо... Все для простих людей турбуються. Маємо врахувати се...

— То ти їм такі слова говори, а не мені. Ліпше скажи, яка доля чекає Льонова.

— Довго я думав, отче, над цим, — затрусився Маржинка. — Мій план простий. Треба знищити молодий сад, який закладали комуністи і комсомольці тої неділі. Викличуть слідчих і шукатимуть злочинців. Я натякну про сліди. Льонов кожний день туди приходить. Під кожним деревом відбитки його солдатських чобіт.

— Не думаю, що в таку версію можуть повірити, — висловив сумнів Ровжій. — Думай над іншим варіантом. Коли б на мене чи на тебе така підозра впала — повірили б. А Льонов — це Льонов. Авторитет і в селі, і в районі, і навіть в області.

— А вам шкода їхнього саду? — іронічно перепитав Маржинка. — І то викличе резонанс. Як це зробити? І над цим голову сушив. Копита коневі онучами обмотаємо. Вершник пройдеться між рядами, обламає крони і все тут. Слідів ніяких, крім слідів Льонова.

Ровжій знову повернувся до кімнати, де Блощинець завершував свою вечерю, облизуючи довгим вертким язиком кістки і свої криві пальці.

— Радійте, брати! — повідомив піп приємну для всіх них новину. — Льонова за знищення колгоспного саду заарештовано. Про це повідомив наш друг Данило Маржинка. То його заслуга. Світлу голову має чоловік. Вам би кожному таку. А то воду у ступі товчемо, а конкретних дій немає.

— Та він, пане отче, ошколований, — вставив дяк. — А ми — простий люд. Як скажете — так чинимо.

— Тепер слово за тобою, Миколо, — глянув Блощинець на Бурдюка. — Ти колись упадав за Славкою. Є можливість задовольнити свою хіть, хи-хи. Не надовго, правда. Один вечір проведеш із нею.

— Та вона на мене і дивитися не хоче, — поскаржився Бурдюк. — Гордячка. Їй лише один любиться.

— Льонова нема. А ти є. Побавишся трохи, а потім цією шпаргою придушиш. На «радість» Льонову і її прийомному батечкові Корчазі. Так зроби, аби й не пискнула!

— Та я... та я... — розгублено закліпав каламутними очищами Бурдюк. — Що ви таке говорите! Чи вона кому щось погане зробила?

— Всі люблять язиками почесати, а як треба діло робити — в куці! Най хтось за нас робить, бо ми хочемо мати руки чисті. Так ми ніколи нічого не завоюємо!

— Я ж не справлюсь, — задкує до стіни Микола Бурдюк.

Вбивчим поглядом глянув на нього Блощинець.

— У тебе, Миколо, руки звиклі до такого діла. Вони вже не одного активіста совітського відправили на той світ. Ти одним пострілом убив першого голову ліщинського колгоспу Семена Рущина. Ти без пострілу трьох дружинників поклав. Ти сміливо очолив групу, яка спалила сім'ю комуніста Петра Сніжка. Так гарно світило, що на третє село було видно. А тут — задкуєш.

— Не один я у вас різник! — випалив Бурдюк. — Десять інших уб'ю, задушу, а її — ні. Діло, як ви кажете, важливе. Можу завалити.

— Тоді я сам візьмуся за ту файну дівку, — вишкірив рідкі зуби Блощинець.

Ровжій повернув банькуваті очі до Бурдюка:

— У нього благородна душа, брати мої! Ніхто з нас не може і не має права забути, як Микола минулої осені з вогню пекельного виніс образи непорочної дівки Марії, великого мученика і спасителя нашого Ісуса Христа, Миколи-угодника. Сам обгорів, шатя на ньому мало не загорілося, а образи виніс цілими. Наш всевишній, всемогутній владика управляв ним. І простімо йому за нинішню хвилинну слабість.

...Криничне відзначало свято щедрої осені. Першої колгоспної осені. До кожного подвір'я підвозили картоплю, кукурудзу, гарбузи, яблука, мед. За зароблені трудовні, за чесну працю. А в неділю голос трембіти зібрав колгоспників на сільському майдані. Музика, квіти. На сцену запросили кращих з кращих колгоспників. Їм школярі букети квітів підносять і пісні дарують. Із щирими, схвильованими словами звертаються до них керівники колгоспу. Іменинники ніяковіють. То, мовляв, Радянській владі треба дякувати за цю чудову осінь і за все, чого досягли вчорашні наймити.

Веселилося Криничне. Лунав вальс і бадьора коломийка. Кругляли молоді пари у залі клубу. І біля будинків танці влаштовувались. Ще ніколи так весело, так

піднесено не грали сільські музики. І заходили сусіди до сусідів. Частували один одного. Гомоніли, сміялися.

Пізнього вечора завітала весела компанія до бригадира Петра Сніжка. Його хата — на краю села. Вже старенька, але ще міцна. Довгих п'ять літ був у розлуці з нею господар. І не лише сам. Влітку сорокового вся родина — він, дружина Оленка, син Микола і дочка Василинка перейшли в Радянський Союз. Коли розпочалася війна, Петро став червоноармійцем, відправився на фронт. Олена у колгоспі трудилась, а в 1943 році і сина, вісімнадцятирічного Миколку, на фронт провела. Чекала їх. І просила долю, аби залишилися живими. Після війни всі разом повернулися до своєї хатини, до рідного Криничного. Петро розповідав і розповідав про Радянський Союз, про колгосп. А далі очолив земельну громаду сільської Ради, котра стала ініціатором створення у Криничному колгоспу. Повірили односельчани. Пішли за ним і Льоновим.

* * *

— Хочемо, чесний газдо, погоститися з вами, — витягнув із сумки високу пляшку обліковець колгоспу Микола Бурдюк. — Бо такий великий день маємо. Як ніколи. Не дивіться так сердито. То мої знайомі, гостюють у мене. Разом учились у гімназії.

— Та я не чекав гостей, — розвів руками Сніжко. — І чого ви мене маєте гостити? Гостіться самі на здоров'я, коли маєте дяку.

— Спокійно, газдо, спокійно! — подав голос середніх літ чоловік, якого Петро ніколи не бачив. — Ми принесли не лише паленку, а й закуску. Просимо до столу всю вашу родину.

Компанія випила за газду і за газдиню та за їх файну доню Василину, до котрої сватали Миколу Бурдюка. Казали: пара буде добра.

— А де ваш легінище так довго засидівся? — подав голос незнайомець. І сам собі відповів: — За дівками бігає. То вік такий. Та й день у вашому Криничному видався незвичайний — всюди співають, танцюють, всі веселяться. Давайте і ми не будемо відставати. Налий нам, Миколо, ще по одній...

І в цей час незнайомець, що назвався Іллею, схопив господаря за руки. Викрутив їх за спину. Аж кістки затріщали. Підскочив на допомогу Бурдюк. Пов'язали Сніжка. Спершу руки, а далі — ноги. Інші з компанії схопили дружину Олену і дочку Василю. Знявся зойк, плач. Всім пригрозили:

— Мовчати! Нині ваше перше і останнє свято! І кінець маскальським порядкам скоро прийде. Всіх будемо душити, різати, палити.

— Треба все кінчати! — наказав Блощинець.

— А як син?

— Нікуди він не зникне. По дорозі його чекають. Та й сам прибіжить на пожежу. Ой як прибіжить!

Підвели до Петра його дружину. Зблідла. Перелякана. Повернулася до ікони, шепочуть губи:

— Допоможи, пресвята діво-Маріє! Врятуй нас від напасників.

Блиснув ніж. Бризнула кров. Впала. В очах Сніжка потемніло. Обличчя вкрилося густою росою. Заскрипів стілець. Силкувався підвестися. Не міг. Далі підвели до нього Василю. З нею швидко розправились. І вона лежить нерухомо на долівці. Петро закричав:

— Розбійники! Кати!

Рука Блощинця потягнулася до горла Сніжка, здавила його.

— Мовчати! Шкодую, що не видить свого друга Льонов і друзі-комуністи. Добрий би був їм урок!

Відчинилися двері. Завели під руки Миколу, високого, дужого легіня. Він зойкнув від побаченого. А незнайомець дико зареготав:

— От і вся родина у зборі. Радій, татусю!

Микола розвернувся, звалив з ніг озвірілого Блощинця, вдарив під живіт Бурдюка. Той страшно, собачим голосом завив. Микола відчув страшний удар по голові. Стоїть, оглядається. Ще раз обух сокири опустився на голову. Упав перед ногами батька. Лежить нерухомо. Як Олена. Як Василинка.

Вказівка Блощинця:

— Треба кінчати! Де бензин? Поливайте! Все поливайте!

Вдарив у ніздрі різкий запах. І спалахнув бензин. Червоні язики лизали ліжка, шафу, перекинулися на мертвих. І на живого Сніжка.

Компанія покидала хату. І спохватився Бурдюк:

— Образи горять! Образи божі у вогні!

Дерся на стіни. За пресвятою і непорочною дівою Марією. За спасителем Ісусом Христом. За Миколою-угодником. Закашлявся від їдкого диму. А коли виїшов на подвір'я, кричав:

— Спас від пожежі святих! Чуєте, спас! Образи божі цілі!

А далі:

— Не відходьте від дому, бо Сніжко ще живий. Стогне, смажить, а не плаче. Сильний чоловік.

Горіла хата на околиці Криничного. Горіли її мешканці. Бігли їм на допомогу односельчани. А палії втікали у нори.

* * *

Настала мертва тиша.

— Юрій Ощипок недавно повернувся з тюрми, — викладав нову ідею дяк. — Він у таких ділах мастак. При Гітлері у військах СС ніс службу. Пригадуєте, яким орлом ходив, коли мав відпустку за добру службу?

— Я з ним сам переговорю, — сказав Ровжій. — А ви

всі по місцях. Наступної ночі має згоріти сільрада. Над цим голову сушить Маржинка. Моя права рука, дяк нашої святої церкви, узяв на себе ферму. А ми з Ощипком подумаємо, як Славку на той світ відправити.

І звернувся до Блощинця:

— А що буде з Корчагою? Можеш коротко розповісти?

— І мій план на довгі роки розрахований.— Він поставив на стіл півлітрову пляшку.— Се «ліки» для нашого голови. Перемолов скло на муку, додав солі, розвів бензином. Зайду в сільраду за якимось папером... І виллю в очі Корчазі се добро. Ніякий доктор не вилікує!

Піп обвів поглядом присутніх.

— Ну як?

— Добре придумав,— почулось у відповідь.

— Добре, та не дуже...

— У сільраді, пане Блощинцю, тебе одразу злапають. Треба привартувати його, як серед ночі буде йти із сільради. Аби ніхто не побачив і не почув крику.

Серед ночі Корчагу розбудили.

— То я, Василю, Юрій Ощипок. Не дивуйте, що так пізно.

Він розповів про операцію «Любов», очолювану Ровжієм.

— Досить було вогню і крові. Мир прийшов, і нехай люди живуть мирно,— закінчив свою коротку бесіду Ощипок.

Комуністи, комсомольці, вчорашні фронтовики зайняли свої місця. Пости були посилені на фермах, біля сільради, біля попівської фари, біля кожного будинку. Василь Корчага засів із групою біля нори-бункера...

Вранці у Криничне приїхали перший секретар райкому партії Дмитро Іванович Кремінь, уповноважений

державної безпеки, прокурор і начальник міліції. З ними і Сергій Льонов.

— Ну, як ваша операція пройшла? — запитав Кремень.

— Он поглянь на голубчиків безкрилих.

Поруч на лавиці із зав'язаними руками сиділа вся шатія-братія. Похнюплені голови, червоні очі, люті, аж палючі.

— Шкода, що так пізно зібрали цих, як ти кажеш, товаришу Корчаго, голубчиків безкрилих, чи вовків кривавих.

Вбігла до приміщення сільради Славка. З усіма чемно привіталася, батька поцілувала і, ридаючи, кинулась на шию Сергія Льонова.

— Рідненький мій, дорогий мій. Ми завжди будемо разом. Завжди.

Дмитро Іванович Кремень ніжно посміхнувся:

— Будьте щасливі!

6. СОБАЧЕ ВЕСІЛЛЯ

Гелена, дружина Чуми, завжди терпелива і мовчазна, висловлювалася на цей раз відверто, різко і безцеремонно:

— Гадала, Стефане, що ти лише у молоді роки собачі весілля справляв. Не позбувся паскудства і на старості літ. Цілу нічку минулу волочився із тою канадкою. Бридко було дивитись... Правду кажуть: куди б ворона не летіла, завжди на гній сяде.

— Ги-ги-ги... — облизувався Чума. — Про що ти, Гелено, говориш? Ніякої канадки я не знаю. А якби й знав... Тобі шкода?.. Простила б. Такий нині вечір... Ювілей маю...

...Свято велике настало і ось-ось розпочнеться. Потрібна тиша. Треба всім води у рот набрати. Тим більше, що ювіляр чомусь не в дусі. На декого косо й під-

зріло глипає. А оце голосно чхнув. Ні, не на себе і на свій ювілей чхнув, а на щось інше. Сердиться, очевидно, що прийшли сюди не лише ті, кого запрошував, кого мріяв бачити на великому торжестві, а й якась незнайома челядь. Хто вони? Шанувальники його великої персони? Однодумці? А може, то безсоромні нахаби, які вирішили на дурняка за його рахунок випити й закусити?

Щипає себе в усі м'які місця і мораль сам собі читає: «О генію всемогутній, не треба нині голову сушити дрібними витратами! Не будь скупердяєм! Не збіднієш, якщо хтось зайву чарчину перехилить і дешевим бутербродом закусить. У швейцарському банку маєш таку суму грошей, що на кожного гостя можна десять тисяч доларів асигнувати і ще мільйон залишиться».

Не може себе переконати. Знову й знову прищурені безбарвні очі «вивчають» перших гостей, знову доскіпується: хто? чому? навіщо? З острахом подумав: «А чи нема серед сього гурту шпигуна або терориста, котрий має завдання зробити на нього, Стефана Чуму, замах? То була б сенсація на весь білий світ. Ні, таких сенсацій не потрібно».

Розвіяв свої підозріння згадкою, що все ж таки на варті стоять надійні вояки. Мимо них миша не прошмигне і комар не пролетить.

Чума підвівся. Дає знак найпочеснішим гостям примоститися на вільних місцях біля нього. Запілікали музика з народного ансамблю «Цить, кумо, не журися». Принишкли всі. Муху було чути в залі. До речі, муха літає не в переносному, а в прямому значенні слова. І вже давненько літає. Вона, клята, то у ніс, то у мудре чоло, то в обличчя ювіляра впивається. Прицілювався знищити її — нічого не виходить. Прийшов на допомогу Панько Тайстра. Кілька разів ляснув Чуму по потилиці — муха вчасно відлітала. Зопалу шаблю витягнув. Чума його своєчасно зупинив:

— Най собі комаха літає — вона нікому не заважає. Погляди присутніх схрестилися на високих кріслах. На центральному — ювіляр. Він — у чорному костюмі, білосніжній сорочці. Під бородою, на адамовому яблуку, голубий «метелик». Обличчя — кольору воску. Коли б очі не бігали сюди-туди, а під носом не ворушилися вуса а ля Адольф Гітлер, то прийняли б його за мерця, якого прийшли провести в останню путь рідні, близькі й знайомі.

Та про що я балакаю, тіпун мені на язык. Орел же у всіх на виду. Почуєте, які тости зараз про нього проголосять. Отже, сидить живий Чума. З правого боку — дебела Гелена, тальною накрита. На її обличчі ні радості, ні смутку. Жінка без емоцій. Такою завжди була. Поруч вірні друзі дитинства, середніх і старших літ — перший помічник по КВУСу Іоанн Різантій та помічник президента США Чарльз Пілат, глави делегацій українців з різних країн. Стіна над ними прикрашена жовто-блакитним табіном і великих розмірів тризубом.

Заходять гості. Он як низько-низенько, до самісіньких ніг вклоняються представники з Аргентини і Бразилії — чистопородні українці. Їм у відповідь ювіляр білими пластмасовими щелепами похизувався. І повітряні поцілунки посилає. Наче промовляє: радий вас бачити, мої гості, майбутнє моє військо!

Чесць віддають Чумі представники із Західної Німеччини і Франції. Все то — українська еліта, котру буйні вітри і страшні бурі по білому світу розвіяли, як полову.

А ось посли-чолобитці з Канади. Найбільш представницький гурт — чоловік десять. Вони оригінальний презент піднесли — великих розмірів картину. На ній він, Стефан Чума, на білому коні. Величний і серйозний. У генеральських причандалях. У наступ вирушає. За ним — хоробре військо під жовто-блакитними корогвами і тризубами. Всі відважні, войовничі. Готові без

втомив весь світ завоювати і славу своєму вождю віддати.

Презент страшно і до сліз зворушив ювіляра. Підвівся з-за столу. Крекчучи і трясучись, поталапав до гостей. Кожному правицю потиснув і кожного в щоки і губи чмокнув. Най знають його щирість і простоту. І нехай весь світ знає: новий отаман української нації ручкається і цілується з рядовою братією. Доступний фігурер.

І особливою увагою оточив Стефан Чума делегацію Сполучених Штатів Америки. Ще б! Тут у важку для нього годину з відкритими обіймами зустріли, обігріли і кусень хліба дали. Тут одержав можливість пробудити свій талант визначного політика. Гордиться, що з українських проблем консультує самого президента США. Тут підігріли мудру ідею заснувати солідну, всесвітньої ваги організацію КВУС. І найбільша надія в його житті і житті всього КВУСу — президент США знайшов за потрібне направити свого представника на ювілей. Нехай всі знають: Чума — не шапка черешень, не якесь там ніщо, а визнана особа. Вождь!

Все добре склалося у нього в Штатах. Хоч на перших порах стояв на роздоріжжі, був у розпачі. Не бачив ні молочних рік, ні плотів з ковбас, ні дерев, на яких булки ростуть. Почував себе, як загублене зернятко, яке ось-ось клюне і проковтне горобчик чи ворона. Та не втрачав надії проявитись. Але як? Тут, у Вашингтоні, ниви не засієш, худобу не розведеш і немає під боком селян, які б перекачували у кишені тисячі й мільйони.

Різантій якось похвалився:

— Я знайшов собі, брате Стефане, місце. По своєму профілю — у церкві. Ні, не попом, а його помічником. Буду йому підспівувачем.

— Ліпше підспівувати, ніж без діла тинятися, — зітхнув важко Чума, в очах якого печаль, спустошеність і безнадія.

— І в тебе діло наладиться, — поспівчував землякові Різантий.

Чумі кинулось у вічі оголошення: якийсь Джордж Купорт продає на околиці міста будинок терпимості. Подумав: «А може, купити. Колись любив заглядати у куплераї Мукачева, Ужгорода і Хуста. Мав задоволення. А тепер буду іншим задоволення продавати. Треба спробувати...»

Навідався туди, як рядовий відвідувач. З'явилися перед ним дівчиці різного віку, вгодованості і росту. Зробив висновок: нікудишні. Лише одна привернула увагу. Трохи схожа на Дусію Маржинку. З нею і пішов час коротати.

Далі оглядав із хазяїном Джорджем Купортом усе «любовне господарство».

Чуму цікавило: скільки платить красуням, які чисті прибутки має кожна з них, звідки бере поповнення, яка клієнтура?

— Очерствіли люди, — махнув рукою хазяїн, — забувають про любовні розваги.

Чума подумав: «Кого такі безбарвні і холодні старушенції можуть захопити? І хто в таке запущене, непривітне приміщення навідається?.. Нічого, я наведу тут порядок, поставлю все на широку ногу».

Джордж Купорт із задоволенням перелічив гроші і побажав новому володарю «червоної лампи» перетворитися в мільйонера.

На деякий час Чума розпустив і «красунь», і обслуговуючий персонал. Ремонт приміщення проводив, шукав і запрошував на роботу привабливих і молодих дівчат. Приймав новеньких особисто. Білих. Смаглявих. Тендітних. Дебелих. На всі смаки. І кожному водив до фотографа. Стояли перед об'єктивом у чому мати народила. Фотографувались в різних позах: і на березі моря, і в джунглях, і біля автомобілів, і в обіймах гарячих чоловіків. «Любовні» фотографії були виставлені у ві-

тринах магазинів і в будинку терпимості, якому дав назву «Любов до гробової дошки».

Гелена якось крізь сльози говорила:

— І не соромно тобі, колись багатому пану, такою низькою роботою займатися?

— Ти, дороженька, голову собі цим не суши. Головне у всякому ділі — гроші.

Гроші йшли. Фірма «Любов до гробової дошки» переживала нове народження. Фотографії і гарячі дівчата хвилювали чоловічі серця. Ледве встигали приймати і перепускати клієнтуру.

Через деякий час знову схлинув наплив. Чому? Чума дійшов висновку — приїлися клієнтам дівчата. Конкурс оголосити? Звідки набереш поповнення? Пішов іншим шляхом. Домовився з спорідненими «любовними» закладами про обмін дівицями. Все нове і незнайоме завжди здається приємнішим.

Фірма «Любов до гробової дошки» знову розквітала. Текли долари. До мільйонів, привезених із Криничного, Чума додавав нові тисячі.

Гроші були. А слави — ні. Тому вирішив перекваліфікуватися — поміняти «любовну» ниву на політичну. Вибився у лідери української нації. Не вигідно стало згадувати, що колись керував повіями... Викреслив ту сторінку із своєї «яскравої» біографії. Та людям роти не закриєш: часто шпильки пускають і трухлявою політичною повією називають.

Йому таки усміхнулася доля. І усміхнулася завдяки куплераю. Сюди регулярно навідувався поважний пан, один з лідерів української нації Добрянський. Вдоволений гість любив після зустрічей з «дівчатами» сидіти у затишній кав'ярні. Одного разу підсів до нього хазяїн Стефан Чума. Поручкались. За знайомство чарчину віскі перехилили і кавою запили. Гомоніли про се, про те. Місця дитинства і юності згадали. Аж серця від хвилювання застрибали в грудях. Кожному враз захо-

тілося летіти, пливти, їхати, повзти до гір і степів українських. Та ні крилець, ні кораблів, ні поїздів, навіть поганенької підводи не мали у своєму розпорядженні. Сидіть, великі люди, і не рипайтеся!

Ні, великі люди не звикли сидіти, склавши руки. У них великі плани й апетити. Їм подавай солідні пости. Буде пост — і прийде слава. Буде слава — прийде незабаром багатство. По цій лінії вже яскраво відзначився Добрянський. Не лише серед української еліти, що мешкає у США й інших країнах Заходу. На свій бік схиляв і Чума. Та останній, виявилося, в українських проблемах орієнтується слабо. І у цей вечір значно розширився його світогляд. Гість розповідав і розповідав. Про Донцова, Коновальця, Бандеру, Мельника, Волошина, Стецька.

Наступні дні і тижні Чума по самі вуха поринув в історію української нації, у вивчення біографії великих отаманів і фюрерів. Перелопатив гори літератури, виписав цілий том цитат. Роздумував над словами Д. Донцова: «Як жаль, що Україна не має свого Гітлера». Не має? Інший отаман — Ярий — прорік: «Я український Гітлер!».

Така зухвалість не сподобалася Коновальцю, котрий ще раніше виставлявся у цій благородній ролі.

О, Коновалець! Цей великий чоловік ще у тридцять роки побував у Криничному, гостював у маєтку Чуми. Був страшно зайнятий. Повертався з Берліна, прискорював народження «самостійної» України, яка обрала собі столицю в Хусті. Накачував ідеями батька Волошина. І відпочивав. Дихали свіжим повітрям, файно гостилися. Та лише тут, в Америці, Чума довідався про те, як Коновалець віддав богу душу. Одного похмурого дня 1938 року прийшов до «українського Гітлера» агент гестапо. Гарно відпрацьована ніжна усмішка і вагомий пакунок, перев'язаний жовто-блакитною стрічкою. Мовляв, то презент за вірну службу фюреру і великій Ні-

меччині та «вільній» Україні. Агент попрощався. Коновальцю не терпілося: що ж йому з Берліна надіслали? Пакунок вибухнув. Так пішов у світ інший «український Гітлер». За що? За те, що більше знав, ніж треба було знати.

Та дефіциту на фюрерів не було. На горизонті з'явився Мельник. Сам Шептицький, львівський митрополит, благословив його на високий пост «усія України». Мельник, у свою чергу, пообіцяв отцю духовному молоти всіх ворогів «вільної» України і українців, котрі не слухатимуть «батька» Гітлера і намісника божого Шептицького.

Мельник задоволений. Та що це? Дав про себе знати ще один отаман — Степан Бандера. Мельник, ясна річ, і чути не хотів ще про одного вождя нації. Буде не помічником, а палицею у колесі. Та хазяї з Берліна настояли: треба! Цю твердість проявив резидент абвера Ярій. Він казав: «Ми витратили мільйони грошей і доклали величезних зусиль, щоб поруч з Мельником поставити Бандеру. Ми не пошкодуємо нічого, щоб збити ще десяток Бандер».

Ще один отаман голос подав — Левицький. Цей особливо нетерплячий, одразу хотів коня осідлати і вирушити у похід. Чума читає-перечитує його слова: «І формально можемо і морально бажаємо бути щирими союзниками Німеччини. Хочемо виконати і свій борг крові, вимагаємо збройних дій!».

...Знову завітав до Чуми Добрянський. Виструнчений, з високо піднятою головою. Сяють очі. Поділився радістю з Чумою:

— Пропоную, пане Стефане, прийняти від мене справи. Сил моїх не вистачить, аби діяти на двох фронтах. Який другий фронт? Доручили мені дуже відповідальну справу — буду консультувати майбутнього президента США Рональда Рейгана.

— Якого ще Рейгана? — перепитав Чума. — Чи не того, що ковбоїв грав колись у кіно?

— Скоро він покаже себе в іншій ролі, в інших іграх, — посміхнувся Добрянський. Далі більш серйозно: — Думаю, що мій досвід, мої поради знадобляться йому, президентові великої держави. Його лозунгом і девізом буде: наш ідеал — мир, покладаючись на силу. Адресуються ці слова, ясна річ, совітам.

— А мене, дорогий пане, хто буде просвіщати? — вдоволено промовив Чума. — Я у державних і дипломатичних справах не дуже міцно на ногах стою.

— І вас не залишу напризволяще. Найперше: з чого починати? Починайте з одної мудрої поради нашого видатного теоретика.

Він вручив Чумі засмальцьований журнал «Студія». Звернув увагу на статтю, під котрою стояв підпис: «Вовчий хвіст» і, зокрема, на рядки:

«Для нас цінні і достойні уваги не добрі, гуманні, благородні люди, добродушні, чесні добряки. Ця категорія людей не заслуговує уваги і не підходить для наших планів. У нашому розумінні це нікчемні люди, нуль. Нам приємні і достойні уваги сукині сини — категорія людей, здібних на все, котрих варто висувати у керівне ядро. Нам по суті треба наслідувати фашистсько-гітлерівські методи і не боятися, а треба мати відвагу визнати, що ми все-таки фашисти».

— Хто, пане Добрянський, ховається за псевдо «Вовчий хвіст»?

— То відомий усім нам С. Ленковський. Вивчайте його, вчіться у нього. Я особисто готовий підписатися під кожним словом цього цінного документа... То все — для нас. Рядова челядь має знати, що наш конгрес прагне благородної мети — згуртувати українців у велику націю, зробити велику самостійну державу українську. Для цього всі методи годяться.

Отамани після короткого перепочинку продовжували

ділитися досвідом і планами. Точніше, Чума слухав з відкритим ротом слова-повчання Добрянського:

— З історії ви, Стефане, знаєте, що наші попередники тягнулися до сильної особи — Гітлера. Іншого виходу не бачили. Нині у нас сильних людей багато — і в Америці, і в Ізраїлі, і в Англії, і в ФРН. Треба шукати до них дороги, треба перед ними кланятись і руки їм цілувати. У відповідь ті сильні руки дадуть нашій нації все — і хліб, і гроші, і зброю. Будуть гроші — буде життя легше й веселіше. Треба діяти, проявляти шалену енергію.

Чума підніс руку до серця, заплющив очі і низько нахилився до Добрянського:

— Дякую за довір'я. І за мудрі уроки. Короткі зустрічі з вами дали мені більше, ніж усі інші, які мав за останні сорок років.

Чуму не покидали добрий настрій, бажання відразу взятися за важливу політичну і державну справу. Скоро вся нація заговорить про нього. Але непокоїть питання:

— Як поводитися з головою ЗЧ ОУН Стецьком і головою ПУН Плав'яком, головою СКВУ Саверинком і президентом КУК Новосадом?

— Мені здається, що всі ці люди з дня вчорашнього, — закопирівав губу Добрянський. — Язиками молотять, а ужинок — шерсть від свині. Безплідна діяльність. Але вони і не шкодять нашій справі, будоражать почуття українців. Нам ці мізерні люди не пошкодять.

Радів старий Чума. Незабаром з екрана телевізора з ним, як і з іншими громадянами Америки, привітався новий президент США Рональд Рейган. Посміхався, розчулено оповідав про американців, яким суджено долю світу вирішувати, дякував за довір'я, яке йому виявили і клявся виправдати його.

А через деякий час Чума прочитав у газетах, що його однодумець Л. Добрянський одержав з рук нового пре-

зидента портфель посла США на Багамських островах. Ї всі підстави гадати, що і його, Чумина, кар'єра буде успішно просуватися. І він буде шукати ключики до серця Рональда Рейгана.

...Ювіляр знову звернув увагу на незнайомців. Вони перешіптуються, щось із чорних «дипломатів» витягують. Ніби нікого, крім них, тут немає.

— Що за типи? — питає Тайстру.

— То ваші вірні друзі, дорога екселенціє, — тихо, але урочисто відповів довговусий, лисуватий чоловічуга, особистий охоронець Чуми й кандидат у головнокомандуючі майбутньої армії КВУС. — То посли з Ізраїлю. Очолює делегацію полководець Хаїм Дурельман.

— Я їм дуже вдячний, — умиромирився ювіляр.

Представники сіоністської організації «Шарошк» ніби почули той діалог. Дурельман хутко підвівся, почимчикував до трону, на якому возсідав ювіляр. На високих нотах, наче рабин у синагозі, проказав:

— Ми, пане Чума, маємо превелику честь бути на цьому незабутньому для вас і для всіх нас святі. Ми, щоправда, не українці, але переконуємося, що думи і погляди у наших організацій єдині. І мета у нас одна — йти у хрестовий похід проти Сходу! Всі в цьому поході — брати. І нам хочеться, аби наш славний ювіляр, новий вождь української нації, президент КВУСу жив у доброму здоров'ї і радував усіх нас політичними і бойовими успіхами. І дозволь, брате Стефане, вручити тобі скромний подарунок.

Чума довго сліпав над подарунком. З усіх боків оглядав оригінальну табівку. На одному боці золотом викарбувано тризуб, на іншому — шестикутну жовту зірку. Поруч цитата з талмуда. І так, і сяк крутив — нічого не міг зрозуміти. Слова, видно, якісь мудрі, написані давньоєврейською мовою, освоїти яку Чумі не вдалося. З чудернацької шкіряної ташки звисав металевий спис.

Ця деталь наче підкреслювала: вождю у далеких походах знадобиться.

Не зводить очей і з інших презентів — оригінальних, символічних. Вони ще більше підносять його персону в очах присутніх. Це значить — авторитет його і далі швидко зростатиме на радість друзям і на зло ворогам.

Ретельно готувався конгрес вільних українців світу до ювілею свого вождя Стефана Чуми. Для цього не шкодували ні сил, ні енергії, ані грошей. Лише на омолодження Чуми пішло цілих двадцять тисяч доларів. Лікар упродовж року кожного ранку бити годину масажував руки, особливо правицю. Їй на торжестві відводилася особлива роль. Нею мав дарувати міцні потиски гостям і посилати повітряні поцілунки. Вона, як у давні часи, мала впевнено, мертвою хваткою брати, піднімати, доносити до рота чарчини. Бо ж скільки буде тостів! І шийну мускулатуру лікар приводив до активності. А то на горбатих, кістлявих плечах, наче чужа, теліпається велика голова. Колись Стефан Чума чарував дівчат і молодичок буйною копицею чорних кучерів. Нині на прищавій лисині залишався сивенький і ріденький пушок, як на сліпому мишеняті. Та це не проблема. Лисину замаскують синтетичною чуприною. Все буде — о'кей!

Лікар Михайло Щавель раціонально використав для омолодження вождя народну медицину та останні досягнення американської науки. Кожного дня протягом місяця вливав у пацієнта чотири літри молока, у якому розчинено півлітра часникового соку і двісті грамів рибачого жиру. Наступного місяця тричі на день давав по десять грамів яблучного оцту і по п'ять волоських горіхів із собачим жиром.

То все — проза. Краще завітаймо на торжество. Настроює голос на застольну промову відставний піп села Криничного, нині найталановитіший оратор КВУСу, радник і найвірніший друг ювіляра Іоанн Різантий. Ка-

жуть: його слова навіть камінь можуть пробудити і мертвого зворушити. Щоб не забути: після смерті Йосипа Сліпого Різантий марить посісти його місце, очолити всіх вірників-українців, котрі живуть в еміграції, а потім повернути на свій бік віруючих України Радянської. Майбутній митрополит частенько дає про себе знати Ватікану. Ось і на нинішньому торжестві сам папа римський доручив йому оголосити послання брату во Христі Стефану Чумі.

Оратор не зводив очей з ювіляра, по старій звичці причмокуючи і посвистуючи зубами і губами. На нього несподівано, як хмара з-за Менчула на Криничне, нахлинули спогади: «Ох, і спотворили літа цімбору Чуму. Був легінь, як дуб — міцний, здоровий, красивий. Не одну дівку зачарував. Не раз свою вірну Гелену навколо пальця обводив, а чужих, як кажуть у Криничному, в кукурудзу і в блуд заводив. Правда ж бо істина: своя жона, як цукор, а чужа, як мед. Давно то було. Ой, давно. З колишнього дуба зостався трухлявий пеньок — жалюгідний дідок».

Іоанн Різантий ніколи не говорить те, що думає, і навпаки, не те думає, що говорить. Ану, якої втне зараз? Прокашлявся. Содовкою горлянку прочистив. Ще прокашлявся. Облизав пересохлі губи і, наче отченаш, проспівав свій «історичний» монолог:

— Брати і сестри! Шановна гостино! Кажуть, що літа спотворюють людину. Не вірте сьому! Подивіться на нашого дорогого ювіляра, орла сизокрилого, президента нашого славного конгресу Стефана Чуму, і ви переконаєтесь у правдивості моїх слів. Пашить наш славний брат здоров'ям, молодістю, як і п'ятдесят років тому. Скільки енергії! А скільки мудрих думок і порад щодня дає молодій генерації!

П'ю цю чашу, дорогий наш брате Стефане, аби дожив до тих щасливих днів, коли знову повернешся із своєю дорогою і вірною жоною Геленою і чадами своїми до

рідних Карпат. Я буду просити всевишнього, аби допоміг тобі у цьому. І щоб нас усіх повів до рідної землі. Многая тобі лета!

Подав голос організатор вечері:

— Дорогий ювіляре! Слово має наш великий гість Чарльз Пілат, помічник президента США. Дорогі гості, хочу додати: пан Пілат відає питаннями охорони прав людини слов'янських держав.

Іменинник губи копилив, з відкритим ротом слухав. І сталося непередбачене — випала з рота штучна щелепа. Пані Гелена непомітно підняла «зуби» чоловіка, витерла їх хустинкою і знову встромила в ротову порожнину Стефана. Натякнула: не ротом, а вухами слухай.

Ювіляр так і зробив. Губи враз, як у мерця, стулились, а вуха видовжились, загострились, як у полохливого зайця.

В той час підвівся із-за столу тельбухатий і лисуватий панок. Рухливі водянисті очі. Повний рот золотих зубів. Втомленим поглядом оглянув присутніх. Здавалося, що йому осточортіли подібні церемонії. Мляво, монотонно протарабанив:

— Панове! Наші однодумці! Хочу прочитати історичне послання президенту КВУСу Стефанові Чумі від нашого великого президента. Він такі слова шле:

«Ми, пане Стефане Чумо, у цей урочистий для вас день висловлюємо щире вдячність, що виявили бажання взяти участь у хрестовому поході проти комунізму. Хочеться вірити, що прийдуть добрі часи, коли ви зможете ступити господарем на ту землю, яка вас народила і де ви так щасливо жили. Най допоможе вам у цьому наш всевишній і милосердний владика! Вірю у ваші сили і у ваші великі перемоги!».

І був апогей торжества. Пілат вручив Стефану Чумі високу нагороду президента — медаль «За особливі заслуги». Незвичайний галас зчинився у залі! Несамовито

кричали, до болю плескали. Ювіляр, здавалося, вознісся на сьоме небо.

Лікар Михайло Щавель хвилюється: все може погано кінчитись. Бо ж не слухає його настанов пацієнт. Забуває про домовленість і його наказ: «Бурхливі емоції можуть повернутися серйозними негативними наслідками. Вам не двадцять п'ять і навіть не п'ятдесят». Ще й таку пораду дав: «Візьміть у кишеню ватний тампон. Коли будуть виступати і дуже хвалити вас, тампони у вуха увіткніть — до серця і нервів полегшення приїде».

Ні, зараз Стефана Чуму ніяка сила не втримає. Сто лікарів не зможуть закласти йому вуха ватою. І не в силі взяти тепер на замок його рот.

— Дорогий пане Пілате! Дорогі члени КВУСу! Для мене сей день найдорожчий з усіх досі прожитих, — почав Чума, жадібно хапаючи повітря, якого йому бракувало. Разом з повітрям у роті опинилася і надокучлива муха, що ніяк не хотіла залишити ювіляра у спокої. Ніби спеціально її дресирували і сюди впустили. Ювіляр, ясна річ, враз онімів.

Така подія — і така халепа. Що з клятою комахою робити? Виплюнути? То не етично і не інтелігентно. Проковтнути? Ні, дуже брудно. В геніальній голові народилася геніальна ідея — зробити «дипломатичний» трюк — несподівано «просльозитися». Будуть всі гадати: так сильно розчулився ювіляр, що говорити не зміг. Витягнув з кишені носову хустину і непомітно виплюнув у неї муху. І вже потім продовжував свою тираду. Дякував усім. Найбільше похвал — президенту США. І будував рожеву перспективу:

— У сей урочистий для мене день твердо обіцяю членам КВУСу: все зроблю з вашою допомогою і при активній підтримці уряду США, аби кожний з нас повернувся на землю, на котрій народився. Будемо пшеницю ростити, худобу тримати, галушки смачні варити,

ковбасу домашню смажити і мед-горілку пити. Родини пана Різантия і моя повернуться у Карпати. Не можемо без гір. Сняться нам кожну ніч. Най допоможуть нам у здійсненні цієї історичної місії бог всесильний і всемогутній президент США. Най живе президент!

У відповідь забасили, заголосили, завищали:

— Най живе! Най живе!

Хтось із залу вигукнув:

— Ура ювіляру Стефану Чумі!

Присутні знову надривалися.

Особливо старалася одна товстенька жіночка, що входила до складу делегації з Канади. З неї не зводив очей ювіляр. Потім і ближче познайомився з Оксаною Лупинкою.

На другий день у квартирі Стефана Чуми на околиці Вашингтона зібралися найближчі йому люди. Гостями були сини Георгій, Петро і Павло та донька Гафія, їх дружини і зять з внуками. Великої честі бути гостями удостоїлися Іоанн Різантий із своєю родиною, перші заступники президента «конгресу», себто праві руки Стефана Чуми. Запрошення мав і Чарльз Пілат. Через зайнятість не міг нанести візит.

Все було просто, по-сімейному. Без офіційних церемоній, без дипломатії. І доки ще в усіх голови свіжі, Стефан Чума приступив до важливих справ — сімейних і всесвітніх. Заговорив, не підводячись зі стільця:

— Вік прожив я, хвалити всевишнього, досить солідний. Хочеться, ясне діло, як і всім вам, ще жити й жити. Та я — реаліст. Не відкидаю, що завтра всевишній запросить мене до себе на постійне проживання. І мамка ваша Гелена в останні роки дуже подалась. Маємо з нею намір зробити заповіти, поділити між вами все, що цими руками (простягнув тремтячі руки) й цією головою (поплескав себе по лисині) здобуто. Не хочу я і не хоче ваша мамка Гелена, аби після нас було між

вами непорозуміння. То не гарно, коли свої гризуться, як голодні собаки на кістках.

Чада не зводять очей із старого. Давно ждали цього моменту. З нетерпінням чекали: кому скільки дістанеться із батькових мільйонів?

Старий Чума подолав тимчасову задишку, прокашлявся, випив два ковтки кока-коли і почав дільбу.

— Почну, мої дорогі спадкоємці, із землиці. Вона, найсвятіться, усе нам дає... Георгію, старшому сину, заповідую ораницю в урочищі Горби — там її десять гектарів. Петрова царина — урочище Втрачені надії, Павлікова нива — в урочищі Золотий колос. Твоя, Гафійко, ораниця в урочищі Бриндушова.

— Що ви, няньку, ділите? — безцеремонно перебив старого завжди метушливий, невитриманий Георгій. — Ви ж добре знаєте, чия то земля... Вже понад сорок літ знаєте.

— Я ще не скінчив! — косо глянув на сина. — Кожному даю полонину. Свою худобину, Георгію, будеш виганяти на Менчул, Петро — на Хребет Чуми, Павло — на Маковицю, Гафійці даю полонину Дарвайку.

— Та то ж...

— Не перебивай, Георгію... Ще не поділив сінокоси. Старшому сину даю Дубники, Петру — Лисину Чуми, Павлу — Циганівці, а тобі, Гафійко, — Сонячну долину.

— Няньку, а хто такі оригінальні назви давав вашим маєткам? — подав голос Петро.

Чума зробив кислу міну. Мовляв, яке це має значення. Зиркнув на Різантия. Буркнув:

— Був там один диwak. Звали його Василем Корчагою.

— Мудрий мав бути чоловік.

— Борони нас боже від таких мудреців... Дихати і жити не давав порядній челяді.

Різантий ствердно кивав головою.

— Ще мав на горі Циганське щастя великий сад, —

співав своєї Стефан Чума.— Він виднівся з усіх боків. Яка то була краса, коли яблуні цвіли! І в темну ніч було світло. Двадцять гектарів мав саду. Нарівно, на чотири частини поділіть Циганське щастя.

— Коли нас туди запросять? — подав голос Павло, який досі лунав очима, слухав батька.

Не чув, чи не хотів чути тих слів старий Чума. Продовжував:

— І то не все багатство Криничного. Довкола Росинки — великі масиви лісів. То все — мої. Віднині найбудуть ваші. Поділіться чесно. І лісопильний завод ваш. Мав намір ще один завод відкрити — для виготовлення мармурових плиток. Там величезні скали першокласного каменю — білого, червоного, чорного, голубого, зеленого. Той камінь у мільйони, у срібло-золото можна пересипати. І купальні можете мати — у Криничному десять великих криниць з буркутом. І млини на річці можете поставити. І електростанцію.

Чума закашлявся, задихався, мов міх циганський у кузні Василя Корчаги із Криничного, про якого залишилися неприємні спогади. Тихо звернувся до синів:

— Щось хотіли, Георгію і Павле, вияснити?

Брати переглянулись. Не знали, хто перший має говорити.

— Нащо, няньку, ділити те, чого немає? — мовив Георгій.— Був я пару років тому на Совітчині. Все, що маєте ви з Криничного — жменя землі, яку я привіз. То і наші ниви, і полонини, і сади, і сінокоси, і ліси, і цінний камінь, і курорти.

Старий схлипнув, потім голосно заридав:

— Додому хочу... Додому...

Квартира Чуми вкрилася густим туманом мертвої тиші. Всі зціпили зуби, схилили голови, ніби сиділи не за святковим столом, а на поминках.

— Няньку, а кому перейдуть ваші мільйони? — вихопилося з уст сина Петра, який досі, здавалося, мимо

вух пропускав словесні дебати батька і старших братів.— Я гадав, що ви й про це нині скажете. Бо як ви любите висловлюватися, не той орел, що в небі, а той, що у жмені.

Старий зухвало посміхнувся:

— Немає мільйонів! Були — і нема. Теля язиком злизало. Міль сточила...

Знову затяжна тиша, німа сцена. Вже ніхто не хотів її порушувати. Ювіляр витягнув з кишені носову хустину, витер спітніле обличчя. З другої кишені витягнув папірець. Розгладив його. Дав якийсь знак дружині. Гелена вийшла з кімнати. Необавки повернулася. За нею зайшли слуги. Принесли цинкову домовину. Поставили її серед кімнати. Принесли ще одну. Домочадців і гостей приголомшила ця кошмарна сцена. Всі живі, і поруч... домовина. А на обличчя Стефана Чуми повернувся спокій. Задоволено губи облизує, вуса підкручує. Дочці подав папірець. Наказав:

— Читай! У тебе добрий голосок. Голосно зачитай все, що в цій цидулі написано!

Гафія схоплювала сірими очима слова і рядки одержаного від батька документа. Кривилися її бліді тонкі губи, що прикривали великі штучні зуби. І морщилося чоло, яке вона ретельно штукатурила надійними засобами.

— Читай, доню, читай! Най усі знають про мій намір.

«Дорогі земляки!

Сей лист проісходить од вашого земляка Стефана Чуми і його боженої Гелени. Доля закинула нас далеко від рідного краю. Але ми не забуваємо рідне Криничне.

Маємо до вас, дорогі земляки, велике прохання: відправити труни з прахом нашим, куди бажаємо.

Бажаємо спочивати там, де народилися, де спочивають наші предки. Може, у вас земляця дорога? Сторицею заплатимо за оті пару метрів. Для сього діла при-

берегли двадцять п'ять тисяч доларів — греші, за котрі довгі літа піт і кров проливали.

Живими б хотіли мати вістку і запрошення з рідної землі.

Низько кланяється вам

Стефан Чума.

Вашінгтон,
10 квітня 1984 року».

Домочадці і гості кидали погляди то на Гафію, то на Чуму, то на цинкові домовини. Чума слухав і сам себе хвалив: «Складно і переконливо написано листа до земляків. Добре варить мій глечик».

— І вам, няньку, не шкода так легко двадцять п'ять тисяч доларів викинути? То ж які гроші!

Чума хитрувато прищурих вицвілі очі, воскове обличчя заграло посмішкою.

— Гадаю, що та сума — мізерні тисячі — для вас усіх десятками мільйонів, ні, мільярдами повернуться, якщо будете розумні. Не розумієте? А все дуже просто. Не думаю, що серця маєте такі черстві, аби вас не тягнуло до тих місць, де покоються рідні нянько і мамка. Буде тягнути — знайдете дорогу і до нас, і до великих грошей у Криничному. Коли б мені ваші літа, я б їх знайшов, я б світ перевернув! Одна Гафійка активно служить нашому святому ділу. Добру роботицю вчинила на Закарпатті два роки тому.

Домочадці сиділи, наче опшарені.

— А основну суму заповідаю нашому святому ділу — боротьбі за вільну Україну-неньку, — прошептав надірваним голосом. — На, Гафійко, читай, читай...

Донечка робила наголос на кожному слові «Заповіту президента КВУСу Стефана Чуми». Луна підсилювала їх. А діти рідні кипіли обуренням. Думали: «Здурів нянько на старі роки».

Дух перехопило. Відкашлявся, віддихався і знову почав:

— Вас у мене четверо. Зробіть те, що я не зміг і не встиг. Нині все легко робити. Нам щирі руку допомоги простягнув сам президент Штатів. Треба діяти! Діяти!

Старий підвівся з місця. Став серед кімнати. Тупнув лівою ногою і підвів над головою праву руку. Ніби наказував чадам і своїм почесним гостям: збирайтеся в дорогу! Не марнуйте час!

Тихенько відчинилися двері. Показався схвильований Панько Тайстра. Блідий. Знервований. Шепнув Чумі щось на вухо, передав папери. Газда відкрив рот, лупає очима, обводить переляканим поглядом присутніх. Надірваним голосом:

— Погані вісті,— зажурився вождь.— Дуже погані... Каша наша, панове, скисла...

Підвівся знесилено із свого домашнього трону. Кулаками замахав. Не своїм голосом, як поросля недорізане, закричав:

— Що скажу президенту? Як у вічі пану Рейгану гляну?

Задихався, умлівав:

— То Маржинка, аби йому чорти душу витрясли, таку забаву затіяв нам. Ох сукин син! Я б його на порошок розтер.

* * *

Поважно, з достоїнством Данило Маржинка вийшов за трибуну. Обвів поглядом присутніх. Заговорив. Спокоїно, впевнено. Раз-по-раз прищурює очі, підкручує довгі вуса, руками жестикулює. Голос на ноту-дві підвищує. Сипле дошкульною іронією і ріже сарказмом. Не заважають ні мікрофони, ні телекамери. Здається, що виступає не перед журналістами і письменниками, а перед гуртом своїх ровесників-односельчан.

Напруженими були для Данила Юрійовича минулі два роки. Підбирав для КВУСу фактаж, розносив у відповідні місця. Одного разу аж у Київ подався. Мав

зустріч під розлогими вербами над Дніпром з якимось Девідом Сворцом та вже знайомим йому Василем Беркером. Останній дякував за наполегливість і винахідливість. Давав поради, як далі діяти. Сворца найбільше зацікавив київський професор-фізик Маржинка, син Данила Юрійовича. Довго винюхував: чим захоплюється, який склад сім'ї, над якими науковими проблемами працює? А ще: у яких країнах побував і які поїздки зарубіжні запланував?

Старий все детально оповідав про захоплення свого Володі, про добре серце невістки Ліди, про своїх внуків-розумників. Лише про наукову працю і поїздки сина нічого не міг розповісти.

— Я, паночку, розбираюсь у його проблемах, як баран у біблії. То ви його колись запитаєте.

У дипломата аж очі загорілись:

— А він не боїться з нами справу мати?

— Я довгу бесіду з сином мав на сю тему. Спершу й слухати не хотів. На мене чорною хмарою насувався. І в Криничне за останні місяці двічі приїжджав: просив, аби йшов з повинною у відповідні органи. Мовляв, усе простять. Я вперся: най курча не вчить квочку. Переконав, що про його таємну роботу ніхто ніколи нічого не буде знати.

Старий замовк. Опустив голову. Далі глянув у вічі заморського дипломата.

— Сказав йому твердо. Але й боюсь за нього. Мені не страшно — старий уже, може, й дурний. А його кар'єра рухне, як лід весною.

— Все буде добре, пане Маржинко, — заспокоїв старого Сворц. — І ви не переживайте, і він хай спокійно працює. Ми лише в окремих випадках будемо з ним зустрічатись.

— Я так синові і казав. І говорив, що кар'єра його буде рости, коли на Україну повернеться новий вождь Стефан Чума.

Маржинка і Сворц обмінялися портфелями. Останній сказав:

— Там нові настанови. І скромна платня за ваші труди праведні.

Розійшлись у різні кінці. Данило Юрійович полегшено зітхнув. Він задоволений собою. Здається, на високому рівні провів відповідальну зустріч.

Радів Чума, мов мале дитя. Ще б! Справи йдуть, як по маслу. Підхвалював себе: «З мудрою головою можна й з кропиви мед збирати». Хотілось, аби про його прозорливість і далекоглядність довідався весь білий світ. Якщо не весь, то хоча б одна велика людина — президент США. Та й якісь грошенята підкинув би для нової організації. Але до нього, кажуть, важче добратися, ніж до всевишнього. Знає Чума й інше: не постукаєш у двері — не відчиняться. Отож стукати потрібно. І не лише для того, аби грошенят виканючити, а для одержання політичного капіталу.

Відчинилися масивні двері. У просторому кабінеті за довгим полірованим столом у шкіряному кріслі сидів не сам Рональд Рейган, а один з помічників. Такий же старий, як і президент, тримається поважно, гордовито. Дугою приталапав до його столу миршавенький дідуган Стефан Чума. Старечими тремтливими руками міні-президент взяв руку великого помічника. Тричі чмокнув її холодними губами. Коротко доповів про діяльність своєї організації.

Дідам принесли по чарчині холодного віскі і по горняткові гарячої турецької кави. Трохи розігрілися. І значно зблизилися. З офіційної бесіди перейшли на безпосередню. Чума запрошував помічника відвідати Україну. Ні, не відразу, а після того, як він, Стефан Чума, буде там володарювати і нові порядки наводити. Натякнув: той час настане швидко, бо відчувають допо-

могу Сполучених Штатів. За таку підтримку Чума пообіцяв віддячитись вірністю.

— А ви знаєте, пане Чумо, яка нам потрібна вірність? — прищурих очі помічник президента.

Дідок Чума розгублено вилупив очі. Пробелькотав:

— Відданість до гробової дошки.

— Колишній наш президент Л. Джонсон так висловився з цього приводу: «Мені потрібна не вірність взагалі. Мені потрібна така вірність, коли цілують мій зад при повному освітленні і вигукують: — пахне як троянда».

— Я готовий.

Помічник вибухнув реготом. Вже хотів було перепитати: готовий світити? Та спохватився. І так дав маху. Швидко загладив свою неделікатність.

— Ще ніколи не був на Україні. А хотілося б. Тому ваше запрошення приймаю з превеликим задоволенням. Най всевишній допоможе вам і нам у цьому.

— У Радянському Союзі, на майбутній вільній Україні, ваша ексцензіє, дозріває могутній політичний кулак. Знайшлися сильні фундатори нової держави, мої вірні помічники у самому Києві. Особливо сильний західний провід. Недавно звідти повернулися наші активісти, серед них моя донька Гафія.

Ще раз Чума хвалу воздав в адресу своєї дочки Гафії Скотт. Вона проявляє особливу активність і в організації галасунів біля радянських організацій у США. Мовляв, дуже багато сил і енергії віддає цій важливій справі.

Помічник президента слухав, аж рот відкрився і вуха опустилися. Задоволено головою кивав, посміхався. І все повторював:

— Дякую вам від імені президента за велику роботу...

На закінчення Чума пробелькотав такі слова:

— Наш дорогий пан президент оголосив хрестовий похід проти сходу. І ми, українці, готові свій хрестик

підняти і понести його на рідну землю. На тому хресті будуть розіп'яті комуністи і їх активісти.

Помічник підвівся. Високий і худий, як тичка. Низько вклонився Чумі. Простягнув йому голубий конверт:

— Це вам для заохочення. Для підняття духу в ім'я священної боротьби проти комунізму.

Ще раз Чума зігнувся в дугу перед великим представником. Єлейним голосом процвірінкав:

— Дякую, ваша екселенціє. Щиро, щиро вдячний. Ця зустріч дуже зворушила мене. Ще не мав у житті таких пам'ятних днів. Ваша підтримка сколихне всю націю. Будемо і далі готуватися. Будемо рішуче діяти.

Чума часто згадуватиме й розповідатиме про свою історичну аудієнцію у Білому домі. Не всі віритимуть. Мовитимуть: зовсім забрехався трухлявий «вождь». У тому домі і без нього справ по самісінькі вуха. Не стануть марнувати бездумно дорогоцінний час для всяких шизофреніків.

Міні-президент має неабиякі аргументи, аби заткнути рота своїм заздрісникам і противникам. В газеті «Хрест і меч», яку видає КВУС, протягом місяця тричі вміщували фотографію, з якої задоволено посміхаються помічник Рейгана і Чума. А ще на грудях Чуми дзеленчить державна нагорода США — «Медаль свободи». Її викляничив для вождя відомий діяч Добрянський. Чума навіть спить із тою побрякушкою.

Та не каже Чума про інше. Прощаючись, скромно запитав помічника:

— Як вас, великий пане, величати маю?

— Джордж Біс.

— Ще одне, пане Біс: якими питаннями ви відаєте у Білому домі?

— Гардеробними.

А на вулиці тремтячими руками відкрив голубий конверт: ба скільки грошей виділив президент для його організації? Застрибала перед старечими очима цифра:

400. Гадав, що після цифри стоятиме слово «мільйонів доларів». Хоч би було: «тисяч доларів». Чума вилаявся:
— А щоб ви, панове, подавилися своїми доларами.

* * *

Знову Маржинка вирядився у Київ. Чорний костюм, лаковані туфлі, модний капелюх і чорний «дипломат». Їде на аудієнцію з помічником нового вождя української нації Стефана Чуми, батьком Опанасом Свинопасом та іншими відповідальними працівниками кабінету КВУСу. У «дипломаті» Данила Юрійовича «таємні відомості». Най радіють батьки й вожді та їх грошодавці. Най бачать, яку бурхливу діяльність проявляє Маржинка та вірні йому люди. У дуплі старої верби над Дніпром заморські хазяї завжди знаходили пакунки.

То була остання зустріч. Оце зараз сидять понуро в залі. Слухають, як дає інтерв'ю Данило Маржинка. Слухають і злі погляди кидають то на старого, то на присутніх. Що ж тепер буде?

А оратор Данило Маржинка наводив усе нові й нові факти діяльності українських буржуазних націоналістів нового покрою. Він поправився: не покром, а перекром. Далі давав відповіді на запитання журналістів і письменників. Аргументовані й дотепні. Одне з питань було таке:

— Ви два роки водили їх навколо пальця, озброювали «таємницями». Ні в чому не сумнівалися? Не підозрювали вас?

— На це запитання, шановні товаришечки, мені важко відповісти. Нехай би про це сказали залітні птахи.

«Птахи» враз зафуркали, голови опустили. Спустошені, озвірілі. І все ж Данило Юрійович «виручив» їх, відповів:

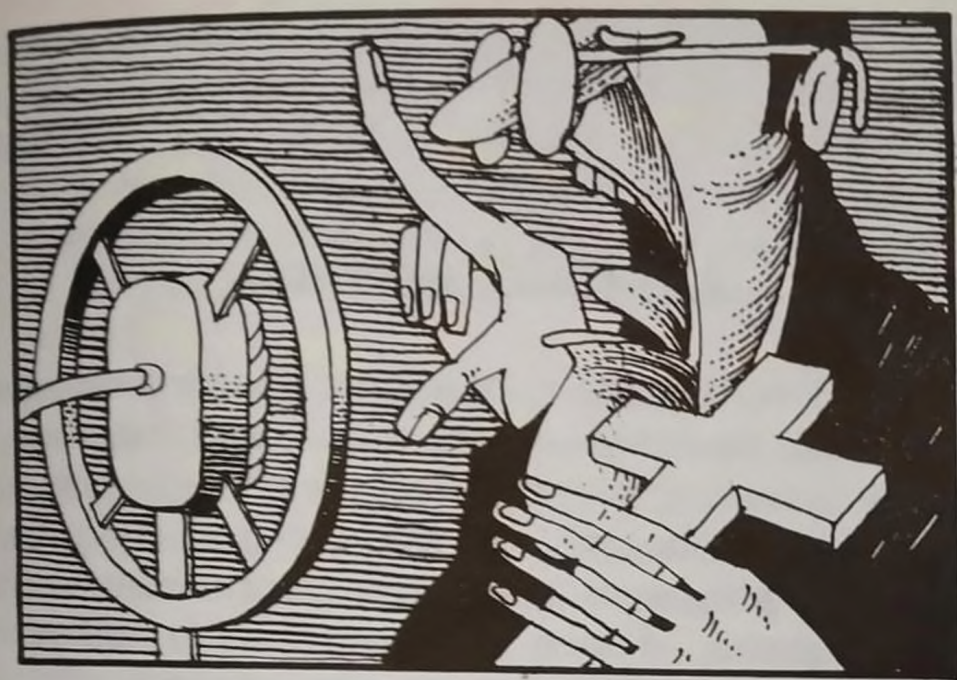
— Коли б не вірили, то й не було б цієї нашої прес-конференції.

Маржинка ще раз зухвало глянув на заморських гостей. Зітхнув:

— Шкода, що не сидить серед цієї шатії-братії «вождь» і «спаситель» української нації Стефан Чума. Дуже шкода.

Здалося Стефану Чумі: щось зашкребло, заворушилося у цинкових домовинах. Так і є. Он на одній покришка піднімається. З неї голова виглядає. Страшні червоні очища, вишкірені зуби. Чорна козяча борода. Люцифер. Півметровим вказівним пальцем поманив ювіляра до себе і густим басом рявкнув:

— Твій час, добродію, кінчився. Збирайся у дорогу! Колісниця запряжена!

ПАМФЛЕТЫ

КАЇНОВА МОЛИТВА

Турботливі «опікуни» з «вільного» світу денно й нічно повчають нас, як нам жити, кого слухати, чим і як дихати. То лагідним голосочком лисички-сестрички «довірливу» бесіду поведуть, то тривожно закаркають чорною вороною, віщуючи страшну-престрашну біду. Починає, як правило, «Голос Америки». Його підхоплюють «Свобода» й «Німецька хвиля». Їм вторять «Ватікан» і «Вільна Європа».

Ще не так давно «хвилі» і «голоси» плакали-ридали про те, що у радянських людей і сього немає, і того бракує. Тепер цю «гостру» проблему трохи призабувають. Бо ж не у нас, а у них, на Заході, блукають великими чередрами люди в пошуках роботи. Лише у США їх понад 10 мільйонів. Бродять бездомні й голодні. І шукає порятунку майбутнє великої Америки — діти. Два мільйони хлопчиків і дівчаток поневіряються у гетто і притонах хвалених США.

Все ясно: економічні й матеріальні проблеми нашим «опікунам» не вигідно аж надто мусолити. Потрібного навару не одержиш. На повному серйозі взялися пектись за наші права й свободи. Сльози рясно капають: у них (себто — у нас) утискають права громадян, принижують людську гідність. І того їм не дозволяють, і до того їх не підпускають. Стоп, панове! Тут ви, як кажуть, перекидаєте з хворої голови на здорову. Дозвольте запитати рубя: якою свободою, панове, користуються шахтарі Англії, що довгі місяці боролися за свої законні права? Які права у тих, що місяцями поневіряються в пошуках роботи і куточка, аби переспати ніч? Яка

свобода у громадян Чілі, де діє кривавий вовчий закон друга адміністрації США Піночета? Як себе почувають громадяни ФРН, Італії, інших країн Заходу, яких обливають струменями води, нацьковують на них собак, б'ють гумовими палицями, душать газами тільки за те, що вони хочуть жити в мирі, виступають проти атомної катастрофи?

Мовчать «голоси». Мовчать «хвилі». Замість цього у «розумних» головах народилися нові ідеї. Вирішили не лише своїх громадян, а й нас із вами, радянських людей, приспати... молитвами. До мікрофонів запрошують і приносять колишніх попів, священників, ксьондзів, рабинів, які свого часу воздавали хвалу «батюшці»-царю, співали величальну «великому» фюреру Гітлеру і маленьким гітлерчукам. Оживляють трупи, одухотворяють всілякий мотлох і нечисть — «самостійних» українських вождів, сучасних «геніїв» — різних відщепенців-запроданців. Блудні діди і їх сини, котрі пасуться на чужих смітниках, не скупляться на бруд, помиї і на молитви.

І що ж ми чуємо з вуст цієї шатії-братії? Які молитви промовляють каїни? Куди силкуються заманити нас? На їх думку, всі ми потенціальні католики. Без Ватикану не можемо ні ступити, ні дихнути. У наших жилах, виявляється, струменить гаряча кров далеких-далеких предків-католиків. Серед інших виділяють громадян Закарпаття, де уніатство «перспективне» і ніби має «життестійку» церкву. Лунають сердиті і тривожні нотки: не дають духовну насолоду відчутти на цьому світі та рай заробити на тому світі.

Я оце брав інтерв'ю від сивоусих і мудрих дідусів, від людей середнього віку та від зовсім безвусих юнаків і молодих дівчат-красунь. З різних боків підходив до них, аби в'яснити: хто ж вам, дорогі й милі, не дає у вільний від роботи час молитися, відчутти, як у жилах струмує кров католицька? А ще: чи приходять до вас

у снах солодких і думках образи колишніх і теперішнього господаря Ватікану? Як ви до них ставилися і ставитесь?

Молоді люди, запальні і відверті, вважали мої запитання якимось розігруванням. Один з юнаків, Петро Ясенюк, відповів на мої запитання словами великого Ярослава Галана:

— Плюю на папу!

Люди середнього віку також відверті:

— Навіщо нам голову сушити всілякими дурничками? Маємо більш важливі справи та проблеми вирішувати.

— Ну, а що ви скажете, мудрі дідусі?

Спокійно переглянулись, погляди схрестили на чоловікові із гурту, ніби промовляючи: скажи своє слово, Олексю!

Олексій Данилович Верховинець вийняв люльку із рота, витер губи і поважно прокашлявся, пронизуючи мене очима-чорницями, над якими кошлатяться сиві брови. Заговорив:

— Ти, чоловічку, глибше у корінь усього заглянь. І не нас про це питай. Ми й без молитви обходимося. І кров у наших жилах тече наша, а не католицька.

Я заглибився у давні-предавні і не такі старі документи, аби все стало на свої місця, аби на рівних вести розмову з Олексю Верховинцем, мудрим горянином. Пропоную читачеві лише окремі свідчення давнини. Папа Сікст IV у 1471 році направив до угорського короля Корвіна свого кардинала. Посланець папи поставив питання руба: «викоренити й знищити в Угорщині всіх руських єретиків, кожного зокрема і всіх у сукупності».

Мова йшла в першу чергу про горян-українців.

Єзуїти і хрестоносці й далі «пеклися» про наших предків, усіляко схиляли їх до унії. Надибали мукачівського єпископа Василя Тарасовича. Платили йому за

відступництво 200 злотих річної пенсії, аби вірою і правдою служив папі римському. Нічого не вийшло.

Далі знайшли впливову й хитру, як лисичка, жіночку в Ужгороді Анну Другет. І вона виявилася безсилою схилити людей до Ватикану.

Все це діялося у XVI столітті. В Ужгороді, Мукачеві, Хусті проводилася справжня єзуїтська гра. Жертви заточували в тюрми, катували. Це називалося «любов'ю до ближнього». Про цю любов Михайло Андрелла, відомий закарпатський діяч XVII століття, котрий усе життя вів боротьбу з «проклятою тщетною унією чужою», висловлюючи думки простих людей, такі послання в Рим адресував:

«Сам Ваш отець лжі папезж (папа) той, котрий у старому Риму покойне до часу сидить, яко медвезір». І далі: «...і раді би вони мене погібнути, скоро, барзо, просят, мелет, мя обратитися. На що? На унию их. Пче! Плюю на неї, не хочет ниже одежда моя, а ни кость, а ни прах одежди моеї не потрібно мені бога їх».

Таку ж «любов» до уніатів висловив і інший великий поет минулого — Олександр Духнович. Ось так: «Зводять наші священники бідний народ до пропасті на свою користь».

Плюю на унію!.. То були не лише слова. Були й рішучі дії. Ось послухайте, як 5 грудня 1908 року єпископ Мукачівської уніатської єпархії слізно просив допомоги від піджупана Березької жупи:

«Благородний пане піджупане!

...З огляду на те, що згадані вірники вже кілька місяців тому самовільно закрили церкву богаревицької церковної громади і відмовились видати ключі всупереч кільком нагадуванням з боку правління єпархії і усному наказу, переданому делегаціям, що двічі були у мене, прошу Вашу милість подати руку допомоги моєму правлінню для відновлення авторитету єпархії, порушеного внаслідок протизаконного і обурливого вчинку,

зволивши чим скоріше вислати на місце події компетентного начальника окружного управління для того, щоб там на місці наказати парафіянам видати ключі, які вони тримають у себе, а на випадок відмовлення — при допомозі збройної сили відкрити двері церкви і, повісивши новий замок за рахунок церковної громади, передати ключ кам'янському священикові...»

Дивний випадок? Ну що ви! Їх було сотні. У травні 1918 року тереблянський піп писав єпископу Мукачівської уніатської єпархії:

«Хоч як страшно це звучатиме, все ж я наслідуюсь з усією відповідальністю сказати, що цей народ ненавидить угорців та католицизм, цурається всього, що є угорським, католицьким».

У березні 1926 року піп Шерегій із Кам'янська молив єпископа:

«От противобезбожной и губительной науки коммунистов сохранять желая моих верников, ибо ложь сия и между ними распространяется, смиренно прошу Ваше преосвященство, будьте ласковыми, помощь подати в сей борьбе, острое и необходимо нужное распоряжение святой матери-церкви, так званый интердикт (звернення до віруючих), которым с помощью бога небесного мог бы я от коммунизма отстранити моих верников еще перед великодневней споведи.

Смиреннейшее мое прошение обновляя, с целованием святой десницы остаюсь».

От і вся, як кажуть одесити, любов!

Бо хто ж представляв греко-католицьку церкву? Візьміть «святого» А. Шептицького. Довго й вірно служив польській буржуазії. Ще б! Львівська митрополія в 1925 році володіла більш як 25 тисячами гектарів земельних угідь та понад 35 тисячами гектарів лісу. Мала також 112 кілометрів залізниці, паперову фабрику та друкарню. Лише від зданого у найми житлового фонду митрополія одержала в 1937 році 10812 злотих.

З цим треба було попроситись, віддати все нажите справжньому господареві — народу. Тому Шептицький співав анафему Радянській владі, а коли почалася друга світова війна, з хлібом-сіллю зустрічав гітлерівців, благословляв убивців на злочини проти радянських людей.

В одній упряжці йшов з митрополитом ще один «непорочний» пастир-уніат — Й. Сліпий. Він, як і Шептицький, з нетерпінням чекав гітлерівських фашистів. То йому належать слова: «Дай боже, щоб цей винятковий стан не тривав довго». А потім Сліпий смачно лобзав криваві руки фашистам. І лизав підошви аж до свого скону хлібодавцям Заходу. Цей «святий» дідок брався згуртувати всі уніатсько-клерикальні організації, які знаходяться в еміграції. Не випадково папа Павло VI у 1963 р. вручив Сліпому відзнаку кардинальської запопадливості. Папа висловив і свої побажання «непорочному» кардиналу — координувати антирадянську підривну діяльність. А кінцева мета цієї діяльності — повалення «безбожної більшовицької влади».

За срібняки, мов Іуди, продавали свій край «благочестиві» закарпатські єпископи. Одні силкувалися вести «боже стадо» до празьких хлібодавців, інші закликали ставати під святостефанську корону, служити фашисту Міклошу Хортію. Треті ратували служити вождям «самостійної Карпатської України». Одним словом, хто давав більші бенефіції (матеріальні й моральні прибутки), тому поклонялись, тому молились. Вдумайтесь у слова двох «звернень» до уніатів Закарпаття, які писалися майже одночасно.

Уповноважений єпископа Мукачівської уніатської єпархії в Хусті Діонісій 10 березня 1939 року дав розпорядження попам урочисто відзначити в церквах профашистське зборище — волошинський сейм. Він закликав:

«Цими днями має відбутись святочне створення першого сейму нашої молодой держави. Не мушу пригаду-

вати, яке велике значення має сейм і які великі впливи може мати він не лише на стан держави, але й на стан церкви та релігії. Всі священники і вірники повинні в цих великих днях гаряче молитись і випрошувати у господа бога обільних ласк і світла божого для членів нашої влади і першого нашого сейму, котрі мають видавати закони не тільки відносно державного життя, але й відносно церкви.

В особливіший спосіб поручаю і заряджую, щоб у день отворення сейму — точна дата буде оголошена на радіо — у всіх парохіях нашої єпархії на автономній території Карпатської України всечестиві отці духовні відправляли службу божу; наперед треба повідомити вірників і місцеві уряди. Рівно ж заряджую, щоб із тої світлої нагоди всі дзвони по наших церквах дзвонили на навечеріє отворення сейму через чверть години й у самий день по службі божій — також через чверть години».

Через кілька днів (перша половина березня 1939 року) єпископ Мукачівської уніатської єпархії о. Стойка виступив по радіо з такою тирадою:

«З того часу, як відбувся відомий Віденський арбітраж, ні ми тут в Угорщині, ні ви там під Карпатами й Бескидами не переставали штурмувати небо, прохаючи, щоб бог не дозволив нас, русинів, роз'єднати, щоб на підставі взаємної любові об'єднав усіх нас в тій батьківщині — Угорщині, — яка протягом тисячі літ була дорогою батьківщиною наших предків і батьків, де наша свята віра й церква користувались повагою, шанували наші традиції і забезпечили матеріальне життя нашого народу.

Я як кров від вашої крові щоденно благаю бога, щоб він показав нам шлях, яким ми повинні йти. І тепер, в ці години, коли героїчна армія Угорщини святого Стефана наближається до Карпатських гір, щоб визволити нас, русинів, від відчайдушного пекла, ми бачимо

в цьому святу волю доброго бога, який турбується за долю народів і націй. Ці герої-гонведи, згідно з наказом головного військового командира пана регента Хорті Міклоша, з братньою любов'ю об'єднуються з нашими русинськими солдатами, щоб пліч-о-пліч навіки забезпечити повагу до віри і церкви русинського народу, забезпечити захист наших святих традицій і можливість матеріального життя, гідного людини».

Уніатська церква на Закарпатті мала багато єпископів. Мінялися, як у модних дам рукавички. Останній із них — «мученик» Федір Ромжа. Школу пройшов у Ватікані. Кінчив «Колегіум-Русіnum». Тут накачували не лише божественними науками, а й дресировали для шпигунської роботи — змушували стрибати з парашутом, вивчати радіосправу і на всяк випадок пройти боксерську школу. Все знаходиться у розпорядженні уніатської церкви. Очолив єпархію у вересні 1944 року. Період був незвичайний. Насувалася буря. Фашисти, мов щурі, тікали під натиском Червоної Армії. У лісах діяли партизанські загони. Йшло довгождане визволення. Ромжа повчав попів: «Якщо не можна буде діяти відкрито, треба йти у підпілля... Наша мета — не лише пропаганда віри і зміцнення її в народі. У нас є ще одна мета: боротися проти існуючого ладу». Давав ватіканський «помазаник» й інші вказівки: не допомагати Червоній Армії, не пускати молодь у добровольці і навіть розправлятися з неслухами. Кілька попів-єзуїтів допомагали бандерівцям знищувати активістів у закарпатських селах.

— Тепер і я можу слово сказати, — мовить наш мудрий старожил Олекса Верховинець. — Мої ровесники так любили унію, як око сіль. І згадуємо її, як щось бридке, ненависне.

То було давно-давно. А як нині? Запрошую вас, шановний читачу, зробити невеличкий ліричний відступ, завітати у мальовниче гірське село Плоске Свалявсько-

го району. Воно красиве у будь-яку пору року. Коли веснами поля і ліси зеленіють. Коли щедре літечко пахне сіном, а полонинами, мов білі хмари, пливуть отари овець. Коли осінь перетворює гори й доли у золоту красу. Коли зима щедро вкриває ліси й поля білим-білим снігом. І люди тут красиві. Вирощують хліб. Плекають ліс. Відправляють споживачу мінеральну воду «Плосківська», трудяться на підприємствах Сваляви.

І особливі у Плоскому весілля. Найбільше їх у зимову пору. Все село відзначає народження нової сім'ї. Молодим вручають рушники на щастя-долю. Щирі побажання висловлюють їм голова сільради в Палаці щастя, заповненому сонцем, музикою, і поважний староста, і добрі друзі. Щоб були багаті, як земля. Щоб було світло й радісно у їх домі, як у квітучому весняному саду. Щоб було у них діточок, як на небі зірочок.

Виходить весілля на вулицю. Сільський піп з віконця фари виглядає: можливо, хоч ці виявлять бажання під хрестом, з божим іменем з'єднати свої долі? Ні, проходять мимо. Як і минулого тижня. Як і місяць тому. Як і кожний рік.

— Понад тридцять весіль справили наші молоді громадяни торік,— радіють працівники сільради.— Ніхто з них не вінчався у церкві.

Запитую:

— Хто перший відмовився від послуг попа?

Переглядаються, знизують плечима. Знайомлю їх з досить дивним документом, датованим 23 травня 1937 року.

Це лист плосківського попа Михайла Фізера єпископу Мукачівської уніатської єпархії.

«Брат во Христі» Фізер у першу чергу попросив у «високопреподобних» отців духовних пробачення, що порушує їх спокій, відриває від важливих божих і мирських справ. Підкреслює, що не звик вихвалитися досяг-

нутими успіхами в служінні всевишньому й рідній єпархії. Та й із скаргами ніколи й нікуди не звертався. Сам усьому раду давав. Але в останній час щось незрозуміле твориться з рабами божими. Отець Михайло зробив висновок, що люди не лише з прохолодою, а й вороже ставляться до святої віри церкви й духовників. Особливо непокоїть відступництво молодії генерації. Не бажать ні сповідатися, не знають молитви, не дотримуються божих заповідей.

У донесенні описуються конкретні приклади. Приміром, такий. Перед святим великим постом він, отець духовний Фізер, запитав сільського легінчука:

— Що буде з твоїм тілом і що буде з твоєю душею після смерті?

Юнак дав таку відповідь:

— Тіло згниє і нич із нього не зостанеться, а душа вийде з тіла і розчиниться у повітрі.

Найбільше вивела із себе духовного пастиря витівка Антона Сегедія.

...Красивому і працювитуму легіню приглянулася сусідська дівчина-білявка Марічка. Любив сидіти біля неї, вартуючи веретено на вечорницях. Охоче виганяв у недільний день корову на пасовище, бо знав, що й Марічка буде там. Дівчина-щебетуха оповідала про сільські новини, а він — про свої нелегкі лісорубські будні.

Відчули молоді, що не можуть жити одне без одного. Поклялись у вірності. На просьбу дівчини пішли до попа. Духовник влаштував їм справжній екзамен закону божого, при цьому ганьбив їх. Сегедій, у свою чергу, не залишився у боргу. Піп у гніві кипів: як це черв'як-простак перечить йому?

Що ж сталося у той день?

«Дня 23 с. м. в последнюю неделю перед святою литургиею, сталося со мною что-то чрезвычайное. Прошу извинения, что сей случай напишу дословно.

Пришел ко мне 22-рочный юноша из филии Павлово

по имени Антоний Сегедий заручитися. Когда я от невесты, так и от него, перебрал документи, хотел видіти, что знают ли они повседневны молитвы, главні заповіді. Невеста даяк еще знала. Пришол ряд на жениха, который на мой вопрос: «Чи знаешь повседневны молитвы?» відповів: «Не знаву!». «Купи собі книжку і научишся, бо доти не буду тебе венчати, доки не будеш знати молитися», — сказав я ему. «Та добре, я молитву научуся, айбо тогды за венчание не буду вам платити!» — ответил он уже сердито. «Только научися, а за венчании тогды будеме говорити, як будешь знати молитися», — сказал я ему. «Та дайте ми книжку, бо я її купувати не буду», — сказав он мне. На сие я ему дал «Молитвенничок для малых школяров»...

Когда он от мене сие учул и книжку перебрал, вместо того, чтобы книжку спрятал (не знаю прочто), он сильно бросил книжку передо мной на землю и сердито начал кричати: «Я вам молитися не буду». «Як смієш ти сяк говорити?!» — закричал я на него и продолжаю: «Чоловіче, иди вон, бо я сяких не заручаю!.. Марш вон, ти, свиньо!»...

...Коли я їхав у Плоске, думав: цікаво, як склалася доля цих людей? Чи живі-здорові? Чи не забули свою весільну історію? Чи помирилися після того конфлікту з попом, церквою, релігією?

Хвіртку відчинила літня, середнього зросту жінка. Великі сіро-голубі очі. Добре, відкрите обличчя. Розповідає Марія Михайлівна про себе, про сім'ю. Всі минулі роки працювала вона у колгоспі «Весна». Уже на пенсії. І Антон Юрійович пенсійного віку. Але не звик небо і стелю хати коптити. Кожного ранку відправляється на Плосківський завод мінеральних вод.

А як діти? У щасті й добрі живуть. Старший син Михайло закінчив Московський технологічний інститут. Живе і працює у Кримській області. Його дружина Зіна — дитячий лікар. Кожного літа приїжджають до

батьків у Плоске. Хотілося б, щоб син із сім'єю були поруч. Та що поробиш — у дітей свої дороги. Донечка Магдалина, щоправда, живе тут, в селі.

А ось і Антон Юрійович. Мчав на велосипеді, наче заправський спортсмен. Привіз пакунки з магазину. Бадьорий, життєрадісний. Любить гостре слово. Не скажеш, що сімдесятий розмінює. Хоч життя прожив не легке. Від ночі до ночі у тріскучі морози, під зливами орудував пилою, сокирою і цациною на лісорозробках. Лише після встановлення Радянської влади на Закарпатті у ліси прийшла техніка, а на місці задимлених колиб вирости затишні гуртожитки, їдальні, читальні й усе необхідне для життя-буття. І Антон Юрійович зростав. Бригадиром став. У партію вступив.

Ще раз перечитуємо скаргу попа Фізера. Антон Юрійович усміхається. І червоніє. Мовляв, темні були. Але й прозрівали. Після свого весілля він не мав справи з попами. Щоправда, за образу честі духовника довелося солідний штраф виплачувати. Жартує:

— Не шкодую, бо в історію потрапив...

...А диверсійні антирадянські служби Заходу силкуються перетворити чорне — у біле, ненависть — у любов. Це й не випадково. Вони взяли курс на «шизофренізацію» людей. Піддослідними були і є громадяни своїх країн. За вказівкою Білого дому їм малюють страхи. Їх постійно лякають з екранів кіно і телевізорів. Кошмари всілякі описують газети. Після таких слів «шизофренізаторів» спокійніше сприймаються слова президента Р. Рейгана про новий хрестовий похід на Радянський Союз та інші соціалістичні країни. Безвольним, заляканим людям легше сприймати програму мілітаризації країни. А ще після того, як президент оздобить свій виступ словечками з біблії, як руки перехрестить і очі закрий, немов граючи у виставі.

І на нас з вами, читачу, силкуються перевірити свій дикий курс «шизофренізації». І вже не перший день,

не перший рік. У жовтні 1981 року заступник директора радіостанції «Голос Америки» з передач політичних новин і коментарів Ф. Ніколайдес у своїй записці щоденно заявляв: у минулі роки радіостанція передавала всілякі сентиментальні нісенітниці. Він запропонував свій план перебудови: «вбивати клин невдоволення й підозріння у відносини між керівниками різних країн комуністичного блоку». А ще повчав «роздмухувати вогонь націоналізму, сприяти відродженню релігійних почуттів».

Тоді ще животів трухлявий фюрер уніатів-емігрантів Йосип Сліпий. Плакав-ридав, що зовсім затух уніатський дух у Прибалтиці, західних областях України й на Закарпатті. Нині йому вторять вожаки СУКу (союз українців-католиків), що проріс у США; БУКу (братство українців-католиків), який виник у Канаді; СУБу (союз українців Британії). Особлива сверблячка заволоділа ними з наближенням 1000-річчя запровадження християнства на Русі. Силкуються перетворити у божків кривавих прислужників гітлерівських фашистів Андрія Шептицького, Августина Волошина, Йосипа Сліпого.

Так моляться мерці-каїни. Колишнім єзуїтам і хрестоносцям хребти перебили. На їх могилах погане зілля зросло. Воно, виявляється, здатне проростати. Нові хрестоносці з'являються. І про нові походи марять. Як і попередні, із «словом божим» на вустах. Ми їх «любимо», як наші предки любили. І так само плюємо на них!

* * *

Дехто з читачів, відчуваю, може кинути докір автору: не інтелігентно розкидатися словечками «плюю на папу». Вони ж — «намісники Ісуса Христа», а не якісь блудні сини. І таке можуть сказати: важко доводиться земним святим. Корона папи не легша від шапки Мо-

помаха. Гірше того, під нею почувають себе у постійному страху. Наче посять на голову не її, золоту корону, а бомбу, яка ось-ось вибухне і розлучить душу з тілом.

Що правда, то правда — життя пап римських не мед, а вічні кошмари. Якась загадкова сила «причастила» Іоанна VIII отрутою. Здалося тій силі, що «чортові каплі» бажаного ефекту не дають, взялася бити святу голову молотком. З Іоанном X повелися більш чемно — задушили подушками. Іоанн XII «любовну» смерть прийняв — його вбив розлючений чоловік однієї з коханок папи. І найстрашніші муки переніс Іоанн XVI: перед смертю відрізали ніс і вуха та виколупали очі.

Гадаю, що не кожний підлеглий і віруючий хотів би бути у шкурі нинішнього хазяїна Ватикану. Кілька років тому і на його життя чинили замах. Не «чортові каплі» підлили, не перину на голову накинули. Вбивця тримав у руках сучасний револьвер. Пригадуєте, який галас зчинився. Світу протягом довгих місяців і років нав'язували думку, що руку підняли на святого чоловіка грішники з соціалістичних країн. Та виявилось, що вбивцею керувала не рука зі Сходу, а рука із Заходу.

То вже — історія. Її б хотіли якомога швидше забути, але забути важко. І важко главі Ватикану впливати на маси. Невіруючі й віруючі нагадують розбурханий і стривожений вулик. Чого хотять? Чого вимагають? Одного — миру на землі, ліпшого життя, виступають проти жорстоких режимів. Недавно Іоанн Павло II направив свої стопи на багатостраждальну землю Чілі. Там панує чорний терор і кривавий розбій Піночета. Але патріоти, весь народ країни, не стають на коліна. Папа, очевидно, помітив у їх руках лозунги «Геть диктатуру!», «Хліба, роботи, справедливості!». Гість мав можливість бачити й інші сцени. Біля кафедрального собору і біля воріт національного стадіону карабінери і солдати розганяли і збивали маніфестантів кийками і прикладами рушниць. Лилася кров.

Здавалося, глава римо-католицької церкви Іоанн Павло II нічого не чув, нічого не бачив, нічого не зробив, аби стати на захист нещасного народу. Навпаки, він закликав трудящих Чілі до... «покори і національного примирення». Цей заклик зустрів бурхливу хвилю обурення в усьому світі.

Люди, віруючі й атеїсти, звертаються інколи у Ватикан з просьбами вплинути на агресивних діячів адміністрації Р. Рейгана, котрі марять покорити увесь світ, котрі відкидають мирні ініціативи Радянського Союзу, інших соціалістичних країн. Основний бог цих діячів — зброя. Силкуються вивести її і в космос. Чи тривожиться серце папи? Писарі його канцелярії дають стереотипні відповіді схвильованим людям: «Його величність Іоанн Павло II день і ніч просить всевишнього, аби люди жили в мирі і благодаті». Але ні бог, ні Вашингтон слів його нечують.

Що, розгубився папа у нинішній тривожний час? Ні, погляди, енергія й зусилля святого чоловіка спрямовані на Схід. Печуть його радянські і польські проблеми. Хотів би, аби всі ми з вами, читачу, схилялися перед ним, руки чмокали, били поклони і про всі земні проблеми забували, а лише про Ватикан думали. Але ж ми навчилися відрізняти біле від чорного, сльози і тривоги удавані і справжні. Живемо ж не у період хрещення Русі, а у час небувалого прогресу на землі і в космосі. Ніхто не може бути байдужим у такий відповідальний і тривожний період.

СВЯТЕ ПИСЬМО... У ТРУБІ

Мав якось не досить приємну зустріч і розмову з двома дивними «туристами», вояж яких завершився ганебно. На всякий випадок їх «підігнали» під Ісуса Христа. Кудлаті бороди та вуса відростили, довгі патли на спини

звисають. І навчили їх погляди святих зображати. Двійники. Різнить їх лише те, що один чорний, а другий — рудий. Ніби й симпатичні, та насправді — як мухомори в лісі. Здалеку красиві, а підійдеш ближче — поганці.

Дорога їх була довгою і тривалою. Брест, Мінськ, Смоленськ, Москва, Харків, Ростов-на-Дону, Орджонікідзе, Тбілісі, Єреван, Ялта, Запоріжжя, Київ, Львів, Ужгород... І багато, багато інших великих і малих населених пунктів встигли відвідати протягом півторамісячного вояжу по нашій країні. І мали неабияку перевагу над іншими туристами. У них — власний «Фольксваген». Де заманеться — зупинилися. Де сподобалося — відпочивали. І без упину клацали фотоапаратами...

«Загостювалися» в Ужгороді. Бо везли з собою дивний багаж, який свідчив, що були учасниками антирадянської ідеологічної диверсії.

Ось вони сидять перед нами, радянськими журналістами. Виступають із заявами. Вдають із себе тихих овечок. Каються. І в усьому признаються. Обидва — студенти Мюнстерського університету західнонімецької землі Північний Рейн — Вестфалія. Йозефу Ульфкотте двадцять чотири роки, на рік молодший від нього Ріхард Шюрманн. Чорнобородий губи кусає, очима блимає сюди-туди. Нервує. Рудобородий вдає з себе спокійного.

Часто повторюють: «Ми — бідні студенти». І пояснюють: надто малу стипендію мають. І хто знає, як би вчилися, коли б не працювали їхні дружини і не допомагали батьки. Одне слово, ледве кінці з кінцями зводять.

Бідні студенти! Звідки ж у них тоді «Фольксваген»? Де нашкребли по 2200 марок на півторамісячні путівки по нашій країні? На які кошти придбали дорогу фотоапаратуру і силу-силенну плівок? Чи, може, манна небесна раптом посипалася?

А річ, виявляється, проста. Їх вояж заздалегідь і всебічно планувався. На нього «добрі» хазяї не шкодували коштів. Хто ж за плечима цих досить молодих бородачів? Про це самі розповідають.

Йозеф Ульфкотте:

— Збирати інформацію антирадянського характеру мене просив Бернард Тойфуцен, голова студентської організації Християнсько-демократичного союзу (ХДС) Мюнстерського університету. З таким же «проханням» до мене звертався і Бернер Нетер, кореспондент газети «Нойєс Рурцайтунг».

Ріхард Шюрманн:

— Перед поїздкою в Радянський Союз мене запросив до себе Хойнц Гревінц, активіст ХДС, секретар магістрату міста Шернбека і запропонував зібрати антирадянську інформацію. Підкреслив, що йому потрібні фотографії похилих будинків, неохайно одягнених людей, солдатів, шляхів, ліній електропередач, нафто- і газопроводів.

Гревінц обіцяв Ріхардові всі його труди щедро оплатити і надати високооплачувану трибуну. Але на трибуну треба виходити з «вагомими фактами», з фотознімками. Публіку треба чимось «переконувати, що в СРСР погане життя».

І молоді бородані намагалися не підвести своїх «щедрих» хазяїв. Принюхувалися до смітників і з усіх боків клацали фотоапаратами. Фотографуючи, бачили великі суми марок.

Ми, журналісти, ознайомилися з чорним доробком чорних туристів. Країна наша — в риштуваннях новобудов. Повсюдно ростуть нові будинки, народжуються нові міста і села. Кожного року житлові умови поліпшують десятки мільйонів радянських людей. Де, в якій країні справили стільки новосіль?! Їм, студентам з Мюнстера, ці об'єкти не впадали в око та в об'єктиви. Замість того зафіксували на плівці кілька старих хатин —

тих, на місці яких ось-ось виростуть нові багатоповерхові красені. А в інтерпретації «туристів» це мало означати: он у яких жалюгідних халупах живуть радянські люди...

Були у німецьких «мандрівників» спроби й іншого плану — показати «радянську силу». Дуже просто це робили. Їде на автомашині автоінспектор — фотографують. Бачать на вулиці солдата чи моряка — на плівку фіксують. Зустрічають учасників Всесоюзної піонерської гри «Зірниця», коли вони в парадній формі крокують вулицями міста, також фотографують. Навіщо? Аби у Мюнстері чи в якомусь іншому західнонімецькому місті «переконалися, що в Радянському Союзі всі, навіть діти, в уніформі». Мовляв, бійтеся небезпеки...

Велика, багата й чудова Радянська Вітчизна. Не можна не захоплюватися її просторими краєвидами, сучасними фабриками і заводами, її ланами і лісами. А музеї! А учбові заклади! А люди, щедрі й гостинні! Сліпими треба бути, щоб не бачити це. Одного з західнонімецьких «туристів», Ріхарда Шюрманна, запитую:

— А які ж справжні враження від нашої країни? Невже нічого хорошого не помітили?

Захоплено оповідає. Все, виявляється, йому подобається. І система навчання та життя студентів. І чітка робота громадського транспорту. І дешеві продукти харчування, і щедрість та щирість радянських людей, котрі роблять все для того, аби на землі був мир.

— Чому ж тоді збиралися розповідати не про це, а про бруд, зібраний на смітниках?

— Рідним, знайомим і студентам після повернення додому я говоритиму про все хороше.

— Отже, рідним, знайомим і студентам ви збиралися розповідати правду, а на платних лекціях — пускати в хід чорну брехню?

Шюрманн не знає, що відповісти. Але потім видає себе, як кажуть, з головою:

— Ми ж обіцяли...

— За яку плату?

— По тисячу марок кожному.

Це — крім путівок і кишенькових. Крім автомобіля і фотоапаратів.

Ніби схаменувся. Хоче внести ясність. Мовляв, у ФРН ведеться деякими силами антирадянська пропаганда, і нас, молодих, вона звела з правильного шляху.

Так, реваншистські сили Західної Німеччини, над якими тяжіють ідеї «холодної війни», не складають зброї, одурманюють простих людей, особливо молодь, щоб очорнити добру справу — міжнародну розрядку. Цьому служить дезінформація. Цьому служать наклепи. А щоб усе було «достовірно» й «аргументовано», засилають до нас диверсантів і огидних шукачів смітників. Серед них і виявилися двоє студентів з Мюнстера.

Ульфкотте і Шюрманну сказали: «Збирання антирадянської і наклепницької інформації, намагання вивезти її таємно за межі СРСР для пропаганди антирадянщини — це злочин, який карається нашими законами».

Вони каються. Сльози пускають. Просять-благають простити.

Їх, чорних «туристів», видворено за межі СРСР. Шлях у нашу країну їм назавжди закритий.

Ще двоє «благочестивців» силкувалися нанести нам візит. Та свій вояж закінчили на кордоні.

Обидва нервово вуса скубуть, нігті кусають, очі й голови до небес здіймають — моляться. Просять всевишнього допомогти їм у цю скрутну хвилину вибратися з халепи, в яку потрапили. На небесах мусять почути їх і допомогти. Бо ж «святую» роботу виконували...

Ні, не чекали «гості» такого ганебного кінця. Ще б пак! Документи їх у повному ажурі. І «багаж» у надійному схові. Наймудріший і найхитріший інспектор Мегре не виявить його, гадали. Багато країн проїхали

благополучно. Ніхто ні в чому їх не підозрював. Та й як таких у чомусь можна підозрювати? В американця Джона Вітсетті та голландця Вітте Теодоруса ангельський вираз очей, лілейні голосочки. «Навіть уявити щось погане не можна про нас», — думали вони.

До поїздки в нашу країну готувалися давно і ретельно. Їх познайомили років три тому. То нічого, що Джон живе в США, а Вітте — в Голландії. Вони ж «брати» по вірі — баптисти. Був і третій «брат» — із Швейцарії. Від нього взяли двомісний легковик.

Хазяї-наставники все зробили, аби поїздка була вдаю. Здавалося, у легковика обладнано такий схов, що ніхто не виявить «святі» і далеко «не святі» книги, які наказано доставити в Ужгород, Львів, Київ.

Тисячі кілометрів проїхали без будь-яких неприємностей. Перевірка документів, оглядини автомашин — і знову фурчить темно-зелений швейцарський «Шевролет» ВЕ 210-152. І ось чехословацько-радянський кордон. Тут чемно і привітно зустрічають туристів із інших країн, котрі ступають на нашу землю з добрими намірами, без каменя за пазухою. Нехай собі подорожують на здоров'ячко. У нас є що показати, є чим зацікавити і захопити гостей. Було б бажання якнайбільше довідатися про наші міста і села, про життя, славу історію радянського народу.

З якими намірами приїхали до нас Вітсетті та Теодорус? Як вони представляють свої країни — США і Голландію? Тим часом «гості» з-за морів-океанів обмінюються розгубленими поглядами. То бліднуть, то червоніють. Їм не подобається, що ужгородські митники надто прискіпливо оглядають їхній транспорт: то тут, то там постукують молоточком. Один із митників, оглядаючи двигун, зацікавився:

— А що тут за труба вмонтована?

«Туристи» поправляють його:

— Не труба — балон. Наше авто — останнє слово

техніки. Може працювати і на бензині, і на газі. Не вірите — охоче продемонструємо.

Знову молоточок по тому балону: стук-стук, стук-стук... Джону і Вітте здається, що то їх б'ють масивними молотками по головах.

— Треба відкрити балон.

Обидва припинили, почувши ті слова:

— Авто може вибухнути. Може трапитися нещастя... — І замовкли, наче у них мову відібрало.

Та все-таки митники відкрили балон. Вибуху не сталося. У ньому був не газ, а духовна отрута. З тієї пащі випотрошили силу-силенну «святої», антирадянської літератури і низькопробних картинок та фотографій далеко не доброзичливого для нас змісту — всього 185 кілограмів. У середині балона виявлено і міні-балон, який мав живити газом мотор під час перевірок, щоб притупити пильність тих, хто оглядатиме авто.

Західні ідеологічні диверсанти вважають, очевидно, що найбільшим дефіцитом у радянських людей є біблія, псалми, пасхальні баєчки для дітей. Саме такої макулатури в трубі виявлено багатенько.

Вагома доза духовної отрути призначалася для дорослих. Мова видань — різна: російська, українська, єврейська. У масі макулатури, виданій у різних країнах Заходу, надібали «книги», що, як мовиться, біля святості й не почували. Маю на увазі, в першу чергу, маячну стряпню якогось Георгія Марченка «На кожному листку...» Це — злісний антирадянський пасквіль, начинений «фактами», висмоктаними із пальця чи народженими буйною фантазією наших ідейних противників.

Та повернімося до тих, хто намагався перевезти до нас оцей непотріб. Хто вони?

Вітте Теодорус. Голландець. Двадцять п'ять минуло. Дуже мовчазний. На всі запитання відповідає, мов пауга: «Бог так хотів...», «Богу служу...», «Бог допоможе...» Що ще про нього довідалися? Батько робітник.

Мати ніде не працює. Він, Вітте, закінчив технічний інститут. Роботу за спеціальністю не міг знайти. Тимчасово влаштувався механіком.

— Тому вирішили заробити легкі долари?

Кусає нервово вуса. Глипає на Джона. Вагається, але відповідає:

— Бог так велів...

— Звідки гроші взяли на таку далеку мандрівку?

— Брати і сестри во Христі допомогли...

— А кому мали доставити «багаж»?

— Братам і сестрам во Христі...

— А скільки за цю роботу мали одержати?

Мовчить. Сопе.

По-іншому тримається Джон Вітсетті. Сидить чисто по-американськи. Йому всього двадцять літ, а борода, як у дідугана. П'ять місяців ніде не працює. На що живе? «Брати» і «сестри» допомагають.

— Скільки срібняків мали одержати за виконання функції чорного місіонера?

У відповідь — мовчання.

Не хотілося на них дивитися, бо прийшли вони в нашу країну із злими, ворожими намірами. І одночасно їх було шкода, бо життя молодиків знівечили духовні «отці» — баптисти. Керівники цієї секти, як і будь-якої релігійної течії, були і залишаються ворогами всього прогресивного, передового. В такому ж дусі виховують і своїх молодих «братів». На Заході все роблять для того, аби отруїти свідомість громадян, особливо молоді, аби викликати у них ненависть до Країни Рад, схилити до ворожих акцій проти неї.

Хочеться сказати і про таке. У США, в інших країнах Заходу люблять помолоти язиком про невтручання у внутрішні справи інших країн. Хіба ця історія з двома чорними місіонерами — не з області втручання у внутрішні справи нашої країни? Ніхто ж не просив західних «благодійників» видавати для нас і надсилати

«святую» літературу. Радянським людям є що читати, є чим задовольняти свої духовні запити.

Не пройшла отрута. Не пройшли непрошені «гості»: їх видворено за межі нашої країни без права відвідування її.

Такий безславний кінець ще однієї «благочестивої» акції ідеологічних диверсантів Заходу.

* * *

Ми далекі від думки, що геть усі туристи, котрі навідуються в нашу країну, — диверсанти і шпигуни. Навпаки, твердо переконані, що більшість їх — порядні люди, які приїжджають до нас із добрими намірами. І у себе вдома захоплено розповідають про нашу багатонаціональну Батьківщину і про світлу радянську дійсність.

Кілька років тому приїздив на Закарпаття Михайло Логойда. У голодні 30-ті роки подався він з Мукачівщини за океан. Багато води з тих пір збігло і багато чудових перетворень сталося в нашому краї, в житті закарпатців. Усім гість був зачарований. Навіть тим, що у його рідному селі Страбичові є ресторан і магазини, де все можна купити, у тому числі й кольоровий телевізор.

І про такий епізод зворушливо розповів. Біля Мукачівського замку зустрів знайомого. Той запросив до господи. І враз наклав багатий стіл. Таку гостину, таке застілля, висловлювався Михайло Логойда, колись лише один раз на рік — на великдень можна було підготувати.

І велика група американців українського походження побувала якось у містах і селах Закарпаття. Один з них, Михайло Кенес із штату Іллінойс, так розповідав про наш край: «Я вже вдруге на Закарпатті, сподіваюсь, не востаннє. Через два-три роки хотів би привезти

сюди і двох своїх синів — нехай подивляться, як живуть наші земляки. У вас багато спільного з нашими місцями поблизу Чікаго — природа, клімат і навіть будинки. Але відчувається різниця — насамперед у людях. Вони у вас добріші, відкритіші, щиро зацікавлені, аби був мир на землі».

Михайло Манзюк із Пітсбурга ділився: «Коли їхав на Закарпаття, не знав, чи є у мене там родичі. Тепер знаю — є. Ви зустріли нас, як рідних, і ми називаємо вас братами. Спасибі вам!»

Та не почувте подібних висловлювань на хвилях «Вільної Європи», «Голосу Америки», «Німецької хвилі». Їм потрібні інші слова. Їм потрібен інший фактаж. Їм потрібні послуги своїх людей — «чорних туристів».

Усім добрим людям з різних країн на різних мовах ми кажемо: «Ласкаво просимо!» А прислужникам імперіалізму на різних мовах мовимо: «Двері для вас, панове, у нашу країну зачинені!»

Так було! Так є! Так завжди буде!

* * *

На Заході, зокрема у США, виявляється, живуть аж надто «цікаві» політичні діячі. Силкуються знати про нас більше, ніж ми самі про себе знаємо. Для цього й направляють до нас «туристів», аби заглядали у всі щілини і винюхували всі смітники. Взяли на озброєння також досягнення науки — сучасною апаратурою підслуховують: хто що говорить? У досить непристойному становищі опинилися спецслужби Заходу, котрі начиняли шпигунською апаратурою радянські організації у США. Провокаційні акції викрито і розвінчано. Солідні діячі опинилися, як це часто буває, у брудному болоті. Кумедно виглядають. Не те слово — бридко.

Це для всіх так вони виглядають. А самі себе уявляють ангелами — чистими й непорочними. Мовляв, пе-

чемосся про свої національні інтереси. Дотримуючись цього, доходять до справжнього розбою. Приклади? Окупація маленької Гренади. Бомбардування Лівії. Постійні провокації проти Нікарагуа. А друзі хто? Афганські вбивці-душмани. Криваві контрасти. Войовничі сіоністи. Профашистські покидьки різних країн. Їм влаштовують прийоми. З ними ручкаються й обнімаються. Їм мільярди вручають. Істина у словах: скажи, хто твій друг і я скажу, хто ти.

ЗМІСТ

Блудні діди	3
Каїнова молитва	142
Святе письмо... у трубі	156

Николай Васильевич Ришко

КАИНОВЫ СЛЕЗЫ

Памфлеты

(На украинском языке)

Художник Андрей Юрьевич Гойда
Ужгород, издательство «Карпаты»

Редактор Т. В. Лісун
Худож. редактор В. О. Томашевський
Техн. редактор М. Р. Черкашина
Коректор Г. Й. Лягушева

ІБ № 2052

Здано до склад. 13.05.87. Підписано до друку 12.11.87. ББ 06262. Формат 70×100¹/₃₂. Папір друк. № 1. Звичайна нова гарнітура. Умов. друк. арк. 6,83. Умов. ф.-відб. 7,07. Облік.-вид. арк. 7,61. Тираж 12 000 пр. Замовлення № 7-149. Ціна 50 к.

Видавництво «Карпати».
294000, Ужгород, пл. Радянська, 3.
Київська книжкова фабрика «Жовтень».
252053, Київ-53, вул. Артема, 25.

Рішко М. В.

P57 Каїнові сльози: Памфлети / Худож. А. Ю. Гойда.— Ужгород: Карпати, 1987.— 165 с., іл.

До нової книги українського літератора із Закарпаття, лауреата премії ім. Я. Галана, увійшли памфлети, у яких розвінчуються новоявлені «рицарі хрестових походів» — імперіалістичні служби Заходу і різні відщепенці, що йдуть в одній упряжці з ними: колишні гітлерівські недобитки, українські буржуазні націоналісти, клерикали.

P $\frac{4702590200-064}{M215(04)-87}$ 54-87

ББК 84Ук7-4

Турботливі «опікуни» з «вільного» світу денно й нічно повчають нас, як нам жити, кого слухати, чим і як дихати. Починає, як правило, «Голос Америки». Його підхоплюють «Свобода» й «Німецька хвиля». Їм вторять «Ватікан» і «Вільна Європа».

До мікрофонів запрошують і приносять колишніх попів, священиків, ксьондзів, рабинів, які свого часу воздавали хвалу «батюшці»-царю, співали величальну «великому» фюреру Гітлеру і маленьким гітлерчукам. Оживляють трупи, одуохтворюють всіляку рухлядь і нечисть — «самостійних» українських вождів, сучасних «геніїв» — різних відщепенців-запроданців. Блудні діди і їх сини, котрі пасуться на чужих смітниках, не скупляться на бруд, помиї і на молитви.

